

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα

«Διεθνής Οικονομική Κρίση και Κρίση Χρέους

στην Ευρωζώνη:

Η περίπτωση της Ελλάδας»

του

Μάριου Α. Γώγου

Επιβλέπων Καθηγητής

Άγγελος Κότιος

Πειραιάς, Οκτώβριος 2012

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία αναλύει την υφιστάμενη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση, που μετατράπηκε, ακολούθως, σε οικονομική και, εν τέλει, σε κρίση χρέους των αδύναμων χωρών της Ευρωζώνης. Το κοινό νόμισμα των 17 κρατών-μελών κλυδωνίζεται μπροστά στον πραγματικό κίνδυνο διάλυσης της ευρωπαϊκής οικονομικής ένωσης. Η ίδια η Ευρώπη οφείλει να λάβει τα μέτρα εκείνα που παρακάμφθηκαν δέκα χρόνια νωρίτερα, ενόσω η Ελλάδα, ίσως ο πιο αδύναμος κρίκος αυτή τη χρονική στιγμή, υποβαθμίζεται και συρρικνώνεται σε διεθνές και εσωτερικό επίπεδο.

Η διπλωματική εργασία ξεκινάει την ανάλυσή της, εξετάζοντας την Ευρωζώνη στο πλαίσιο της συνολικής ευρωπαϊκής ενοποίησης. Στη συνέχεια, καθορίζονται οι χρόνιες οικονομικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας, με χρονικό ορίζοντα πριν και μετά την είσοδό της στο Ευρώ. Επίσης, στο τρίτο μέρος της, η εργασία επεξεργάζεται τις συνέπειες της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 στον ευρωπαϊκό και ελληνικό οικονομικό χώρο, καταλήγοντας, εν τέλει, στα χαρακτηριστικά του υφιστάμενου οικονομικού περιβάλλοντος, θέτοντας εναλλακτικές προτάσεις εξόδου της Ευρώπης και της χώρας μας από την κρίση.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
----------------	---

Κεφάλαιο 2. Η Ευρωζώνη στο πλαίσιο της συνολικής ευρωπαϊκής ενοποίησης

2.1 Δημιουργία, Εξέλιξη και Διεύρυνση της ΕΕ.....	10
2.2 Ευρωπαϊκές Συνθήκες.....	13
2.3 Οικονομική Νομισματική Ένωση.....	14
2.4 Πορεία προς το ενιαίο νόμισμα	15
2.5 Διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος	21
2.6 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων	21
2.7 Συμπεράσματα	22

Κεφάλαιο 3. Οι οικονομικές παθογένειες της Ελλάδας πριν και μετά την ένταξή της στην ΟΝΕ

3.1 Οι οικονομικές παθογένειες πριν το ευρώ	24
3.2 Δημόσιο χρέος.....	27
3.3 Φοροδιαφυγή	33
3.4 Ασφαλιστικό Σύστημα	36
3.5 Δυνητικά οφέλη και κόστη του κοινου νομισματικού χώρου της Ευρωζώνης.....	38
3.6 Διαρθρωτικά προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας εντός της Ευρωζώνης	40
3.7 Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	44
3.8 Συμπεράσματα	46

Κεφάλαιο 4. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και οι επιδράσεις της στην Ευρωζώνη και την Ελλάδα

4.1 Το χρονικό της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008	48
4.2 Οι αιτίες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.....	50
4.3 Οι άμεσες συνέπειες της κρίσης	51
4.4 Οι συνέπειες μετά την εκδήλωση της κρίσης	53
4.5 Ερωτήματα και απαντήσεις σχετικά με τις κρίσεις χρέους	55
4.6 Ο ρόλος του ΔΝΤ	56
4.7 Η ελληνική περίπτωση : Μνημόνιο και Κριτική	59
4.8 Συμπεράσματα	62

Κεφάλαιο 5. Χαρακτηριστικά του υφιστάμενου οικονομικού περιβάλλοντος και δυνατότητες εξόδου από της κρίση της Ευρωζώνης και της Ελλάδας

5.1 Τα βασικά ελλείμματα του διεθνούς συστήματος	66
5.2 Ευρώπη, Ελλάδα, Κρίση – Χρήσιμα συμπεράσματα	68
5.3 Ιδεολογικές διαφωνίες και οικονομική κρίση	75
5.4 Εναλλακτικές και άμεσες προτάσεις πολιτικής	79
5.4.1 Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο	80
5.4.2 Σε εθνικό επίπεδο	81
Βιβλιογραφία.....	85

Βραχυγραφίες

Ο.Ν.Ε.	Οικονομική Νομισματική Ένωση
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Α.Τ.Α.	Αυτόματη Τιμαριθμική Προσαρμογή
Α.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Ε.Ο.Κ.	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Γ.Γ.Π.Σ.	Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων
Ι.Κ.Α.	Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού
Ι.Τ.Σ.	Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών
Α.Ξ.Ε.	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
Δ.Ν.Τ. (Ι.Μ.Φ.)	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Δ.Τ.Κ.	Δείκτης Τιμών Καταναλωτή
Ε.Κ.Α.Χ.	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
Ο.Ο.Σ.Α.	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης
Ε.Σ.Ε.Ζ.	Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
Ε.Ε.Π.	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
Ε.Κ.Α.Ε.	Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας
Ε.Ν.Σ.	Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα
Δ.Υ.Ε.	Διαδικασία Υπερβολικών Ελλειμμάτων
Σ.Ε.Κ.	Συνθήκη Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
Ε.Σ.Κ.Τ.	Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών
Ε.Κ.Τ.	Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
Ε.Τ.Επ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
Ε.Σ.Χ.Ε.	Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοοικονομικής Εποπτείας
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Δ.Ε.Η.	Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού
Ο.Τ.Ε.	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος

N.A.T.	Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο
Δ.Ε.Κ.Ο.	Δημόσιες Επιχειρήσεις Και Οργανισμοί
Ε.Γ.Σ.Σ.Ε.	Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας
Ο.Ε.Κ.-Ο.Ε.Ε.	Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας - Εργατικής Εστίας
ΕΛ.ΣΤΑΤ.	Ελληνική Στατιστική Αρχή
PAYGO	Pay-As-you-Go
OCA	Optimum Currency Area
NATO	North Atlantic Treaty Organization
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
ECU	European Currency Unit
EFSM	European Financial Stabilization Mechanism
EFSF	European Financial Stability Facility
CDS	Credit Default Swap
PISA	Programme for International Student Assessment

Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομία σήμερα είναι αντιμέτωπη με τη χειρότερη ύφεση της μεταπολεμικής περιόδου, με το ρυθμό ανάπτυξης να μειώνεται σημαντικά το 2009 και να συνεχίζεται εξίσου τα επόμενα χρόνια. Η κρίση επηρεάζει όλες ανεξαιρέτως τις χώρες, πλούσιες και φτωχές, με ανοικτές ή σχετικά πιο κλειστές οικονομίες, αυτές που στο παρελθόν ακολούθησαν είτε επεκτατική, είτε συντηρητική πολιτική, αυτές που συμμετείχαν στο διεθνές επιχειρηματικό στίβο της περιόδου 2002-2007, αλλά και όσες έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στον άνθρωπο και την κοινωνική πολιτική. Καμία χώρα δεν μπορεί να αποφύγει την προσγείωση της οικονομίας της στα νέα δεδομένα, απλώς διαφέρει ο βαθμός της αρνητικής επίπτωσης ανά κράτος.

Το σημείο καίριας απαρχής της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης ήταν -χρονικά- σύντομο, από την κατάρρευση της Lehman Brothers στις 15 Σεπτεμβρίου 2008, έως την ημέρα που το αμερικανικό χρηματιστήριο έφτασε στο χαμηλότερο σημείο του, στις 9 Μαρτίου 2009.

Αλλά το απότομο “πάγωμα” των πιστοληψιών, που αποτελούν τον αιμοδότη της οικονομίας, κράτησε τόσο καιρό ώστε να προκληθεί μόνιμη ζημιά στην βιομηχανικές χώρες της Δύσης. Η ζημιά είχε τρεις κύριες μορφές, καθεμία από τις οποίες αποτελεί σημαντικό κίνδυνο για τη σταθερότητα της παγκόσμιας οικονομίας σήμερα. Συγκεκριμένα, παρουσιάζεται ένα υψηλό και αυξανόμενο δημόσιο χρέος, ένα εύθραυστο τραπεζικό σύστημα και μια τεράστια εκροή ρευστότητας στις σύγχρονες οικονομίες, ζητήματα που οφείλουν, κυρίως, οι προηγμένες χώρες να λύσουν άμεσα μέσω συνεργασιών και συνομιλιών σε ανώτατο επίπεδο.

Η κρίση του ευρώ, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της νέας οικονομικής δίνης, περιέχει μόνο δύο από τις τρεις προηγούμενες μορφές (προβληματικό δημόσιο χρέος στην Ελλάδα και σε άλλες ευάλωτες χώρες και εύθραυστες ευρωπαϊκές τράπεζες, οι οποίες κατέχουν ένα μεγάλο μέρος της οφειλής αυτής). Ως αποτέλεσμα των προβλημάτων στην Ευρώπη, η παγκόσμια οικονομία έχει γίνει ακόμη πιο εκτεθειμένη στα τρία συγκεκριμένα προβλήματα.

Εν συνεχεία, μπορεί η διόγκωση του δημοσίου χρέους να είναι ο προφανέστατος λόγος της ευρωπαϊκής κρίσης, όμως οι πραγματικές αιτίες είναι βαθύτερες, μέσω της έλλειψης ανταγωνιστικότητας, που έχει συνδεθεί με την υιοθέτηση του ευρώ σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ισπανία (GIIPS).

Παράλληλα, μετά την επανένωσή της, η Γερμανία υφίστατο μια ιστορική μεταμόρφωση ώστε να γίνει ο μεγαλύτερος εξαγωγέας στον κόσμο. Όλες οι βόρειες οικονομίες της Ευρώπης

αποκόμισαν τα οφέλη της διευρυμένης αγοράς και του μειωμένου ανταγωνισμού που προσέφεραν οι GIPS. Αλλά το μοντέλο ανάπτυξης στις νότιες χώρες ήταν εξ' ολοκλήρου λανθασμένο. Πλέον, μετά τη κατάρρευση της εικονικής ανάπτυξης και τη σηματοδότηση της αποτυχίας για τον οικονομικό ευρωπαϊκό χώρο, οι κυβερνήσεις οφείλουν να συρρικνώσουν τον ίδιο τους τον εαυτό. Τα κράτη έχουν εγκλωβιστεί σε ένα σημείο μηδέν, προσπαθώντας να ασκήσουν αποτελεσματική οικονομική πολιτική στο πλαίσιο της ONE και, από την άλλη, να κατευνάσουν τις διογκώμενες εσωτερικές κοινωνικές προστριβές εξαιτίας των επαχθών ημίμετρων.

Η διπλωματική εργασία εκπονήθηκε εν μέσω πολιτικών και οικονομικών αδιεξόδων για την Ευρώπη και τη χώρα μας. Είναι πλέον κοινό μυστικό, ότι η ΕΕ διακατάχεται απο πραγματικό έλλειμμα επικοινωνίας μεταξύ των κρατών μελών της. Τα επωφελούμενα βόρεια κράτη αρνούνται να παρέχουν την απαραίτητη βοήθεια στους αδύναμους κρίκους της ευρωπαϊκής αλυσίδας. Οι κυβερνήσεις και τα έθνη της ηπείρου έχουν εισέλθει σε ένα φαύλο κύκλο συζητήσεων, ημί-μετρων, εξαγγελιών και, εν τέλει, πασιφανούς αδυναμίας εφαρμογής των συμφωνιών που υπογράφονται ανά καιρούς. Τίθενται συνεχώς ερωτήματα για το μέλλον, όχι μόνο της ONE αλλά και της ίδιας της ΕΕ. Ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι και μελετητές αναρωτιούνται αν τελικά η παράδοση εθνικών κυριαρχικών δικαιωμάτων σε τεχνοκράτες, μη-εντεταλμένους από τα εθνικά κοινοβούλια και τον λαό, προδίδει και την απουσία δημοκρατικών θεσμών στο εσωτερικό της Ένωσης.

Σκοπός της εργασίας είναι η μελέτη των αιτιών της διεθνούς οικονομικής κρίσης και οι επιπτώσεις της στην ευρωπαϊκή και ελληνική οικονομία.. Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί θα διαμορφωθεί μέσα από τη χρήση στατιστικών στοιχείων, διαγραμμάτων και άρθρων επιφανών συγγραφέων και οικονομολόγων, παλαιότερων εργασιών και μοντέλων. Το στοιχείο της σύγκρισης θα είναι εκείνο ακριβώς το βοηθητικό εργαλείο που θα ενισχύσει την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων και παραδοχών για το τρέχον διεθνές οικονομικό πρόβλημα.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τη δομή της, η εργασία θα ξεκινήσει την έρευνα μέσα από τη παρουσίαση του εισαγωγικού πλάνου και των βάσεων της ΕΕ και της ONE, καθώς και των απαρχών και των συνεπειών της οικονομικής κρίσης του 2008. Εν συνεχεία, παρουσιάζονται οι οικονομικές παθογένειες της Ελλάδας πρίν και μετά το ευρώ, αποτυπώνοντας την εικόνα της οικονομίας της μέσω του δημοσίου χρέους, του φορολογικού και ασφαλιστικού συστήματος και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών

Παρενθετικά, στο κεφάλαιο αυτό, γίνεται λόγος σχετικά με τα μέτρα αντιμετώπισης του διογκώμενου δημοσίου χρέους της Ελλάδας και τις άμεσες συνέπειες της τριμερούς εποπτείας πάνω στη χώρα.

Η συνεισφορά της διπλωματικής εργασίας, η οποία αποτελεί και το τελευταίο κεφάλαιό της, αντικατοπτρίζεται στα χρήσιμα συμπεράσματα της οικονομικής κρίσης σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Παράλληλα, επιχειρείται μία προσπάθεια διατύπωσης εναλλακτικών πολιτικών και οικονομικών προτάσεων με στόχο της μακροημέρευση και την υγιή λειτουργία του παγκόσμιου και ευρωπαϊκού οικονομικού συστήματος, καθώς και την έξοδο της Ελλάδας από διάφορες ατελέσφορες και κοινωνικά δυσμενείς πολιτικές.

Κεφάλαιο 2. Η Ευρωζώνη στο πλαίσιο της συνολικής ευρωπαϊκής ενοποίησης

“...The first step is the re-creation of the European family must be a partnership between France and Germany. In this way only can France recover the moral leadership of Europe...The structure of the United States of Europe, if well and truly built, will be such as to make the material strength of a single state less important. Small nations will count as much as large ones and gain their honour by their contribution to the common cause...”

Winston Churchill

Speech on Council of Europe

Zurich, 19 September 1946

Μισό αιώνα μετά τη συγκεκριμένη ομιλία του Βρετανού πρωθυπουργού, η ευρωπαϊκή ήπειρος μοιάζει αγνώριστη. Μπροστά στον κίνδυνο του αφανισμού και της ένδειας, η Ευρώπη ενώθηκε και ανασηκώθηκε μέσα από τις στάχτες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Παρουσιάστηκε έτοιμη και ενωμένη προς μία κοινή πορεία ανάπτυξης και ανταγωνισμού των κρατών.

Το δυτικό τμήμα της Ευρωπαϊκής οικογένειας έγινε νησίδα ειρήνης και ευημερίας μέσα σε έναν κόσμο σπαρασσόμενο από μίση, συρράξεις και εμφυλίους πολέμους. Η πλέον ενδεδειγμένη συνταγή ήταν η συνένωση προηγουμένως εχθρικών εθνών-κρατών σε μία ένωση ειρηνικά συνεργαζομένων και συναγωνιζόμενων λαών.

Φυσικά, στην αρχή τουλάχιστον, το εγχείρημα της συνένωσης είχε ως αφετηρία περισσότερο τα οικονομικά συμφέροντα των κατεστραμμένων ευρωπαϊκών κρατών παρά την πολιτική ένωση τους, που αποτελούσε και τον αυτοσκοπό. Παρ'όλα αυτά, το μέλλον απέδειξε ότι η αρχική προσπάθεια ήταν μέρος μίας ενιαίας διαδικασίας που θα συνδύαζε την διεύρυνση με την εμβάθυνση του ευρωπαϊκού οράματος.

Σε αυτό το κεφάλαιο, λοιπόν, πραγματοποιείται μία σύντομη αναδρομή στη δημιουργία και τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και στη γέννηση του ενιαίου οικονομικού χώρου, αναφέροντας τη πορεία προς το ενιαίο νόμισμα, τα τρία στάδιά της, τα κριτήρια εισόδου μίας χώρας, τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και τη διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος για κάποιο κράτος-μέλος.

2.1 Δημιουργία, Εξέλιξη και Διεύρυνση της ΕΕ

Η πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης ξεκίνησε από έξι κράτη, τα οποία χρησίμευσαν σαν σκαπανείς για να ανοίξουν ένα άγνωστο δρόμο. Άλλα ευρωπαϊκά κράτη δεν ήθελαν και άλλα δεν μπορούσαν να συμμετάσχουν. Τελικά, μισό αιώνα μετά, όλα τα ευρωπαϊκά έθνη ακολουθούν ή προσπαθούν να ακολουθήσουν την κοινή πορεία πολυεθνικής ολοκλήρωσης (Μούσης, 2008).

Οι αρχικές συνθήκες του εγχειρήματος δεν ήταν και οι καλύτερες. Η Ευρώπη διχοτομήθηκε ιδεολογικά. Στο ανατολικό μέρος της, η Σοβιετική Ένωση ασκούσε επιρροή σε πάμπτωχους λαούς μέσω σοσιαλιστικών καθεστώτων. Επίσης, πρόσφερε μια κάποια ασφάλεια, μια ευρεία αγορά για τις εισαγωγές και εξαγωγές τους και μια σχετική εξασφάλιση των βασικών αναγκών των λαών τους, της τροφής και της στέγης. Στον αντίποδα, στη δυτική Ευρώπη, στη δεκαετία του 1950, η ευημερία των λαών δεν ήταν πολύ καλύτερη από εκείνη της ανατολικής. Μολονότι, στα περισσότερα δυτικοευρωπαϊκά κράτη οι λαοί ζούσαν υπό δημοκρατικά καθεστώτα και απολάμβαναν κάποιων στοιχειωδών δικαιωμάτων και της ελευθερίας του λόγου, η οικονομική κατάσταση της μεγάλης πλειοψηφίας δεν ήταν πολύ καλύτερη από εκείνη των ανατολικών περιοχών.

Όμως, η σοβιετική «απειλή» δεν αποτελούσε τον κύριο λόγο ίδρυσης του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου. Ασφαλώς και ήταν μία από τις αφορμές της γέννησής του, αν και τα περισσότερα δυτικοευρωπαϊκά κράτη είχαν ενταχθεί στο ΝΑΤΟ ήδη από το 1949. Αυτή όμως η ατλαντική «ασπίδα» δεν μπορούσε να εξασφαλίσει τη προστασία των ανθρωπίνων και κοινωνικών

δικαιωμάτων. Ούτε φυσικά να αποτελέσει ανάχωμα προς μια πολιτική και οικονομική ένωση. Για την επίτευξη του τελευταίου, έπρεπε τα κράτη να αποτινάξουν πολιτικές απομονωτισμού και προστατευμένης εσωτερικής αγοράς. Η ανάπτυξη θα υλοποιούταν μέσω του εξωτερικού εμπορίου και του υγιούς ανταγωνισμού και αυτό θα επιτυγχάνονταν μόνο μέσω της πολυεθνικής- πολιτικής ενοποίησης και όχι τόσο μέσω της διακυβερνητικής.

Η απελευθέρωση του εμπορίου θα γινόταν μέσω της δημιουργίας μιας ζώνης ελεύθερων συναλλαγών. Αυτή τη μέθοδο υποδείκνυαν ιδίως η Μεγάλη Βρετανία και οι Σκανδιναβικές χώρες. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η απελευθέρωση του εμπορίου στην Ευρώπη μπορούσε να επισπεύσει και να ξεπεράσει τις διεργασίες που είχαν ξεκινήσει από το 1947 σε διεθνές επίπεδο στα πλαίσια της Γενικής Συμφωνίας περί Δασμών και Εμπορίου (GATT). Θα μπορούσε έτσι να οδηγήσει σε πλήρη εξάλειψη των δασμολογικών εμποδίων χωρίς εκχώρηση εθνικής κυριαρχίας.

Αλλά ορισμένοι πολιτικοί των χωρών της Ευρώπης, οι οποίες είχαν καταστραφεί από τους μεταξύ τους πολέμους, ήθελαν να προχωρήσουν πέρα από την απελευθέρωση του εμπορίου. Ήθελαν να προχωρήσουν προς μια πολυεθνική ολοκλήρωση, μια διαδικασία ενοποίησης των οικονομιών.

Έτσι, έξι κράτη αποφάσισαν να επιχειρήσουν την οικονομική ένωση στους τομείς του άνθρακα και του χάλυβα, τα οποία αποτελούσαν τον πυρήνα των οικονομιών τους. Η ιδέα αυτή ανήκε στον Jean Monnet και διακυρήχθηκε από τον Υπουργό των Εξωτερικών της Γαλλίας (R.Schuman) στις 9 Μαΐου 1950. Η ιδέα της ΕΚΑΧ υιοθετήθηκε αμέσως από τον Γερμανό Καγκελάριο, Κ.Adenauer, και από τους πρωθυπουργούς της Ιταλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου. Εν τέλει, η Συνθήκη της ΕΚΑΧ υπογράφηκε στο Παρίσι στις 18 Απριλίου 1951. Τα θεσμικά όργανα που ίδρυσαν τότε (Ανώτατη Αρχή, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκή Συνέλευση, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο) υπάρχουν ακόμα και σήμερα με αυξημένες βέβαια αρμοδιότητες.

Τα πρώτα χρόνια υλοποίησης του εγχειρήματος απέδειξαν και την επιτυχία του σε τέτοιο βαθμό, που οι δυνατότητες δημιουργίας κοινής αγοράς επεκτάθηκαν και σε άλλους τομείς. Συνεπώς, ύστερα από σύντομες διαπραγματεύσεις (Απρίλιος 1956), τα έξι κράτη της ΕΚΑΧ υπέγραψαν στη Ρώμη τις Συνθήκες που ίδρυσαν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ) .

Το Ηνωμένο Βασίλειο πρότεινε τότε στους έξι τη δημιουργία μίας ευρείας ζώνης ελεύθερων συναλλαγών μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και των άλλων ευρωπαϊκών

κρατών του ΟΟΣΑ, αλλά οι συζητήσεις εγκαταλείφθηκαν το 1958 λόγω βασικών διαφωνιών μεταξύ Γαλλίας και Ην. Βασιλείου. Η διάσταση μεταξύ κρατών που ήθελαν να προχωρήσουν στην οικονομική ολοκλήρωση και εκείνων που επιθυμούσαν την διακυβερνητική συνεργασία για την απελευθέρωση του εμπορίου συγκεκριμενοποιήθηκε το 1959 με την δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΣΕΖ) στην οποία προσχώρησαν το Ηνωμένο Βασίλειο, η Νορβηγία, η Σουηδία, η Δανία, η Αυστρία, η Πορτογαλία, η Ισλανδία, η Ελβετία και αργότερα η Φιλανδία.

Όμως, το Ηνωμένο Βασίλειο, στην αυγή μίας νέας εποχής για την Ευρώπη, συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε πλέον να διατηρήσει τον ηγετικό ρόλο του στην ήπειρο και στον κόσμο. Έτσι, υπέβαλε επίσημα την υποψηφιότητά του, τον Αύγουστο του 1961, για να γίνει πλήρες μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, μαζί με τη Δανία, τη Νορβηγία και την ανεξάρτητη Ιρλανδία. Η ένταξη των χωρών προσέκρουσε στην αντίθεση του προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας, στρατηγού Ντε Γκώλ, ο οποίος ήταν αρκετά επιφυλακτικός για τις προθέσεις του Ην. Βασιλείου. Η δεύτερη βρετανική αίτηση ένταξης δεν εξετάστηκε σοβαρά παρά μόνο μετά την παραίτηση του Ντε Γκώλ, τον Απρίλιο του 1969. Τελικά, ύστερα από δύσκολες διαπραγματεύσεις, οι Συνθήκες ένταξης υπογράφηκαν στις 22 Ιανουαρίου 1972. Η ένταξη του Ηνωμένου Βασιλείου, της Ιρλανδίας και της Δανίας έγινε πράγματι την 1η Ιανουαρίου 1973. Η Νορβηγία δεν εντάχθηκε στην Κοινότητα λόγω αρνητικού δημοψηφίσματος του νορβηγικού λαού.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα δεν αποτέλεσε όμως μόνο προπύργιο οικονομικής ανάπτυξης αλλά και δημοκρατίας, καθώς, ύστερα από την αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος στο εσωτερικό τους, η Ελλάδα και η Ισπανία υπέβαλαν επίσημα αίτηση προσχώρησης, μαζί με την Πορτογαλία, η οποία και πραγματοποιήθηκε το 1981 και το 1986, ανεβάζοντας τον αριθμό των κρατών της ΕΟΚ σε 12.

Με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, τον Ιούνιο του 1987, τα 12 κράτη-μέλη της ΕΟΚ αποφάσισαν να ολοκληρώσουν την εσωτερική αγορά τους μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 1992. Ένα χρόνο πριν την συγκεκριμένη ημερομηνία, αποφάσισαν στο Μάαστριχτ να αναπτύξουν μέσα στην αγορά μία οικονομική και νομισματική ένωση, μία συνεργασία για τις εσωτερικές και δικαστικές υποθέσεις και μία κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας. Με αυτό τον τρόπο, λοιπόν, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα μετατράπηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση.

Εν συνεχεία, η Ευρώπη των 12 έγινε η Ευρώπη των 15 με την προσχώρηση της Αυστρίας, Φιλανδίας και Σουηδίας, την 1η Ιανουαρίου 1995. Παρενθετικά, μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, όλο και περισσότερες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ζήτησαν συμμετοχή στην ΕΕ. Έτσι, μετά την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων τους, 10 κράτη (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Κύπρος και Μάλτα) υπέγραψαν τη Συνθήκη ένταξης τους στην Αθήνα στις 16 Απριλίου 2003, ενώ η Βουλγαρία και η Ρουμανία προσχώρησαν στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα την 1η Ιανουαρίου 2007. Πλέον, γίνεται λόγος για την Ευρώπη των 27 (Μούσης, 2008).

2.2 Ευρωπαϊκές Συνθήκες

Μετά τις αρχικές Συνθήκες της ΕΚΑΧ και της ΕΚΑΕ, η κατ'εξοχήν Συνθήκη που θέτει τη βασική αποστολή της ΕΟΚ είναι η Συνθήκη της Ρώμης που ανέθετε στην Ένωση τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς μεταξύ των κρατών μελών. Αυτή περιελάμβανε αρχικά τη πραγματοποίηση μιας τελωνειακής ένωσης, που σημαίνει αφενός την εξάλειψη των τελωνειακών δασμών, των ποσοτώσεων εισαγωγής και, αφετέρου, την υιοθέτηση ενός κοινού τελωνειακού δασμολογίου έναντι των τρίτων χωρών και, δεύτερον, τη πραγματοποίηση τεσσάρων ουσιωδών ελευθεριών (ελεύθερη κυκλοφορία των βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων, ελεύθερη κυκλοφορία των μισθωτών εργαζομένων, ελεύθερη εγκατάσταση και παροχή υπηρεσιών από ανεξάρτητους επαγγελματίες και επιχειρήσεις, ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων).

Όμως, η Συνθήκη της ΕΟΚ είχε ένα σοβαρό ελάττωμα: ενώ είχε προσδιορίσει ένα χρονοδιάγραμμα για τη κατάργηση των τελωνειακών εμποδίων του εμπορίου, δεν είχε κάνει το ίδιο για τα εμπόδια με ανάλογο αποτέλεσμα. Το κενό αυτό καλύφθηκε με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1987), η οποία υποχρέωνε τη Κοινότητα να πάρει μέτρα που χρειάζονταν για την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς μέχρι την 31 Δεκεμβρίου 1992. Παρ'όλα αυτά, κατέστη σαφές ότι η κοινή αγορά δεν θα γινόταν ενιαία όσο θα υπήρχαν ακόμη νομισματικά εμπόδια στις συναλλαγές. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν διαχωρισμός του ευρωπαϊκού οικοδομήματος σε τρεις πυλώνες: το κύριο πυλώνα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, τον πυλώνα της συνεργασίας στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων και, τέλος, τον πυλώνα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής της ασφάλειας.

Εν συνεχεία, οι δύο επόμενες συνθήκες του Άμστερνταμ και της Νίκαιας δεν έλαβαν την ίδια αναγνώριση με τις προηγούμενες λόγω της απουσίας σημαντικών αλλαγών στη διαδικασία ολοκλήρωσης παρά τις καινοτομίες σε οργανωτικά θέματα της Ένωσης, όπως την επέκταση της διαδικασίας συναπόφασης Κοινοβουλίου/Συμβουλίου και την μετέπειτα ανίσχυση του ρόλου του πρώτου έναντι του δευτέρου οργάνου (Μούσης, 2008).

2.3 Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ONE)

Η οικονομική και νομισματική ένωση, η οποία προβλέφθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και ολοκληρώθηκε ως προς τα περισσότερα κράτη-μέλη με τη κυκλοφορία του ευρώ είναι μία απόδειξη της συνέχειας της διαδικασίας πολυεθνικής ολοκλήρωσης.

Μία ενιαία αγορά χωρίς ενιαίο νόμισμα είναι εκτεθειμένη σε νομισματικούς και οικονομικούς κινδύνους. Στο νομισματικό πεδίο, λόγω της δυνατότητας υποτίμησης ή ανατίμησης ορισμένων νομισμάτων των κρατών μελών, υπάρχει συναλλαγματικός κίνδυνος στις πωλήσεις επί πιστώσει σε εταίρο άλλου κράτους μέλους. Πράγματι, μία μεταβολή των συναλλαγματικών ισοτιμιών, ακόμη και μικρή, μπορεί να μεταβάλει σημαντικά την ισορροπία των συμβάσεων μεταξύ ευρωπαϊκών επιχειρήσεων, όπως μπορεί να επηρεάσει τον σχετικό πλούτο των πολιτών και την αγοραστική δύναμη των καταναλωτών. Οι νομισματικές διακυμάνσεις μπορούν να παραβιάζουν τόσο τους επενδυτές, οι οποίοι χρηματοδοτούν τις επενδύσεις τους στο εξωτερικό με την εξαγωγή κεφαλαίων από τη χώρα τους, όσο και εκείνους οι οποίοι χρησιμοποιούν χρηματοδοτικές πηγές της χώρας προορισμού.

Επίσης, τίθεται το πρόβλημα της μη εναρμόνισης των επιταγών της κοινής αγοράς με τις συγκυριακές πολιτικές των κρατών. Για να ομοιάσουν έτσι οι συνθήκες μιας κοινής αγοράς μ'εκείνες μιας εσωτερικής αγοράς, πρέπει να εκλείψουν οι συναλλαγματικές μεταβολές, που διαταράσσουν τις εμπορικές συναλλαγές και τις επενδύσεις. Για να εδραιώσουν μια νομισματική ένωση, τα κράτη-μέλη μιας κοινής αγοράς οφείλουν να καθορίσουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες για τα νομίσματά τους ή να υιοθετήσουν ένα κοινό νόμισμα, όπως ακριβώς και έγινε στο Μάαστριχτ, το 1992 (Μούσης, 2008).

2.4 Πορεία προς το ενιαίο νόμισμα

Η εικοσαετία 1970-1989 ήταν ιδιαίτερα δύσκολη για τους υπεύθυνους χάραξης της οικονομικής πολιτικής σε όλο τον κόσμο, οι οποίοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με δύο πετρελαϊκές κρίσεις το 1973-74 και το 1978-79, μια διεθνή κρίση χρέους στη Λατινική Αμερική στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και μια παγκόσμια χρηματιστηριακή κρίση το 1987. Ειδικότερα, στη δεκαετία του '70, κυριαρχούσαν οι κενσιανές ιδέες, οι οποίες έδιναν μικρότερη έμφαση στη σχέση ανάμεσα στη νομισματική πολιτική και τον πληθωρισμό. Μεταξύ 1979 και 1980 έγινε προσπάθεια να συγκρατηθεί η αύξηση της προσφοράς του χρήματος, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η νέα πετρελαϊκή κρίση. Για το σκοπό αυτό, αποφασίστηκε η άνοδος των επιτοκίων το Σεπτέμβριο του 1979 και πάλι, όμως, τα επιτόκια ήταν χαμηλότερα από τον πληθωρισμό με αποτέλεσμα να κινούνται σε αρνητικά επίπεδα. Η πολιτική αυτή ανατράπηκε το 1981.

Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα που υπογράφηκε στο Μάαστριχτ το 1991, προέβλεψε τη σταδιακή εγκαθίδρυση μιας ενιαίας νομισματικής πολιτικής βασιζόμενης σε ένα ενιαίο νόμισμα το οποίο θα διαχειρίζεται μια ενιαία και ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα. Σύμφωνα με τη Συνθήκη, ο βασικός στόχος της ενιαίας νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών και η υποστήριξη των γενικών οικονομικών πολιτικών στην Κοινότητα, σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό. Οι δράσεις αυτές των κρατών μελών και της Κοινότητας συνεπάγονται την τήρηση των ακόλουθων κατευθυντήριων αρχών: σταθερές τιμές, υγιή οικονομικά, υγιείς νομισματικές συνθήκες και σταθερό ισοζύγιο πληρωμών (άρθρο 4 ΣΕΚ).

Η δημιουργία της οικονομικής και νομισματικής ένωσης χωρίστηκε σε τρία στάδια.

Το πρώτο στάδιο, το οποίο άρχισε τη 1η Ιουλίου 1990 μαζί με την εφαρμογή της οδηγίας για την ελεύθερη διακίνηση των κεφαλαίων, σήμανε στην πραγματικότητα την εκκίνηση της όλης διαδικασίας. Αυτή η φάση είχε σαν βασικούς στόχους την επίτευξη μιας πιο μεγάλης σύγκλισης μεταξύ των οικονομικών πολιτικών και μιας πιο στενής συνεργασίας μεταξύ των κεντρικών τραπεζών, συμπεριλαμβανομένης της μεγαλύτερης συνοχής μεταξύ των νομισματικών πρακτικών στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (Απόφαση 64/300 και 90/142).

Το δεύτερο στάδιο άρχισε την 1η Ιανουαρίου 1994 και τερματίστηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1998. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η Συνθήκη επέβαλλε στα κράτη μέλη να αποφεύγουν τα υπερβολικά δημοσιονομικά ελλείμματα και να θέσουν σε κίνηση τη διαδικασία για την ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών έτσι ώστε η μελλοντική νομισματική ένωση να συγκεντρώνει κράτη με υγιή δημοσιονομική διαχείριση. Ο Κανονισμός 3605/93 διευκρινίζει τους ορισμούς που αναφέρονται στη «διαδικασία για τα υπερβολικά ελλείμματα» (ΔΥΕ) συμπεριλαμβανομένου του ορισμού του δημόσιου χρέους και θεσπίζει κανόνες σύμφωνα με τους οποίους τα κράτη μέλη πρέπει να γνωστοποιούν τα σχετικά στοιχεία στην Επιτροπή, η οποία εκτελεί χρέη στατιστικής αρχής σχετικά με τη ΔΥΕ. Στα πλαίσια αυτά, η Συνθήκη απαγορεύει σε αυτές να παρέχουν στις κυβερνήσεις τη δυνατότητα υπεραναλήψεων ή οποιουδήποτε άλλου είδους πιστωτικές διευκολύνσεις, καθώς επίσης και να αγοράζουν απευθείας από τον εκδότη τους τίτλους του δημοσίου (άρθρο 101 ΣΕΚ).

Παράλληλα, η Συνθήκη ορίζει ότι απαγορεύεται κάθε μέτρο που θεσπίζει προνομιακή πρόσβαση των δημόσιων αρχών στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, εφόσον δεν υπαγορεύεται από λόγους προληπτικής εποπτείας (άρθρο 102 ΣΕΚ). Με αυτό τον τρόπο, η Συνθήκη επιδιώκει να θεσμοποιήσει ένα είδος δημοσιονομικού ελέγχου από την ίδια την αγορά. Γι' αυτόν τον σκοπό, ο κανονισμός 3604/93 ορίζει τους όρους «προνομιακή πρόσβαση», «χρηματοπιστωτικά ιδρύματα|», «λόγοι προληπτικής εποπτείας» και «δημόσιες επιχειρήσεις».

Στη συνέχεια και ενόψει του περάσματος στο τρίτο στάδιο, η Συνθήκη απαιτούσε την επίτευξη υψηλού βαθμού σταθερής σύγκλισης βάσει τεσσάρων κριτηρίων :

1. ποσοστό πληθωρισμού που προσεγγίζει το αντίστοιχο ποσοστό των τριών κρατών μελών με τις καλύτερες επιδόσεις από άποψη σταθερότητας τιμών,
2. επίτευξη δημοσιονομικής κατάστασης χωρίς υπερβολικό δημοσιονομικό έλλειμμα, δηλαδή το δημόσιο έλλειμμα δεν ξεπερνάει το 3% του ΑΕΠ και το συνολικό δημόσιο χρέος αντίστοιχα το 60% του ΑΕΠ,
3. σταθερή σύγκλιση αντανακλώμενη στα επίπεδα των μακροπρόθεσμων επιτοκίων και
4. τήρηση των κανονικών περιθωρίων διακύμανσης του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος επί δύο τουλάχιστον χρόνια (άρθρο 121 ΣΕΚ και πρωτόκολλο σχετικά με τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος).

Εν τέλει, το Συμβούλιο, κρίνοντας μετά από σύσταση της Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ιδρύματος, σύμφωνα με το άρθρο 109, συμπέρανε ότι έντεκα κράτη μέλη

πληρούσαν τους απαραίτητους όρους για την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος την 1η Ιανουαρίου 1999 (Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Κάτω Χώρες, Αυστρία, Πορτογαλία και Φιλανδία). Τον Ιούλιο 2000, το Συμβούλιο διαπίστωσε ότι και η Ελλάδα πληρούσε πλέον τα κριτήρια σύγκλισης και μπορούσε επομένως να υιοθετήσει το ενιαίο νόμισμα (Απόφαση 2000/427). Το Συμβούλιο είχε ήδη διαπιστώσει ότι η Σουηδία δεν πληρούσε τους απαραίτητους όρους για την υιοθέτηση του ενιαίου νομίσματος γιατί δεν συμμετείχε στο Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα. Δεν εξέτασε αν το Ηνωμένο Βασίλειο και η Δανία πληρούσαν τους όρους δεδομένου ότι και τα δύο κράτη είχαν κοινοποιήσει στο Συμβούλιο ότι δεν είχαν την πρόθεση να περάσουν στην τρίτη φάση της ένωσης. Τέλος, οι διοικητές των κεντρικών τραπεζών των κρατών μελών είναι μέλη του γενικού συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας.

Το τρίτο στάδιο της ONE άρχισε την 1η Ιανουαρίου με τον αμετάκλητο καθορισμό των ισοτιμιών μεταξύ των νομισμάτων των συμμετεχουσών χωρών μεταξύ τους και με το ευρώ. Το ECU αντικαταστάθηκε με το ευρώ το οποίο κατέστη πλέον αυτοτελές νόμισμα (άρθρο 123 ΣΕΚ). Τα συμμετέχοντα κράτη έχουν πλέον ενιαία νομισματική πολιτική και ενιαίο νόμισμα, το ευρώ. Αυτά ρυθμίζονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), η οποία αντικατέστησε το προσωρινό Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα και αποτελεί μαζί με τις κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ).

Πρωταρχικός στόχος του ΕΣΚΤ είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Επιπλέον, το ΕΣΚΤ στηρίζει τις κοινές οικονομικές πολιτικές που ορίζονται στο άρθρο 2 ΣΕΚ. Τα βασικά καθήκοντα του ΕΣΚΤ είναι: να χαράζει και να εφαρμόζει τη νομισματική πολιτική της Κοινότητας, να διενεργεί πράξεις συναλλάγματος σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 111 ΣΕΚ, να κατέχει και να διαχειρίζεται τα επίσημα συναλλαγματικά διαθέσιμα των κρατών μελών και να προωθεί την ομαλή λειτουργία των συστημάτων πληρωμών (άρθρο 105 ΣΕΚ). Η πολιτική των συναλλαγματικών ισοτιμιών έναντι των νομισμάτων τρίτων χωρών καθορίζεται από το Συμβούλιο μετά από διαβούλευση με την ΕΚΤ (άρθρο 111 ΣΕΚ).

Η ΕΚΤ εκδίδει τους αναγκαίους κανονισμούς και λαμβάνει τις αναγκαίες αποφάσεις για την εκτέλεση των καθηκόντων που ανατίθενται στο ΕΣΚΤ (άρθρο 110 ΣΕΚ). Η ΕΚΤ έχει τις εξείς εξουσίες (Τσακαλογιάννης, 2000) :

1. ορίζει τα ελάχιστα αποθεματικά των κεντρικών τραπεζών και τα επιτόκια επί των αποθεματικών αυτών,

2. επιβάλλει σε επιχειρήσεις πρόστιμα και άλλες χρηματικές ποινές για παραβίαση των κανονισμών και των αποφάσεων της (Κανονισμός 2531/98 και 134/2002),
3. συλλέγει στατιστικές πληροφορίες για τη διεκπεραίωση των αποστολών της (Κανονισμός 2533/98).

Η ΕΚΤ έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπει την έκδοση τραπεζογραμματίων σε ευρώ μέσα στην Κοινότητα. Η ΕΚΤ και οι τράπεζες μπορούν να εκδίδουν τέτοια τραπεζογραμμάτια (Απόφαση 2003/205). Τέλος, τα κράτη μέλη μπορούν να εκδίδουν κέρματα σε ευρώ, η ποσότητα των οποίων τελεί υπό την έγκριση της ΕΚΤ (άρθρο 106 ΣΕΚ).

Το κεφάλαιο της ΕΚΤ (αρχικό 5 δισ. Ευρώ) κατέχεται από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες σύμφωνα με την κλίδα κατανομής σταθμιζόμενη με το δημογραφικό και οικονομικό βάρος κάθε κράτους μέλους. Οι εθνικές κεντρικές τράπεζες μεταβιβάζουν στην ΕΚΤ συναλλαγματικά διαθέσιμα αλλά εκτός από νομίσματα των κρατών μελών, μέχρι ορισμένου ορίου που τίθεται στο άρθρο 30.1 των καταστατικών του ευρωπαϊκού συστήματος κεντρικών τραπεζών και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, αλλά η ΕΚΤ έχει τη δυνατότητα σε περίπτωση ανάγκης να ζητήσει από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες την περαιτέρω καταβολή συναλλαγματικών διαθέσιμων μέχρι ενός συμπληρωματικού ποσού που δεν θα υπερβαίνει τα 50 δισ. Ευρώ. Τα όργανα λήψης αποφάσεων είναι το Διοικητικό Συμβούλιο και η Εκτελεστική Επιτροπή. Η πολιτική της διαμορφώνεται από το Διοικητικό Συμβούλιο, που απαρτίζεται από τους διοικητές των εθνικών τραπεζών των χωρών της ευρω-ζώνης και από τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής. Η τελευταία που απαρτίζεται από τον πρόεδρο, τον αντιπρόεδρο και τέσσερα άλλα μέλη και διορίζεται με σύμφωνη γνώμη των κυβερνήσεων των κρατών μελών, θέτει σε εφαρμογή τη νομισματική πολιτική της ΕΚΤ και δίνει τις απαραίτητες οδηγίες στις εθνικές κεντρικές τράπεζες.

Η πλήρης ανεξαρτησία της ΕΚΤ είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της νέας νομισματικής πολιτικής. Κατά τη γερμανική άποψη που έχει αποδείξει την ορθότητά της χάρη στη ανεξαρτησία της Bundesbank, το νόμισμα είναι πολύ σοβαρό πράγμα για να αφήνεται στους πολιτικούς, οι οποίοι υπό την πίεση της ανεργίας, ξεχνούν τις κακές εμπειρίες του παρελθόντος και τίθενται στον πειρασμό να χειριστούν τη συναλλαγματική τιμή του νομίσματος ή τα επιτόκια σαν εργαλείο ανάκαμψης της οικονομίας.

Η εισαγωγή του ευρώ ήταν ένα μεγάλο γεγονός για το διεθνές νομισματικό σύστημα που βασίζεται στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Η ΕΕ επιζήτησε και πέτυχε πρακτικές λύσεις

για την εισαγωγή ενός σημαντικού διεθνούς νομίσματος στο σύστημα χωρίς να απαιτηθεί αλλαγή του καταστατικού του ΔΝΤ. Έτσι, το διοικητικό συμβούλιο του ΔΝΤ δέχθηκε να αποκτήσει η ΕΚΤ θέση παρατηρητή πλησίον του.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Άμστερνταμ, στις 16 και 17 Ιουνίου 1997, εξέδωσε ψήφισμα στο οποίο διατυπώνονται οι δεσμεύσεις των κρατών μελών, της Επιτροπής και του Συμβουλίου ως προς την υλοποίηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, με το οποίο τα κράτη-μέλη δεσμεύονται να τηρούν τον μακροπρόθεσμο στόχο για μια ισοσκελισμένη ή πλεονασματική δημοσιονομική κατάσταση, που θα προβλέπεται στα εθνικά τους προγράμματα, να διορθώνουν τα υπερβολικά ελλείμματα το ταχύτερο δυνατόν, να δημοσιεύουν τις συστάσεις που γίνονται σύμφωνα με το άρθρο 104 ΣΕΚ και να μην επειδιώκουν τη δυνατότητα εξαίρεσης από τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος εκτός εάν ευρίσκονται σε σοβαρή ύφεση χαρακτηριζόμενη από πτώση του πραγματικού ΑΕΠ κατά τουλάχιστον 0.75%.

Από τη 1η Ιανουαρίου 1999, ο Μηχανισμός Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΕΝΣ 2) αντικατέστησε το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Σύστημα για να συνδέει τα νομίσματα των εκτός ευρωζώνης κρατών με το ευρώ και να τα βοηθήσει να ακολουθήσουν πολιτική σταθερότητας και σύγκλισης με τη προοπτική ένταξής τους αργότερα.

Έτσι, λοιπόν, στα μεσάνυχτα της 1ης Ιανουαρίου 2002 τα εθνικά νομίσματα των δώδεκα κρατών της ευρωζώνης έπαυσαν να ισχύουν και αντικαταστάθηκαν από το κοινό νόμισμα, το ευρώ. Υπήρχε μια μεταβατική περίοδος οκτώ εβδομάδων κατά την οποία τα εθνικά νομίσματα κυκλοφόρησαν ταυτόχρονα με το ευρώ. Η οργανωμένη επιχείρηση ομαλής μετάβασης στο ευρώ στέφθηκε υπό επιτυχία. Εκείνο όμως που τα θεσμικά ευρωπαϊκά όργανα και οι κυβερνήσεις δεν είχαν προβλέψει ήταν η κερδοσκοπική στρογγυλοποίηση στις τιμές των αγαθών και υπηρεσιών προς τα πάνω. Αυτό προκάλεσε και αύξησε τις πληθωριστικές πιέσεις πάνω στις ασταθείς οικονομίες ορισμένων κρατών.

Ως προς τα θεσμικά πλαίσια της νέας οικονομικής περιόδου για την Ευρώπη, τα κράτη μέλη της ΟΝΕ διατηρούν την τελική ευθύνη της οικονομικής πολιτικής τους. Οφείλουν όμως να δρουν σύμφωνα με την αρχή της οικονομίας της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, να ανάγουν τις οικονομικές πολιτικές τους σε θέμα κοινού ενδιαφέροντος και να τις ασκούν ώστε να συμβάλλουν στην υλοποίηση των στόχων της Κοινότητας (άρθρο 98 και 99 ΣΕΚ). Όταν η οικονομική πολιτική ενός κράτους μέλους αντιβαίνει προς τους σωστούς προσανατολισμούς, το Συμβούλιο, με ειδική πλειοψηφία, του επευθύνει τις κατάλληλες συστάσεις ενώ ακόμα μπορεί

να θεσπίσει τα κατάλληλα μέτρα για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων. Επίσης, όταν ένα κράτος μέλος αντιμετωπίσει δυσκολίες ή διατρέχει κίνδυνο να αντιμετωπίσει σοβαρές δυσκολίες οφειλόμενες σε έκτακτες περιστάσεις που διαφεύγουν από τον έλεγχο του, το Συμβούλιο μπορεί να αποφασίσει ομόφωνα να του χορηγήσει υπό ορισμένους όρους κοινοτική χρηματοοικονομική ενίσχυση (άρθρο 100 ΣΕΚ).

Το πεδίο όμως με τις περισσότερες προστριβές παραμένει η δημοσιονομική πολιτική των κρατών. Γενικότερα, ο προϋπολογισμός είναι η πιο χαρακτηριστική εκδήλωση της εθνικής κυριαρχίας στο οικονομικό επίπεδο. Από την πλευρά των δαπανών, ο προϋπολογισμός επηρεάζει άμεσα τις δημόσιες επενδύσεις και έμμεσα τις ιδιωτικές. Αντιστοίχως, από την πλευρά των εσόδων, ο προϋπολογισμός ενεργεί επί της αποταμίευσης και της κυκλοφορίας του χρήματος. Από το τρίτο στάδιο της ONE, οι δημοσιονομικές πολιτικές των κρατών μελών διέπονται από τρεις κανόνες (Τσακαλογιάννης, 2000) :

1. απαγόρευση των υπεραναλήψεων ή οποιούδηποτε άλλου είδους πιστωτικών διευκολύνσεων από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) ή από κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών προς δημόσιες αρχές (άρθρο 101 ΣΕΚ),

2. απαγόρευση κάθε μέτρου που θεσπίζει προνομιακή πρόσβαση των δημόσιων αρχών στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (άρθρο 102 ΣΕΚ) και

3. ούτε η Κοινότητα ούτε τα κράτη μέλη ευθύνονται για τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν οι αρχές, οι οργανισμοί ή οι δημόσιες επιχειρήσεις ενός κράτους μέλους (άρθρο 103 ΣΕΚ).

Έτσι, η Επιτροπή πρέπει να παρακολουθεί την τήρηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας με βάση τα εξής δύο κριτήρια :

1. κατά πόσο ο λόγος του προβλεπόμενου ή υφιστάμενου δημοσιονομικού ελλείμματος προς το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (δηλαδή, η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών που παράχθηκαν εντός μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους) υπερβαίνει μια τιμή αναφοράς της τάξεως του 3% του ΑΕΠ, εκτός και αν, είτε ο λόγος αυτός σημειώνει ουσιαστική και συνεχή πτώση και έχει φθάσει σε επίπεδο παραπλήσιο της τιμής αναφοράς, είτε η υπέρβαση της τιμής αναφοράς είναι απλώς έκτακτη και προσωρινή και

2. κατά πόσο ο λόγος του δημοσίου χρέους προς το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν υπερβαίνει μια τιμή αναφοράς της τάξεως του 60% του ΑΕΠ, εκτός εάν ο λόγος μειώνεται

επαρκώς και πλησιάζει την τιμή αναφοράς με ικανοποιητικό ρυθμό (άρθρο 104 ΣΕΚ και Πρωτόκολλο σχετικά με τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος).

2.5 Διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος

Αν ένα κράτος μέλος δεν εκπληρώνει τους όρους των κριτηρίων ή ενός από αυτά, η Επιτροπή συντάσσει έκθεση λαμβάνοντας υπόψη τους σχετικούς παράγοντες. Το Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία αποφασίζει εάν υφίσταται ή όχι υπερβολικό έλλειμμα. Εάν αποφασίσει ότι υπάρχει, απευθύνει συστάσεις στο εν λόγω κράτος προκειμένου να τερματίσει τη κατάσταση αυτή. Σε περίπτωση αδράνειας του τελευταίου, το Συμβούλιο μπορεί αρχικά να ανακοινώσει δημόσια τις συστάσεις του και στη συνέχεια να αποφασίσει με έκτακτη ειδική πλειοψηφία να επιβάλει ορισμένα μέτρα στο απειθαρχο κράτος μέλος (άρθρο 104 ΣΕΚ), όπως να απαιτήσει να δημοσιεύσει πρόσθετες πληροφορίες, τις οποίες ορίζει το Συμβούλιο, προτού εκδώσει ομολογίες και χρεόγραφα, να καλέσει την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων να αναθεωρήσει την πολιτική δανεισμού που ασκεί έναντι του εν λόγω κράτους, να απαιτήσει από αυτό να καταθέσει ατόκως στην Κοινότητα ποσό κατάλληλου ύψους έως ότου, κατά το Συμβούλιο, διορθωθεί το υπερβολικό έλλειμμα ή ακόμη να επιβάλλει πρόστιμα αρμόζοντος ύψους. Η πρώτη φορά που το Συμβούλιο διαπίστωσε υπερβολικό έλλειμμα σε κράτος μέλος της Ευρωζώνης ήταν τον Νοέμβριο 2002 στη Πορτογαλία (4.1% του ΑΕΠ). Ακολούθως, στη Γερμανία (2003-2006), Γαλλία (2003), Ελλάδα (2004-αδυναμία διαβίβασης αξιόπιστων δημοσιονομικών στοιχείων, 2005) και Ην. Βασίλειο (2006).

2.6 Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων

Το κύριο μέσο χρηματοοικονομικής αλληλεγγύης της Κοινότητας είναι η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ). Το άρθρο 267 ΣΕΚ δηλώνει ότι η ΕΤΕπ έχει σαν αποστολή να συμβάλει στην ισόρροπη ανάπτυξη της Κοινότητας και την υλοποίηση των πολιτικών της, προσφεύγοντας στην κεφαλαιαγορά και στους ίδιους της πόρους. Χάρη στην υψηλή πίστη που απολαμβάνει, δανείζεται με τους καλύτερους όρους στις κεφαλαιαγορές του κόσμου και επαναδανείζει στα κράτη μέλη και στους ειδικούς χρηματοδοτικούς οργανισμούς, οι οποίοι μοιράζουν αυτά τα δάνεια. Η ΕΤΕπ δεν παρέχει μειώσεις επιτοκίων. Αποτελεί έτσι μια κύρια πηγή χρηματοδότησης

νέων βιομηχανικών δραστηριοτήτων ή υψηλής τεχνολογίας σε διάφορους κλάδους. Συμβάλλει επίσης στη δημιουργία διευρωπαϊκών δικτύων μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών, στην ενίσχυση της βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας, στη προστασία του περιβάλλοντος και στη συνεργασία για την ανάπτυξη τρίτων χωρών (Τσακαλογιάννης, 2000).

2.7 Συμπεράσματα

Ο ενιαίος ευρωπαϊκός χώρος προσφέρει σήμερα στα κράτη-μέλη του τη σταθεροποίηση της δημοκρατίας και των θεσμών, την εδραίωση της εθνικής ασφάλειας, τη δημιουργία περιφερειακών αναπτυξιακών κοινωνικών υποδομών (χρηματοδότηση προγραμμάτων) και την ευκαιρία όλων των εταίρων στην ισότιμη συμμετοχή για το μέλλον της Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, η Ο.Ν.Ε. παρέχει τη σταθερότητα των τιμών, που είναι απαραίτητος όρος της καλής λειτουργίας της, ευνοώντας την ανάπτυξη και επιτρέποντας μια καλύτερη ισορροπία του διεθνούς νομισματικού συστήματος, το οποίο κυριαρχείται εδώ και πενήντα χρόνια από το δολάριο, που χρησιμεύει σαν νόμισμα αναφοράς για σχεδόν το 60% του διεθνούς εμπορίου. Η οικονομική και εμπορική ισχύς της (18% των παγκόσμιων εξαγωγών), δίνει στην Ένωση τη δυνατότητα να λάβει ενεργό μέρος στη μεταρρύθμιση του διεθνούς νομισματικού και χρηματοοικονομικού συστήματος. Η μεταρρύθμιση πρέπει, ιδίως, να αφορά τους τρόπους πρόληψης και διαχείρισης των κρίσεων, τη διακυβέρνηση του διεθνούς νομισματικού και χρηματοοικονομικού συστήματος, την επίσημη αναπτυξιακή βοήθεια και τη μείωση του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών. Από το 2008, όμως, η Ευρώπη, και ειδικά η νεότευκτη ευρωζώνη, υφίστανται τις επιβλαβείς συνέπειες της παγκόσμιας ύφεσης. Η παγκόσμια κρίση ανέδειξε της αδυναμίες της ευρωπαϊκής οικονομικής και νομισματικής ένωσης. Υποφέρει ιδίως από μια ανισορροπία μεταξύ της ισχυρής νομισματικής και της ασθενούς οικονομικής πτέρυγας της. Η ζώνη του ευρώ είναι μια νομισματική ένωση που λειτουργεί με μια ενιαία νομισματική πολιτική και με συντονισμένες, αλλά αποκεντρωμένες οικονομικές πολιτικές. Ενώ η διαχείριση της νομισματικής πολιτικής εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, οι οικονομικές και δημοσιονομικές πολιτικές εμπίπτουν στην εθνική αρμοδιότητα. Όμως, στην ενοποιημένη νομισματική και οικονομική ζώνη, οι μεμονωμένες δημοσιονομικές παρεκκλίσεις και η ανεπαρκής συγκράτηση του πληθωρισμού σε ορισμένα κράτη μέλη έχουν συλλογικό κόστος, το οποίο υφίστανται όλα τα κράτη που μοιράζονται το ίδιο νόμισμα. Παρά τις

δυσκολίες λήψης αποφάσεων μεταξύ 17 κρατών μελών με διάφορες οικονομικές καταστάσεις και, ως εκ τούτου, διάφορα συμφέροντα, πολλά μέτρα λήφθηκαν, τα οποία δεν προβλέπονταν από τη Συνθήκη για τη λειτουργία της ΕΕ και θεωρούνταν αδιανόητα πριν από την κρίση και τις βολές των παγκόσμιων αγορών κατά των αδύναμων κρίκων της Ευρωζώνης και του ίδιου του ευρώ. Μέσα σε δύο χρόνια, από το 2010 έως το 2012, δημιουργήθηκε ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Οικονομικής Σταθεροποίησης (EFSM) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) που εξελίχθηκαν σε Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ESM). Συγχρόνως δημιουργήθηκε ένα Ευρωπαϊκό Σύστημα Χρηματοοικονομικής Εποπτείας (ΕΣΧΕ), το οποίο συγκεντρώνει τους φορείς που ασκούν χρηματοοικονομική εποπτεία σε εθνικό επίπεδο και σε επίπεδο Ένωσης: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Συστημικού Κινδύνου, την Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών, την Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων και την Ευρωπαϊκή Αρχή Κινητών Αξιών και Αγορών.

Τα επόμενα βήματα που πρέπει να γίνουν σύντομα για να συμπληρώσουν το θεσμικό πλαίσιο της οικονομικής ένωσης είναι:

1. ένα ενιαίο σύστημα εγγύησης των καταθέσεων σε όλα τα κράτη μέλη· ένας ενιαίος μηχανισμός αξιολόγησης των χρηματοοικονομικών κινδύνων
2. η επέκταση της εποπτείας στα ριζοκίνδυνα χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως τα hedge funds,
3. η δημιουργία ενός ευρωπαϊκού οργανισμού αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας για να σπάσει το αμερικανικό μονοπώλιο σε αυτόν τον τομέα και
4. η διεύρυνση του ρόλου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για να μπορεί να τροφοδοτεί με φρέσκο χρήμα τις ανάγκες του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και επομένως των κρατών μελών και των τραπεζών τους (Μούσης, 2008).

Κεφάλαιο 3. Οι οικονομικές παθογένειες της Ελλάδας πριν και μετά την ένταξή της στην ΟΝΕ

Στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, θα απαριθμηθούν οι παθογένειες της ελληνικής οικονομίας πριν την είσοδο της χώρας στην Ευρωζώνη, καθώς και μετά από αυτήν. Η αποτύπωση της κατάστασης στηρίχθηκε σε συγκεκριμένα οικονομικά μεγέθη, όπως το δημόσιο χρέος, το ασφαλιστικό και φορολογικό σύστημα και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Η επιλογή των άνω μεγεθών δεν κρίνεται τυχαία, καθώς πραγματοποιήθηκε με γνώμονα την δυνητική οικονομική ανάπτυξη που προέκυπτε από την είσοδο της χώρας στον ενιαίο νομισματικό χώρο.

3.1 Οι οικονομικές παθογένειες πριν το Ευρώ

Στην Ελλάδα, από τα μέσα της δεκαετίας του '70 έως το τέλος της δεκαετίας του '80, η νομισματική πολιτική ασκήθηκε κάτω από δύσκολες συνθήκες, καθώς συχνά το μείγμα οικονομικής πολιτικής δεν ήταν το ενδεδειγμένο. Πρόσθετες δυσκολίες δημιουργούσε το γεγονός ότι το χρηματοπιστωτικό σύστημα συνέχιζε να λειτουργεί υπό καθεστώς ενός πολύπλοκου πλαισίου διοικητικών κανόνων και ρυθμίσεων που, εκτός του ότι είχε αποδειχθεί αναποτελεσματικό, δημιουργούσε σοβαρές στρεβλώσεις στη λειτουργία του πιστωτικού συστήματος και περιόριζε τις δυνατότητες άσκησης αποτελεσματικής νομισματικής πολιτικής (Γκαργκάνας και Ταβλάς, 2002). Η έναρξη της περιόδου της ελεύθερης διολίσθησης (1972-1987) συνέπεσε χρονικά με την εκδήλωση της πρώτης πετρελαϊκής κρίσης, η οποία επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την Ελληνική οικονομία ως προς τις επιδόσεις της στον αναπτυξιακό τομέα, αλλά και τον πληθωρισμό που κινήθηκε καθ' όλη την περίοδο σε διψήφια νούμερα. Το εθνικό νόμισμα ανατιμήθηκε κατά 10% και επανήλθε, έναντι των ευρωπαϊκών, στις ισχύουσες ισοτιμίες πριν από την υποτίμηση το Φεβρουάριο του 1973. Για να εξουδετερωθούν οι επιπτώσεις από την πρόσδεση της δραχμής στο δολάριο, στις 20 Οκτωβρίου του 1973, αποφασίστηκε η αποδέσμευση της δραχμής από το δολάριο, οπότε εισήλθε στο σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών με ελεύθερη διακύμανση έναντι των υπολοίπων νομισμάτων διεθνώς, ακολουθώντας τουλάχιστον μέχρι το 1987 πολιτική μεγάλων διολισθήσεων, προκειμένου να εξουδετερωθούν οι

αρνητικές συνέπειες από τις μεγάλες διαφορές στα επίπεδα του πληθωρισμού σε σύγκριση με τους εμπορικούς εταίρους.

Η νομισματική σταθερότητα υποχώρησε έναντι άλλων προτεραιοτήτων και διαμορφώθηκε μέσα σε μεταβαλλόμενα θεσμικά δεδομένα, καθώς γινόταν φανερό ότι υπό τις νέες συνθήκες το πλαίσιο λειτουργίας της Τράπεζας της Ελλάδος, όπως είχε θεμελιωθεί κατά τη μεταπολεμική περίοδο, δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες της οικονομίας (Σαχινίδης, 2006). Υπό την πίεση των μισθολογικών διεκδικήσεων, η νομισματική πολιτική μέχρι και το 1978 ήταν επεκτατική. Τα επιτόκια των καταθέσεων και του τραπεζικού δανεισμού διατηρήθηκαν τις περισσότερες φορές σε επίπεδα κάτω του πληθωρισμού. Αλλά και το αναπροεξοφλητικό επιτόκιο της Τράπεζας της Ελλάδος ήταν κάτω από τον πληθωρισμό. Μεταξύ 1979 και 1980 έγινε προσπάθεια να συγκρατηθεί η αύξηση της προσφοράς του χρήματος, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η νέα πετρελαϊκή κρίση. Για το σκοπό αυτό αποφασίστηκε η άνοδος των επιτοκίων το Σεπτέμβριο του 1979 και πάλι, όμως, τα επιτόκια ήταν χαμηλότερα από τον πληθωρισμό με αποτέλεσμα να κινούνται σε αρνητικά επίπεδα. Η πολιτική αυτή ανατράπηκε το 1981.

Σημαντική μεταβολή στην άσκηση της νομισματικής πολιτικής αποτέλεσε η κατάργηση της Νομισματικής Επιτροπής με το νόμο 1266/1982. Έτσι, για την περίοδο μέχρι και το 1982, έτος κατάργησης της Νομισματικής Επιτροπής, οι πολιτικές προτεραιότητες βάρυναν στη λήψη των αποφάσεων για το χαρακτήρα της νομισματικής πολιτικής. Η αλλαγή αυτή ενίσχυσε τη λειτουργική και οικονομική ανεξαρτησία της Τράπεζας της Ελλάδος. Ο συγκεκριμένος νόμος επέβαλε όρια στη χρηματοδότηση του Δημοσίου από την Τράπεζα της Ελλάδος, η οποία απέκτησε ευρύτερες εξουσίες. Οι εξουσίες αυτές «...έδωσαν την δυνατότητα στην Τράπεζα της Ελλάδος να προχωρήσει σε ριζική μεταβολή στην κατεύθυνση της νομισματικής πολιτικής και τελικά να επωμιστεί το κύριο βάρος για τον έλεγχο του πληθωρισμού και τη στήριξη του ισοζυγίου πληρωμών» (Χαλικιάς, 1995) για την άσκηση της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής. Στην Ελλάδα νομισματικοί στόχοι ανακοινώθηκαν πρώτη φορά το 1975. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η Τράπεζα της Ελλάδος απέδιδε ολοένα μεγαλύτερη σημασία στα ευρύτερα νομισματικά μεγέθη, ιδίως στο M3. Όπως φαίνεται, όμως, από το παρακάτω διάγραμμα, οι ρυθμοί μεταβολής του ετήσιου πληθωρισμού στην Ελλάδα, παρά την σταθερή εξέλιξή τους έως το 1978 (13%), παρουσίασαν τη δεκαετία του 1980 και έπειτα μία σταδιακή πτώση έως και υπό του 5% το 1999 (Διάγραμμα 1).

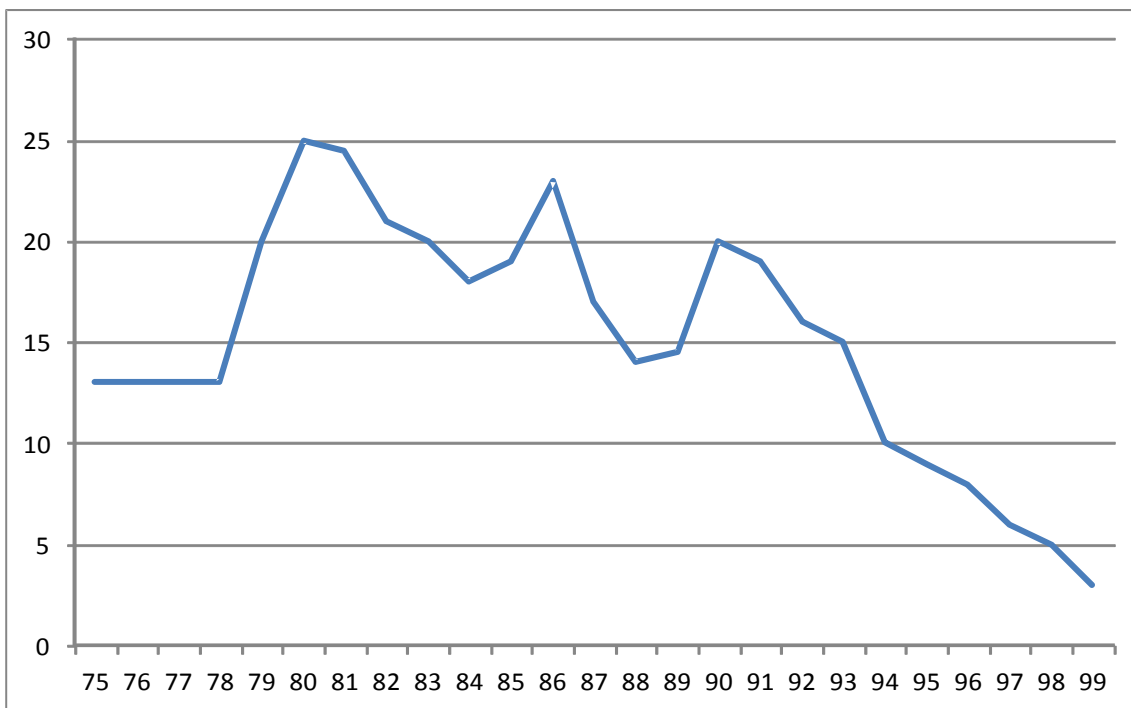
Ο σημαντικότερος παράγοντας που συνέβαλλε στους υψηλούς ρυθμούς νομισματικής επέκτασης ήταν η ανάγκη να χρηματοδοτούνται τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα. Κατά τη δεκαεξετία 1975-90, η πιστωτική επέκταση υπερέβη τον αντίστοιχο ετήσιο στόχο δώδεκα φορές (Γκαργκάνα και Ταβλάς, 2002). Παρά την προσπάθεια, μετά το 1982, να τεθεί υπό έλεγχο η αύξηση της προσφοράς χρήματος, τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά καθώς η Τράπεζα της Ελλάδος δεν είχε στη διάθεσή της τα απαραίτητα εργαλεία. Τα επιτόκια εξακολουθούσαν να καθορίζονται με διοικητικό τρόπο και παρέμεναν τουλάχιστον μέχρι και το 1985 σε αρνητικά επίπεδα. Η Τράπεζα της Ελλάδος είχε κατανοήσει την αναγκαιότητα της απελευθέρωσης των επιτοκίων, πολύ προτού καταργηθεί η Νομισματική Επιτροπή, αλλά οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες δεν επέτρεπαν την απελευθέρωση του πιστωτικού συστήματος και των επιτοκίων. Η απελευθέρωσή τους άρχισε, μετά το 1985, με πιο σημαντική μεταβολή την απόφαση της Τράπεζας της Ελλάδος στις 30 Ιουνίου 1987, όταν καθόρισε ελάχιστο όριο επιτοκίου 21% για όλες τις βραχυπρόθεσμες τραπεζικές πιστώσεις (Χαλικιάς, 1995).

Η πιστωτική πολιτική μέχρι και το 1981 ήταν επεκτατική, ενώ έγιναν προσπάθειες εκλογίκευσης, διατηρώντας όμως τον επεκτατικό της χαρακτήρα κυρίως λόγω των χρηματοδοτήσεων προς το δημόσιο τομέα και λιγότερο τον ιδιωτικό. Ο επεκτατικός χαρακτήρας της νομισματικής πολιτικής συντηρούσε τις πληθωριστικές πιέσεις, ως εκ τούτου ο πληθωρισμός στην Ελλάδα κινήθηκε καθ' όλη την περίοδο μέχρι και 12 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από τον αντίστοιχο κοινοτικό, χωρίς να διασφαλιστούν καλύτερες σε σχέση με την Ευρώπη αναπτυξιακές επιδόσεις. Ο πληθωρισμός μετά το 1981 παρά τη σταδιακή αποκλιμάκωση παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα έναντι του μέσου κοινοτικού (η διαφορά το 1988 ήταν στις 11 ποσοστιαίες μονάδες), διότι επιχειρήθηκε αναδιανομή του εισοδήματος μέσω της αύξησης των κατώτατων μισθών κατά 40% και την καθιέρωση της Αυτόματης Τιμαριθμικής Προσαρμογής (Α.Τ.Α.). Ένας άλλος παράγοντας όμως που επηρέασε καθοριστικά την πορεία του πληθωρισμού ήταν οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών καθ' υπέρβαση της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας.

Είναι γεγονός ότι το νέο διεθνές νομισματικό σύστημα των κυμαινόμενων ισοτιμιών επέβαλε πολύ λιγότερους περιορισμούς στις κυβερνήσεις της περιόδου 1973-1987 ως προς τις ακολουθητέες πολιτικές. Επομένως, είναι εύλογο να υποστηριχθεί ότι οι κυβερνήσεις με δεδομένους τους περιορισμούς που αντιμετώπιζαν έσπευσαν να εκμεταλλευτούν τους παρεχόμενους από το νέο σύστημα βαθμούς ελευθερίας. Υπήρχαν, όμως, και οι αρνητικές

συνέπειες, όπως η διεύρυνση σε δραχμικούς όρους του εξωτερικού χρέους, ο εισαγόμενος πληθωρισμός, αλλά το κόστος τους διαχέονταν στο σύνολο της κοινωνίας.

Διάγραμμα 1. Πίνακας ρυθμού ετήσιου πληθωρισμού στην Ελλάδα

Πηγή : Ελληνική Στατιστική Αρχή (2011)

3.2 Δημόσιο Χρέος

Για την Ελλάδα ο έλεγχος και η συγκράτηση των δημοσίων δαπανών είναι καθοριστικής σημασίας. Η συνεχής αύξηση των δημοσίων δαπανών, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη φοροδιαφυγή, προκάλεσε σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματα, τα οποία οδήγησαν σε ταχύτατη συσσώρευση δημοσίου χρέους. Το διάγραμμα 2 μας δείχνει την πορεία του χρέους της γενικής κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ την περίοδο από το 1960 – 2005.

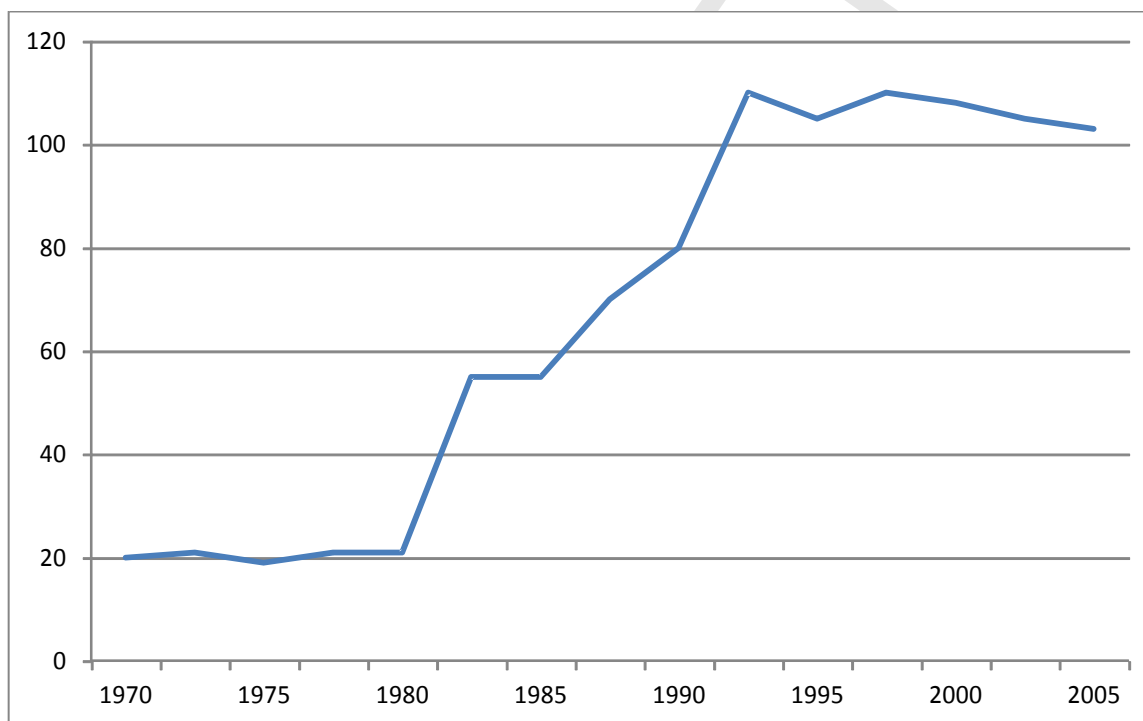
Πίνακας 1 . Δημόσιο χρέος Ελλάδας – Ευρώπης, 1970-2010

Έτη	Ελλάδα	Ευρωζώνη	ΕΕ-27
1970	18,1		
1980	22,8		
1981	27,1		
1982	30,6		
1983	35,1		
1984	41,9		
1985	49,0		
1986	50,8		
1987	57,1		
1988	62,4		
1989	65,7		
1990	72,6		
1991	75,0	53,7	
1992	80,1	56,1	
1993	100,5	62,9	
1994	98,5	65,2	
1995	99,2	69,5	
1996	101,6	71,4	
1997	104,1	69,7	
1998	102,6	67,9	66,4
1999	102,5	67,0	65,7
2000	101,8	63,0	61,7
2001	102,9	62,1	60,8
2002	101,5	68,0	60,2
2003	97,8	69,1	61,8
2004	98,6	69,5	62,2
2005	100,0	70,1	62,7
2006	97,1	68,3	61,3

2007	95,6	66,0	58,7
2008	99,2	69,3	61,5
2009	113,4	78,2	73,0
2010	124,9	84,0	79,3

Πηγή : European Economy Statistical Annex, 2009

Διάγραμμα 2 . Το Δημόσιο Χρέος στην Ελλάδα

Πηγή : Καραβίτης, 2008

Από το παραπάνω διάγραμμα γίνεται σαφές ότι η οικονομία της Ελλάδας την εικοσαετία 1970-1990 βρισκόταν σε ένα εξαιρετικά δυσμενή θέση όπου το μέγεθος και η σύνθεση των δαπανών αποτελούσαν το επίκεντρο των συζητήσεων. Αυτό γίνεται αντιληπτό από τη συνεχόμενη αύξηση του ελλείμματος που παρατηρήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και που οφείλεται στην

αύξηση των δημοσίων δαπανών με ρυθμούς ταχύτερους από τους ρυθμούς αύξησης των φορολογικών εσόδων. Παρόλα αυτά, τη δεκαετία του 1990 το έλλειμμα εμφανίζει μια πτωτική πορεία με μικρές περιόδους αύξησης. Η πτωτική πορεία του ελλείμματος μπορεί να είναι αποτέλεσμα του δεύτερου σταθεροποιητικού προγράμματος που εφαρμόστηκε το 1990, αλλά και της έναρξης των ενταξιακών διαπραγματεύσεων που στόχο είχαν την είσοδο της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ). Ο Πίνακας που ακολουθεί αποτυπώνει επιγραμματικά την πορεία του ελλείμματος την περίοδο 1970-2005.

Πίνακας 2. Επιγραμματικά η πορεία του ελλείμματος την περίοδο 1970 – 2005

Έτος	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ	0,7	-2,8	-2,5	-11,4	-15,7	-10,2	-4,1	-5,1

Πηγή: Καραβίτης, 2008

Τα αίτια της αύξησης των ελλειμμάτων του δημοσίου τομέα οφείλονται σύμφωνα με τον Τάτσο (1994) σε πλήθος παραγόντων:

1. Μια από τις σημαντικότερες αιτίες αποτελεί η άνοδος των κρατικών ελλειμμάτων σε συνθήκες στασιμοπληθωρισμού.
2. Επιπλέον, η αύξηση των «ανελαστικών» δαπανών για μισθούς, συντάξεις κλπ., στο σύνολο των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα αίτια της αδυναμίας της κυβέρνησης να ελέγξει τη συνεχή ανοδική τάση των ελλειμμάτων.
3. Ένας άλλος παράγοντας που συνετέλεσε στη διόγκωση των κρατικών ελλειμμάτων είναι η απόκλιση που παρατηρήθηκε μεταξύ των προβλεφθέντων και πραγματοποιηθέντων φορολογικών εσόδων την περίοδο 1980-1990. Ουδέποτε, την περίοδο αυτή η κυβερνητική δημοσιονομική πολιτική πέτυχε το στόχο της συγκέντρωσης των προϋπολογισθέντων εσόδων.

4. Η αδυναμία της κυβέρνησης, όσον αφορά την πάταξη της φοροδιαφυγής και της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης, αποτελεί επίσης έναν καθοριστικό παράγοντα της αύξησης των ελλειμμάτων.

5. Τέλος, το πρόβλημα της κοινωνικής ασφάλισης και συγκεκριμένα η διεύρυνση των ελλειμμάτων των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας αποτελούν το αγκάθι της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης για την μείωση των ελλειμμάτων.

Οι υπόλοιποι λόγοι που αύξησαν το έλλειμμα και κατά συνέπεια το δημόσιο χρέος είναι :

- Τεράστια ποσά για αμυντικές δαπάνες : Η Ελλάδα, αν και χώρα της Ε.Ε., ξοδεύει τεράστια ποσά για αμυντικές δαπάνες, οι οποίες δεν συνεισφέρουν στην αύξηση της εγχώριας παραγωγής. Οι δαπάνες της Ελλάδας για άμυνα φτάνουν στο 4,3% του ΑΕΠ της.

- Ζημιογόνοι και πολλοί κρατικοί οργανισμοί : Ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα είναι πολύ μεγάλος και καταναλώνει τεράστιο αριθμό πόρων. Το συνολικό μισθολογικό κόστος στον ελληνικό δημόσιο τομέα είναι υψηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο: για παράδειγμα, το 2007 η Ελλάδα δαπάνησε το 11,2% του ΑΕΠ της για την πληρωμή των δημοσίων υπαλλήλων, ενώ το αντίστοιχο ευρωπαϊκό ποσοστό ήταν 10,4% (Ράπανος, 2009).

- Διαφθορά στο δημόσιο: Η διαφθορά είναι απανταχού στην δημόσια διοίκηση και χειροτερεύει συνεχώς. Σύμφωνα με μελέτες της Διεθνούς Τράπεζας και από τους Mauro (1995) και Kaufmann (2010), η διαφθορά διπλασιάζει το δημοσιονομικό έλλειμμα, επιτρέπει το 25% των φόρων να διαφεύγει, αποθαρρύνει τις επενδύσεις, αυξάνει την ανισότητα, και επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη.

Η πιο επιζήμια ίσως αρνητική επίπτωση στην ανάπτυξη της οικονομίας, ως συνέπεια των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, είναι η διόγκωση του συνολικού εσωτερικού και εξωτερικού χρέους της χώρας. Η σημαντική αύξηση του δημοσίου χρέους είναι επακόλουθο της προσπάθειας της κυβέρνησης να χρηματοδοτήσει το έλλειμμα προσφεύγοντας σε εσωτερικό και εξωτερικό δανεισμό. Επιπλέον, η χρήση νομισματικής πολιτικής, ως μέσο χρηματοδότησης των ελλειμμάτων, έχει ως αποτέλεσμα την τροφοδότηση πληθωριστικών πιέσεων. Η αύξηση του πληθωρισμού οδήγησε σε αύξηση των επιτοκίων και σε χαμηλότερα επίπεδα επενδύσεων, αποδυναμώνοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, εκτοπίζοντας τα ελληνικά προϊόντα από τα ξένα στην εγχώρια και διεθνή αγορά, ενώ επιβάρυνε με άδικο τρόπο τις επερχόμενες γενεές. Περαιτέρω, η Ελλάδα τη δεκαετία του 1980 ήταν η μοναδική χώρα της ΕΟΚ όπου το ύψος των πραγματικών βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων επιτοκίων ήταν

αρνητικό. Το αρνητικό πρόσημο των επιτοκίων αποθάρρυνε τόσο τη ροπή προς αποταμίευση όσο και τη ροπή προς επένδυση. Τέλος, η σημαντική αύξηση των δημοσίων δαπανών είχε ως παρενέργεια την εμφάνιση του φαινομένου της αρνητικής αποταμίευσης που παρατηρήθηκε για πρώτη φορά το 1979 (Τάτσος, 1994).

Δύο είναι οι κύριες πηγές χρηματοδότησης στις οποίες προσφεύγουν οι κυβερνήσεις για την εξυπηρέτηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων.

Η πλέον διαδεδομένη μέθοδος είναι η φορολογία, η οποία αποτελεί συνήθως ένα αναγκαστικό μέσο μετάθεσης πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα. Στην Ελλάδα διαπιστώθηκε μια σημαντική αύξηση των φορολογικών εσόδων από τις αρχές του 1970. Η αύξηση αυτή γίνεται εντονότερη τη δεκαετία του 1980. Παρόλα αυτά, η αύξηση των εσόδων δεν μπόρεσε να αντισταθμίσει την έκρηξη των δημοσίων δαπανών που παρατηρήθηκε την ίδια περίοδο, με αποτέλεσμα, η αναγκαστική προσφυγή σε άλλες πηγές χρηματοδότησης για την κάλυψη των ελλειμματικών δαπανών να κριθεί απαραίτητη.

Ο δημόσιος δανεισμός αποτελεί την δεύτερη πηγή χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών. Όπως με την φορολογία, έτσι και με το δημόσιο δανεισμό, έχουμε μετάθεση πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα, προκειμένου να γίνει δυνατή η κάλυψη των δαπανών. Η βασική τους διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο δανεισμός αποτελεί εκούσια μεταβίβαση πόρων από τους ιδιώτες στο δημόσιο. Περαιτέρω, ο δημόσιος δανεισμός μπορεί να προέρχεται είτε από πηγές του εσωτερικού, είτε από πηγές του εξωτερικού. Η Ελλάδα χρησιμοποίησε το δημόσιο δανεισμό ως πηγή χρηματοδότησης από τη μεταπολεμική περίοδο. Η σημαντική αύξηση του δανεισμού, κυρίως εξωτερικού, προήλθε από την κακή πορεία της ελληνικής οικονομίας που έλαβε χώρα με την πρώτη πετρελαϊκή κρίση. Συγκεκριμένα, ο κρατικός τομέας αλλά και ολόκληρος ο δημόσιος τομέας παρουσίασε την περίοδο μετά το 1973, μεγάλα ελλείμματα. Αποτέλεσμα των διογκωμένων ελλειμμάτων του δημοσίου τομέα είναι η υπερβολική αύξηση του χρέους. Σύμφωνα με τον Γεωργακόπουλο (1997) : *“...το συνολικό έλλειμμα της Ελλάδας το 1996 έφτασε το 8% του ΑΕΠ, ενώ αντίστοιχα το δημόσιο χρέος εκτινάχθηκε από 25% το 1970 σε 112% το 1996...”* .Όπως αναφέρει ο Γεωργακόπουλος (1997) : *“...” η κύρια πηγή της αύξησης των ελλειμμάτων και κατά συνέπεια του χρέους, χρεώνεται στα πρωτογενή ελλείμματα και στους τόκους..”* (Το πρωτογενές κρατικό έλλειμμα προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ των κρατικών δαπανών και εσόδων, εφόσον από τις κρατικές δαπάνες αφαιρεθούν οι δαπάνες τοκοχρεολυσίων, για την εξυπηρέτηση του δημοσίου χρέους. Το πρωτογενές έλλειμμα συνιστά μια σημαντική

μορφή κρατικού ελλείμματος, καθώς ο έλεγχος του δημοσίου χρέους, προϋποθέτει την ύπαρξη υψηλών πρωτογενών πλεονασμάτων στον κρατικό προϋπολογισμό.) .

Πίνακας 3. Εμπορικό ισοζύγιο και καθαρός δανεισμός ως % επί του ΑΕΠ

	1990-1999	2000-2009
Εμπορικό ισοζύγιο (Εξαγωγές μείον Εισαγωγές) ως % επί του ΑΕΠ	-10,7	-11,4
Καθαρός δανεισμός ως % επί του ΑΕΠ	4,1	10,2

Πηγή : Economic Co-operation and Development (OECD), 2010

3.3 Φοροδιαφυγή

Με τον όρο φοροδιαφυγή νοείται κάθε παράνομη πράξη ή παράβλεψη του υποκειμένου στον φόρο (φυσικό ή νομικό πρόσωπο), που έχει ως σκοπό την μείωση της φορολογικής υποχρέωσης και την αποφυγή πληρωμής του φόρου. Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί με δύο τρόπους:

- Αποκρύπτοντας εισοδήματα από διάφορες πηγές με σκοπό την πληρωμή πιο χαμηλού φόρου.
- Εμφανίζοντας υπερβολικές ή πλαστές δαπάνες ώστε να επωφεληθούν από εκπτώσεις φόρου.

Ο πιο «δημοφιλής» φόρος που παρατηρείται φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, είναι ο φόρος εισοδήματος (φυσικών και νομικών προσώπων). Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής συνοψίζονται ως εξής :

1. Μειώνονται τα φορολογικά έσοδα του κράτους με αποτέλεσμα να μειώνονται οι δυνατότητες χρηματοδότησης των δαπανών του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγεί τον προϋπολογισμό του κράτους σε χρόνια έλλειμμα, αύξηση του δημόσιου δανεισμού και αποσταθεροποίηση του Εθνικού εισοδήματος.

2. Μειώνει την αποτελεσματικότητα των φορολογικών μέτρων για την επίτευξη των στόχων της οικονομική πολιτικής.

3. Διαταράσσει του όρους ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων. Αυτό γιατί, οι επιχειρήσεις που φοροδιαφεύγουν έχουν μικρότερο κόστος και επομένως αποκτούν πλεονέκτημα έναντι εκείνων που δε φοροδιαφεύγουν.

4. Επηρεάζεται η φορολογική συνείδηση των φορολογουμένων που είναι συνεπείς με τις υποχρεώσεις τους, με αποτέλεσμα την διεύρυνση του φαινομένου της φοροδιαφυγής.

Η φοροδιαφυγή είναι πιο εύκολη στους άμεσους φόρους (π.χ. μη δήλωση φορολογητέου εισοδήματος), το κράτος δίνει μεγαλύτερη έμφαση στους έμμεσους φόρους. Η πρακτική αυτή έχει ως αποτέλεσμα την επιβάρυνση των μεσαίων και χαμηλών εισοδημάτων. Οι ελεύθεροι επαγγελματίες στη χώρα μας εμφανίζονται να δηλώνουν μόλις το 4% του εισοδήματος φυσικών προσώπων, ενώ οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι το 74%. Το 99,5% των επιχειρήσεων που παρακολουθεί η εφορία, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 202.418 μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες απασχολούν ως 5 άτομα, πληρώνουν κατά μέσον όρο ετησίως φόρο 6.100 ευρώ, όσο δηλαδή ένας μισθωτός υπάλληλος φορολογητέων αποδοχών 2.000 ευρώ μηνιαίως. Οι 1.500 μεγαλύτερες ελληνικές επιχειρήσεις μέσης απασχόλησης 350 ατόμων πληρώνουν το 72,2% του συνολικού φόρου εισοδήματος νομικών προσώπων, καταβάλλοντας η κάθε μία μέσο ετήσιο φόρο εισοδήματος 2,2 εκατ. ευρώ. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΓΓΠΣ η μεγάλη πλειοψηφία των αυτοαπασχολούμενων και των αγροτών δηλώνει εισόδημα στο όριο των 12.000 ευρώ. Από τα στοιχεία της Γενικής Γραμματείας Πληροφοριακών Συστημάτων προκύπτει ακόμα όσον αφορά τις επιχειρήσεις ότι γύρω στις 200.000 εταιρείες, με μέση απασχόληση 5 άτομα, καλύπτουν το υπόλοιπο 28% των εσόδων από τη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων. Ο φόρος και των δύο κατηγοριών, εκφραζόμενος ως ποσοστό επί των κερδών είναι περίπου ο ίδιος, 27% για τις 1.500 μεγάλες επιχειρήσεις και 25% για τις 200.000, οι οποίες σε απόλυτους αριθμούς καταβάλουν η κάθε μία κατά μέσον όρο 2,2 εκατ. ευρώ και 6.100 ευρώ αντίστοιχα, ετησίως.

Πίνακας 4. Φοροδιαφυγή σε 10 χώρες της Ε.Ε.

Κράτη-Μέλη	Κατασκευές Επισκευές	Κέντρα Ψυχαγωγίας	Εργασίες Φασόν	Μεταφορές	Σύμβουλοι	Κοσμήματα	Επισκ. Αυτοκινήτων	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Φρούτα, Λαχανικά
BL	+	-	+	+	++	-	-	-	-	-
FR	++	+	+	-	+	+	+	+	+	+
GER	-	++	+	+	++	-	-	-	-	-
DEN	++	+	-	-	+	-	-	-	-	-
IRL	-	+	-	-	++	-	-	-	-	-
IT	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
LUX		-	-	-	-	-	-		-	-
GB	+	++	-	-	++	+	+	+	+	+
NTL	++	+	-	-	++	-	-	-	-	-
GR	++	++	+	+	++	+	++	+	+	+

Πηγή : Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών

- : Δεν υπάρχουν στοιχεία

+ : Φοροδιαφυγή

++ : Φοροδιαφυγή σε ένταση

3.4 Ασφαλιστικό σύστημα

Η λειτουργία του ασφαλιστικού συνταξιοδοτικού συστήματος μπορεί να υλοποιηθεί με δυο τρόπους : με το αναδιανεμητικό και το κεφαλαιοποιητικό σύστημα. Χρησιμοποιώντας το πρώτο σύστημα, οι επόμενες γενιές πληρώνουν εισροές για να καταβληθεί σύνταξη στις προηγούμενες.

Έχει κοινωνικό και συλλογικό χαρακτήρα. Αυτό το σύστημα είναι γνωστό ως σύστημα ΡΥΑΓΟ. Αντιθέτως, χρησιμοποιώντας το δεύτερο σύστημα, ο ασφαλισμένος πληρώνει εισροές για τον εαυτό του. Δηλαδή δημιουργεί την δική του σύνταξη. Η Ελλάδα χρησιμοποιεί το αναδιανεμητικό σύστημα, καθώς όταν εμφανίστηκε η ανάγκη εφαρμογής ενός κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος, οι εργαζόμενοι ήταν πολύ περισσότεροι από τους συνταξιούχους.

Το αναδιανεμητικό σύστημα φέρει μια ενδογενή αδυναμία, εσωτερικεύοντας τις κρίσεις που συμβαίνουν έξω από αυτό. Έτσι, η δημογραφική και οικονομική αλλαγή, η ανεργία και η αποσταθεροποίηση της πλήρους απασχόλησης, η δημοσιονομική αστάθεια και η κατάρρευση των χρηματαγορών ασκούν σοβαρές πιέσεις και προβλήματα. Σήμερα, τα διανεμητικά συστήματα κατηγορούνται ως ένα «δαπανηρό σφάλμα» καθώς ένα μεγάλο κομμάτι του εθνικού πλούτου αφιερώνεται στις συντάξεις (κυμαίνεται από 10% ως 15% επί του ΑΕΠ κάθε χώρας).

Οι αιτίες που διογκώθηκε το ασφαλιστικό πρόβλημα είναι οι εξής:

1. Η κακοδιαχείριση των ασφαλιστικών αποθεματικών
2. Η υπογεννητικότητα και η δημογραφική εξέλιξη
3. Η εισφοροδιαφυγή
4. Οι πρόωροι συνταξιούχοι
5. Η αύξηση της ηλικίας των ηλικιωμένων

Πιο συγκεκριμένα, το πρόβλημα της κακοδιαχείρισης των ασφαλιστικών αποθεματικών ξεκινά από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, καθώς τότε οι περιορισμοί στο πλαίσιο της διαχείρισης (επένδυσης) των αποθεματικών των φορέων κοινωνικής ασφάλισης ήταν ασφυκτικοί και είχαν ως αποτέλεσμα τη στέρηση των αποδόσεων των ταμείων σε σχέση με τον πληθωρισμό. Την ίδια περίοδο σειρά ρυθμίσεων είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των μελλοντικών υποχρεώσεων των ταμείων. Σαφώς η περίοδος 1950-1994, με τις πενιχρές αποδόσεις και τις αυξημένες υποχρεώσεις αποτέλεσε ένα πολύ σοβαρό αίτιο της σημερινής κρίσης των ασφαλιστικών ταμείων. Την τελευταία δεκαετία υπήρξαν αλλαγές στην διακυβέρνηση και στις επενδυτικές στρατηγικές. Με το Νόμο 3655/2008, οι φορείς ασφάλισης στη χώρα μας περιορίστηκαν από

133 σε 21 (5 φορείς κύριας σύνταξης, 8 φορείς επικουρικής, 5 φορείς πρόνοιας και 3 υγείας/αλληλοβοήθειας), οι οποίοι διαχειρίζονται μόνοι τους την περιουσία τους.

Επίσης, με τον όρο εισφοροδιαφυγή νοείται το ύψος των εισφορών που δεν καταβάλλονται στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και αφορούν εργαζόμενους οι οποίοι είτε δε δηλώνονται στο ΙΚΑ, είτε ασφαλιζονται για λιγότερες ημέρες ασφάλισης, είτε ασφαλιζονται επί χαμηλότερων αποδοχών από τις πραγματικά καταβαλλόμενες. Με την εισφοροδιαφυγή δημιουργούνται συνθήκες άνισου ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων που πληρώνουν και αυτών που δεν καταβάλλουν εισφορές. Η εισφοροδιαφυγή αυξήθηκε με υψηλούς ρυθμούς από χρόνο σε χρόνο. Βασικές αιτίες είναι τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις, η απουσία ελέγχων και η έλλειψη κινήτρου ασφάλισης. Τα αποτελέσματα της εισφοροδιαφυγής είναι η σημαντική απώλεια εσόδων των Ασφαλιστικών Οργανισμών, οι οποίοι δυσκολεύονται απ' αυτό το λόγο να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους, η αντίστοιχη οικονομική επιβάρυνση του κοινωνικού συνόλου, γιατί υποχρεώνεται ο Κρατικός Προϋπολογισμός να επιχορηγήσει τους ελλειμματικούς ασφαλιστικούς φορείς με μεγάλα ποσά, καθώς και η απώλεια παροχών για τους ασφαλισμένους.

Η πραγματικότητα της ανεργίας παραμένει σκληρή, ανεξαρτήτως των συζητήσεων και των καλών ή κακών προθέσεων. Στην Ελλάδα, το 1993, οι άνεργοι ήταν 176.000, ενώ στα μέσα του 1998 είχαν ανέλθει σε 276.000. Το 2005 ο αριθμός των ανέργων έφτασε τους 480.000.

Η ανεργία προκύπτει από σωρεία λόγων, αλλά κυριαρχεί η έλλειψη ανταγωνιστικότητας στην αγορά εργασίας. Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας οφείλεται, μεταξύ των άλλων και στη συμπεριφορά των συνδικάτων τα οποία ενδιαφέρονται πρωταρχικά να προστατέψουν αυτούς που απασχολούνται (και είναι μέλη τους) παρά να συμβάλλουν στην εύρεση εργασίας ανέργων. Ένα αίτιο, μεταξύ των άλλων, για τις στρεβλώσεις στην αγορά εργασίας είναι η γρήγορη τεχνολογική πρόοδος και η αδυναμία της χώρας μας να την ακολουθήσει.

Επίσης δεν υπάρχει ευελιξία στην αγορά εργασίας και σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ε.Ε. δεν προωθούνται εναλλακτικές μορφές απασχόλησης (πχ μερική απασχόληση). Χρειάζεται ακόμα εκσυγχρονισμός και βελτίωση στη λειτουργία του ΟΑΕΔ, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις σημερινές απαιτήσεις της κοινωνίας.

3.5 Δυνητικά οφέλη και κόστη του κοινού νομισματικού χώρου τη Ευρώπης

Αρχικά, πρέπει να αναφερθεί, ότι η συμμετοχή μιας χώρας σε έναν νέο ενιαίο οικονομικό και νομισματικό χώρο, τουλάχιστον για το 1992, όπως φαντάζονταν οι Ευρωπαίοι την Ο.Ν.Ε., δεν σημαίνει απαραίτητα -κρίνοντας εκ του αποτελέσματος- ότι ενέχει μόνο προβλήματα και αρνητικούς συντελεστές.

Τα οφέλη σχετίζονται με την οικονομική αποτελεσματικότητα που προκύπτει από την κατάργηση των εθνικών νομισμάτων και την υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος. Αυτά τα οφέλη προέρχονται από δύο πηγές (Βυθούλκα, 2009):

- την εξάλειψη του κόστους των συναλλαγών και
- την αποφυγή της αβεβαιότητας και της σύγχυσης που απορρέουν από τη μετατροπή των νομισμάτων στις εμπορικές και επενδυτικές συναλλαγές.

Παρενθετικά, η οικονομική θεωρία των κοινών νομισμάτων προέρχεται από την παραδοσιακή θεωρία των βέλτιστων νομισματικών περιοχών (OCA) η οποία διατυπώθηκε πρώτα από τον Mundel (1961). Όταν ένα έθνος εγκαταλείπει το εθνικό νόμισμά του και υιοθετεί το νόμισμα κάποιας ευρύτερης περιοχής παύει να ελέγχει τη νομισματική πολιτική του. Ο Mundell μελέτησε κάτω από ποιες περιστάσεις αυτό το κόστος ελαχιστοποιείται και υποστήριξε ότι όταν υπάρχει τέλεια κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών, η υιοθέτηση ενός κοινού νομίσματος έχει το μικρότερο κόστος για την χώρα που το υιοθετεί. Σε αυτό το τμήμα της διατριβής περιγράφονται τα κέρδη και οι ζημίες από τη συμμετοχή μιας χώρας σε μία βέλτιστη περιοχή νομίσματος (OCA). Επίσης, η μείωση κόστους συναλλαγής ωφελεί τις επιχειρήσεις καθώς επίσης και τους καταναλωτές που επιλέγουν να ταξιδέψουν μεταξύ των χωρών και αντιπροσωπεύει το πιο προφανές κέρδος μιας νομισματικής ένωσης. Ένα κοινό νόμισμα καταργεί τις δαπάνες συναλλαγής που προκύπτουν κατά τη μετατροπή των νομισμάτων. Όσο υψηλότερο το εμπόριο και όσο περισσότερες επενδύσεις πραγματοποιούνται μεταξύ των χωρών, τόσο μεγαλύτερο το κέρδος από τις μειωμένες δαπάνες συναλλαγής. Εντούτοις, όταν εισάγεται ένα κοινό νόμισμα, οι τράπεζες και άλλοι οργανισμοί που δραστηριοποιούνται στην αγορά συναλλάγματος έχουν μια απώλεια από τις προμήθειες επί των συναλλαγών που πραγματοποιούνται στην αγορά αυτή. Παρόλο αυτά, ο De Grauwe (2003) έδειξε ότι το κέρδος για τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές είναι μεγαλύτερο από την απώλεια των τραπεζών μετά την εισαγωγή του κοινού νομίσματος.

Ένα κοινό νόμισμα μειώνει επίσης τον κίνδυνο αβεβαιότητας (uncertainty risk) όσον αφορά τις μετακινήσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Σύμφωνα με τον Mongelli (2002), μέσα σε μια νομισματική ένωση, η ονομαστική αβεβαιότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας (nominal exchange rate uncertainty) του νομίσματος μηδενίζεται, οδηγώντας σε ελαχιστοποίηση του hedging cost. Παρά τη σημασία αυτού του οφέλους είναι αρκετά δύσκολη η ποσοτικοποίηση του και, συνεπώς, δεν έχει μετρηθεί ακόμη η επίδραση του από κάποια εμπειρική μελέτη.

Αναφορικά με το κόστος, όταν μία χώρα εγκαταλείπει το εθνικό της νόμισμα, ταυτόχρονα, παραιτείται ενός εργαλείου οικονομικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, μια χώρα που ανήκει σε μια νομισματική ένωση δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει τη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματός της, ως μέσο για την προστασία της από οικονομικές διαταραχές. Επιπλέον, δεν μπορεί να καθορίσει ούτε την ποσότητα των νομισμάτων που κυκλοφορούν στη χώρα, προκειμένου να αντιμετωπίσει πιθανά ελλείμματα στην οικονομία της (Ψαλλίδας, 2010).

Έτσι, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι, σε μια Νομισματική Ένωση οι ευημερούσες περιοχές είναι εκείνες των οποίων οι οικονομίες συνδέονται στενά μέσω του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών και της κινητικότητας των συντελεστών παραγωγής. Ο υπολογισμός του κόστους-οφέλους από μία Νομισματική Ένωση επηρεάζεται πολύ από το βαθμό της ακαμψίας των τιμών και των μισθών. Αντιστοίχως, λοιπόν, οι χώρες που γνωρίζουν πολύ διαφορετικές διαταραχές ζήτησης και προσφοράς θα κρίνουν ότι είναι περισσότερο δαπανηρό να σχηματίσουν μια Νομισματική Ένωση.

Επομένως, η νομισματική ενοποίηση ενδείκνυται μόνο για οικονομίες με ευέλικτες αγορές, κινητικότητα εργασίας και χαμηλή συχνότητα ασύμμετρων διαταραχών. Είναι πασιφανές ότι οι προϋποθέσεις αυτές δεν ίσχυαν και δεν ισχύουν για τη ζώνη του ευρώ, ειδικά σε περιπτώσεις σαν την χώρα μας. Η εφαρμογή μιας νομισματικής πολιτικής, κοινής για όλους, δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των μελών της Ένωσης.

Το σημαντικότερο πρόβλημα με τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ ήταν ότι επέβαλαν ένα μείγμα δημοσιονομικών και νομισματικών περιορισμών. Απαιτήθηκε από τις χώρες να μειώσουν το δημόσιο έλλειμμα, το χρέος και τον ρυθμό του πληθωρισμού τους. Συνέπεια της ταυτόχρονης εφαρμογής των παραπάνω ήταν η άσκηση αντιπληθωριστικών πιέσεων.

Η σημαντικότερη επίπτωση των αντιπληθωριστικών μακροοικονομικών πολιτικών των μελών της ΕΕ κατά τα έτη 1992-1993 μπορεί να φανεί στην εξέλιξη της ανεργίας. Η αδυναμία μείωσης του ποσοστού ανεργίας μπορεί να αποδοθεί στην ακαμψία που παρουσιάζουν οι ευρωπαϊκές

αγορές εργασίας, γεγονός που δυσκολεύει τους εργάτες που έχασαν τις δουλειές τους να βρουν νέες θέσεις. Συμπερασματικά, οι μακροοικονομικές πολιτικές του Μάαστριχτ συνέβαλαν στη κλιμάκωση της ανεργίας.

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα ήταν η διόγκωση του δημοσίου χρέους. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το δημόσιο χρέος των 11 μελών της ΕΕ το 1997 άγγιξε το 75%, ενώ την εποχή που υπογράφηκε η συνθήκη ήταν 58%. Τα αποτελέσματα του επόμενου πίνακα μας δείχνουν τον λόγο χρέους προς ΑΕΠ των 11 χωρών-μελών της ΕΕ το 1993-1997 (έτος που λαμβανόταν απόφαση σχετικά με το ποιές χώρες έχουν δικαίωμα να ενταχθούν στην ΟΝΕ).

3.6 Διαρθρωτικά Προβλήματα της Ελληνικής Οικονομίας εντός της Ευρωζώνης

Ένα από τα σπουδαιότερα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, τόσο πριν όσο και μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ είναι το χαμηλό επίπεδο ανταγωνιστικότητας, το οποίο μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί με τη βοήθεια διαφόρων δεικτών, όπως για παράδειγμα, το ύψος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

Η ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ συνοδεύτηκε από σημαντική μείωση των επιτοκίων και του συναλλαγματικού κινδύνου. Μαζί με την απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, οδήγησαν σε ιδιαίτερα σημαντική αύξηση του δανεισμού προς τα νοικοκυριά με αντίστοιχη αύξηση της ζήτησης και του ρυθμού ανόδου του ΑΕΠ. Η τόνωση της ζήτησης συνέβαλε στη διατήρηση του πληθωρισμού σε επίπεδα άνω του μέσου όρου της Ευρωζώνης, υπονομεύοντας με αυτό το τρόπο την ανταγωνιστικότητα της χώρας (Χαρδούβελης, 2008).

Η επιδείνωση αυτή έχει αυξημένη σημασία για τη χώρα, δεδομένου ότι η Ελλάδα σε γενικές γραμμές δεν εξάγει αγαθά που διακρίνονται για τη μοναδικότητα ή τη σχετικά υψηλή ποιότητά τους. Η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας εξαρτάται από δυο παράγοντες (Βυθούλκα, 2009) :

- τη μακροοικονομική σταθερότητα και
- τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, που επηρεάζουν τη προσφορά, ενθαρρύνοντας τις καινοτομίες, την επιχειρηματικότητα, την παραγωγικότητα και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

Όσον αφορά τον πληθωρισμό, ήταν υψηλότερος επί σειρά ετών από τον μέσο όρο στη ζώνη του ευρώ. Η απόκλιση αυτή, κατά ένα μέρος, συνεπάγεται απώλεια της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Πράγματι, αν γίνει σύγκριση με τις 27 χώρες -που είναι οι κυριότεροι εμπορικοί

εταίροι μας- και ληφθούν υπόψη οι μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών, οι σχετικές τιμές καταναλωτή στην Ελλάδα αυξήθηκαν, κατά την πενταετία 2001-2005, κατά 12.5%, ενώ το σχετικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στη μεταποίηση αυξήθηκε κατά 27.5%. Οι παράγοντες συγκριτικά χαμηλής ανταγωνιστικότητας συνοψίζονται στους διαφορετικούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας στους τομείς εμπορεύσιμων και μη αγαθών, στον ανεπαρκή συντονισμό των δημοσιονομικών πολιτικών και στην ανισομερή εξέλιξη μισθών-παραγωγικότητας.

Το ελληνικό εξωτερικό έλλειμμα σημείωσε το 2008 το μεταπολεμικά ιστορικό υψηλό του 14,8% ως ποσοστό του ΑΕΠ και διατηρήθηκε, εν μέσω σημαντικής ύφεσης, στο 11,1% του ΑΕΠ το 2009 και στο 10,5% το 2010 ή €24 δισ. (στοιχεία ΤτΕ). Η χρηματοδότηση των ελλειμμάτων επέφερε τη συσσώρευση μεγάλου ακαθάριστου εξωτερικού χρέους, το οποίο είχε ξεπεράσει το τρίτο τρίμηνο του 2010 το 190% του ΑΕΠ (καθαρό εξωτερικό χρέος 97,3% του ΑΕΠ). Επί πολλά έτη η χώρα χρεωνόταν, δηλαδή πωλούσε το μελλοντικό της κεφάλαιο, για να χρηματοδοτήσει μία δαπάνη που ξεπερνούσε την παραγωγή της (Αναστασάτος, 2010).

Η διαγραμματική εξέλιξη του ελληνικού ΙΤΣ και των επιμέρους συνιστωσών του την τελευταία δεκαετία φανερώνει τη διαρκή επιδείνωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, το οποίο από € 4,4 δισ. το 1994 έφθασε τα €24,9 δισ. το 2007 και παρέμεινε στα €18,1 δισ. το 2009. Παρά την επιτάχυνση των εξαγωγών (7% μέση ετήσια ονομαστική αύξηση μεταξύ 2000-2008, πριν μειωθούν το 2009), οι εισαγωγές, ιδίως των αγαθών, αυξήθηκαν ακόμα ταχύτερα (7,5% μέση ετήσια αύξηση, 2000-2008), ούσες ήδη πολλαπλάσιες των εξαγωγών. Μία ανάλυση των εξαγωγών σε κλαδικό επίπεδο φανερώνει ότι το ισοζύγιο των υπηρεσιών κατέγραφε συνεχή βελτίωση έως και το 2008 (7,6% μέση ετήσια ονομαστική αύξηση μεταξύ 2000-2008) λόγω της αύξησης των εσόδων από τον τουρισμό και τη ναυτιλία.

Οι εξαγωγές αγαθών, όμως, παραμένουν επικεντρωμένες σε ένα σχετικά μικρό φάσμα αγαθών, κυρίως σε είδη ένδυσης, τρόφιμα, φρέσκα φρούτα και ποτά, μηχανολογικό εξοπλισμό, χημικά, πετρελαιοειδή και μέταλλα. Είναι εντυπωσιακό, ότι όλοι οι βιομηχανικοί κλάδοι, ακόμα και οι πλέον εξωστρεφείς, είναι καθαροί εισαγωγείς (Gibson, 2010).

Η γενική τάση του Ισοζυγίου Εισοδημάτων είναι αρνητική. Το Ισοζύγιο είναι ελλειμματικό από το 1990, αλλά από το 2003 μέχρι το 2008 το έλλειμμα παρουσίασε αυξητική τάση ως ποσοστό του ΑΕΠ, φθάνοντας το 2010 τα €9,2 δισ. ή 38,4% του συνολικού ελλείμματος του ΙΤΣ. Οι λόγοι σχετίζονται με την αύξηση των πληρωμών για αμοιβές και μισθούς προς το

εξωτερικό, αλλά κυρίως με την αλματώδη αύξηση των καθαρών πληρωμών για τόκους, μερίσματα και κέρδη μετοχών, οι οποίες από €3,5 δισ. το 2003 έφθασαν τα €15,8 δισ. Το 2008, με ελαφρά μείωση στα €12,6 δισ.

Ταυτόχρονα, η επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου παραπέμπει στην αποσύνδεση εθνικής αποταμίευσης και επένδυσης. Πράγματι, η Ελλάδα μεταξύ 2000-2008 χαρακτηριζόταν τόσο από αύξηση των επενδύσεων, όσο και από μείωση ιδιωτικής αποταμίευσης και σταθερά αρνητική δημόσια αποταμίευση. Η καθαρή εθνική αποταμίευση είναι αυξανόμενα αρνητική από το 2005 και μετά (- €26,8 δισ. το 2010), εξαιτίας της επέκτασης της κατανάλωσης και των δανειακών υποχρεώσεων, τόσο του κράτους, όσο και των νοικοκυριών. Αντιθέτως, η καθαρή αποταμίευση των επιχειρήσεων ήταν σταθερά θετική έως και το 2009 (κυρίως αποταμίευαν οι τράπεζες και οι ναυτιλιακές επιχειρήσεις). Η αύξηση της επένδυσης (μέσος όρος 2000-2008: 21,4% του ΑΕΠ από 17% του ΑΕΠ το 1995, έναντι 21% του μ.ο. 2000-2008 στην ευρωζώνη) ασφαλώς ωφέλησε τον δυναμικό ρυθμό ανάπτυξης. Ωστόσο, ένα σταθερά σημαντικό τμήμα της αφορά την άνθηση της οικοδομικής δραστηριότητας, ενώ οι επενδύσεις σε εξοπλισμό, πρόσφατα μόνο αυξήθηκαν. Η επένδυση σε κατοικίες αντανακλά, αφενός την επέκταση της στεγαστικής πίστης, αφετέρου την υστέρηση και χαμηλή κερδοφορία των παραγωγικών επενδύσεων στις χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, γεγονός που έστρεψε πολλά κεφάλαια στην αγορά ακινήτων. Ως συνέπεια, σε όλες τις μεσογειακές χώρες σημειώθηκε σωρευτική άνοδος των τιμών των κατοικιών από το 2000 που ξεπερνά το 80%, εν συγκρίσει με περίπου 12% στις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά. Η ταχεία επέκταση κατανάλωσης και κτηματαγοράς αποκαλύπτει ότι η επιλογή του ελληνικού μοντέλου ανάπτυξης υπήρξε ενδογενής: η διόγκωση της εγχώριας ζήτησης αντικατοπτρίζει ένα δομικό έλλειμμα εξωτερικής ανταγωνιστικότητας. Η βιβλιογραφία προτείνει τρεις βασικές γραμμές σκέψης σχετικά με το πώς εξηγείται η διόγκωση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Αναστασάτος, 2010):

- Η πρώτη αποδίδει τις εμμένουσες εξωτερικές ανισορροπίες στη σύγκλιση των κατά κεφαλήν εισοδημάτων μεταξύ πλουσιότερων και φτωχότερων κρατών (γνωστή ως υπόθεση Balassa-Samuelson). Στην περίπτωση της Ελλάδας, πράγματι, η περίοδος της επιδείνωσης του ΙΤΣ συμπίπτει με την περίοδο κατά την οποία ο πραγματικός ρυθμός μεγέθυνσης του ελληνικού ΑΕΠ υπερέιχε συστηματικά του αντίστοιχου μέσου της ευρωζώνης (μέσος όρος 2000-2008, 3,9% έναντι 2% αντιστοίχως). Ωστόσο, μελέτες έχουν δείξει ότι ένα μικρό μόνο ποσοστό του ελλείμματος του ΙΤΣ οφείλεται στην επίδραση Balassa-Samuelson. Για

παράδειγμα, το IMF (2007) υπολόγισε ότι το ΙΤΣ ισορροπίας της Ελλάδας το οποίο λαμβάνει υπόψιν του τις επιδράσεις του υψηλού ρυθμού ανάπτυξης εκ της σύγκλισης (όπως και τη γήρανση του πληθυσμού) είναι μόλις -2,7% του ΑΕΠ. Ο λόγος είναι το μικρό μέγεθος του τομέα των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και άρα ο περιορισμένος ρόλος του στον καθορισμό των μισθών. Αντιθέτως, κυρίαρχος είναι ο ρόλος του δημόσιου τομέα, ο οποίος όμως αποτελεί κατεξοχήν μη διεθνώς εμπορεύσιμη δραστηριότητα. Η αύξηση των δημόσιων δαπανών ως ποσοστού του ΑΕΠ, από 43,8% το 2005 σε 53,2% το 2009, συμπίπτει χρονικά με την επιδείνωση του ΙΤΣ, γεγονός που υποδηλώνει αντίστοιχη εκτόπιση του τομέα των διεθνώς εμπορεύσιμων.

- Η ελληνική περίπτωση όμως έχει ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό: την επί σειρά ετών επέκταση της οικονομίας με ρυθμούς ταχύτερους των δυνητικών ρυθμών ανάπτυξης, δηλαδή της πραγματικής ανάπτυξης μείον του τμήματός της που οφείλεται στις διακυμάνσεις του οικονομικού κύκλου. Η συνεχής υπερθέρμανση επαύξησε τον πληθωρισμό και επιδείνωσε την ανταγωνιστικότητα. Η αυξανόμενη ζήτηση προσπαθούσε να ικανοποιηθεί από μία προσφορά που υστερούσε, παρότι η ανεργία παρέμενε σε υψηλό επίπεδο λόγω δομικών προβλημάτων. Αυτό το φαινόμενο επιχειρεί να ερμηνεύσει η επόμενη προσέγγιση. Εκκινεί από το άρθρο των Blanchard και Giavazzi (2002), το οποίο είχε κινητροδοτηθεί ακριβώς από τις περιπτώσεις της Ελλάδας και της Πορτογαλίας. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή στην ΟΝΕ δημιούργησε προσδοκίες σύγκλισης του επιπέδου παραγωγικότητας με αυτό των περισσότερο ανεπτυγμένων χωρών και υψηλότερης μελλοντικής ανάπτυξης. Όπως και στην υπόθεση Balassa-Samuelson, η αύξηση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης απαιτεί αύξηση του επιπέδου συνολικής επένδυσης, γεγονός το οποίο επιδεινώνει το ΙΤΣ. Επιπρόσθετα όμως, η υψηλότερη ανάπτυξη οδηγεί και σε αύξηση του προσδοκώμενου μελλοντικού κατά κεφαλήν εισοδήματος. Εν όψει αυτής της αύξησης του εισοδήματος, τα ορθολογικά άτομα μεταφέρουν πόρους στην παρούσα χρονική στιγμή, δηλαδή δανείζονται, ώστε να αυξήσουν την παρούσα κατανάλωσή τους και να επιτύχουν τη διαχρονική εξομάλυνση της κατανάλωσής τους στα νέα -υψηλότερα- επίπεδα. Αυτό επιβαρύνει επιπλέον το ΙΤΣ δεδομένου ότι ένα τμήμα της κατανάλωσης αφορά εισαγωγές. Η Νομισματική Ένωση διευκόλυνε την ανάληψη εξωτερικού χρέους, διότι κατέστησε τη χρηματοδότησή του ευχερέστερη, παρά την αύξηση της ζήτησης για δάνεια, χωρίς οι αποκλίσεις να τιμωρούνται με υψηλότερα επιτόκια. Η ολοκλήρωση των

χρηματοπιστωτικών αγορών, καθώς και η εξάλειψη του κινδύνου συναλλαγματικής ισοτιμίας και των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων, διευκόλυναν την πρόσβαση των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών στις περισσότερο ρευστές ευρωπαϊκές αγορές.

- Τέλος, στη τρίτη προσέγγιση, ο Blanchard (2006) περιγράφει πώς τα χαμηλότερα επιτόκια της ONE και οι προσδοκίες για υψηλότερα μελλοντικά εισοδήματα οδήγησαν σε αύξηση της κατανάλωσης και των εξωτερικών ελλειμμάτων. Η εσωτερική ζήτηση, συνεπικουρούμενη από μία επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, ώθησε τους μισθούς προς τα πάνω, καθόσον η ανεργία μειωνόταν. Η αύξηση του κόστους εργασίας έπληξε την ανταγωνιστικότητα, επιδεινώνοντας περαιτέρω το ΙΤΣ. Ενώ όμως στην Πορτογαλία η προσδοκώμενη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας δεν πραγματοποιήθηκε, οι μισθοί συνέχιζαν να αυξάνονται με ρυθμούς υψηλότερους αυτών της ONE, αυξάνοντας και τη ζήτηση για εισαγωγές και υπονομεύοντας την ανταγωνιστικότητα. Παρομοίως, και στην Ελλάδα η παραγωγικότητα αυξήθηκε αλλά, όπως αναφέρθηκε, οι ονομαστικοί μισθοί αυξήθηκαν ακόμα ταχύτερα. Ο Blanchard (2006) το αποδίδει αυτό στην παρουσία ακαμψιών στους μισθούς. Αν υπάρχει ακαμψία στον πραγματικό μισθό, η αγορά εργασίας δεν εκκαθαρίζει και ο ονομαστικός μισθός συνεχίζει να αυξάνεται ακόμα και όταν υπάρχει υψηλό ποσοστό ανεργίας. Αν υπάρχει ακαμψία στον ονομαστικό μισθό προς τα κάτω, οι μισθοί ανταποκρίνονται στις μεταβολές των τιμών και της ανεργίας (και το αντίστροφο) με μεγάλες χρονικές υστερήσεις ή και καθόλου. Σε τέτοιες συνθήκες, το ΙΤΣ μπορεί να συνεχίζει να επιδεινώνεται εκρηκτικά για σημαντικό διάστημα αφότου διαπιστωθεί το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας.

3.7 Άμεσες ξένες επενδύσεις

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) βραχυπρόθεσμα συμβάλλουν στη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων του ΙΤΣ μέσω της εισροής κεφαλαίου, αλλά μεσοπρόθεσμα το βαρύνουν με την επανεξαγωγή των κερδών τους (ενίοτε και με στρεβλή τιμολόγηση των ενδοομιλικών συναλλαγών). Επομένως, το καθαρό αποτέλεσμα στο ΙΤΣ εξαρτάται από το είδος των ΑΞΕ.

Θετικό αποτέλεσμα παράγουν οι ΑΞΕ οι οποίες δημιουργούν εμπόριο (trade oriented) και συμπληρώνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας. Η συνολική ευημερία ωφελείται περισσότερο αν οι ΑΞΕ ωθούν στην αναδιάρθρωση των κλάδων σε συμφωνία με ένα δυναμικό

συγκριτικό πλεονέκτημα, ήτοι, στη στροφή προς προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και άρα υψηλής προστιθέμενης αξίας (Κυρκιλής, 2002).

Αυτό ουδέποτε επετεύχθη. Μεταπολεμικά, το επίπεδο των ΑΞΕ στην Ελλάδα υπήρξε ιδιαίτερα χαμηλό, αφορούσαν δε σχεδόν αποκλειστικά δραστηριότητες εκμετάλλευσης φυσικών πόρων και έντασης εργασίας (Κυρκιλής, 2002). Όταν το κίνητρο του χαμηλού κόστους εργασίας εξέλιπε, η Ελλάδα κατέστη ουραγός στην προσέλκυση ΑΞΕ (ως ποσοστού του ΑΕΠ) μεταξύ των ΕΕ -27. Αυτό το γεγονός αντανακλά τις εγγενείς παθογένειες, αλλά και το γεωστρατηγικό μειονέκτημα της ελληνικής αγοράς ως προς τις κεντροευρωπαϊκές. Τα τελευταία έτη, η πλειονότητα των ΑΞΕ πραγματοποιήθηκε σε τομείς χαμηλής τεχνολογίας, ιδίως στο λιανικό εμπόριο και γενικότερα σε υπηρεσίες εξυπηρέτησης της –μεγεθυνόμενης– εγχώριας αγοράς. Αυτή την τάση ευνόησαν οι ολιγοπωλιακές δομές πολλών κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Επίσης, η υπερτίμηση της πραγματικής ισοτιμίας δημιούργησε μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους για προϊόντα και υπηρεσίες που έχουν παραχθεί αλλού, με δεδομένο κόστος. Τέλος, οι περισσότερες ΑΞΕ αφορούσαν εξαγορές εγχώριων επιχειρήσεων και όχι δημιουργία νέων (Greenfield investment). Ως αποτέλεσμα, δεν επεκτείνεται η παραγωγική βάση της οικονομίας αλλά μόνο μεταβάλλεται η εθνικότητα της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου.

Πίνακας 5 . Οι εισροές ΑΞΕ στη ζώνη του ευρώ ως % του ΑΕΠ

Χώρα	1980-1998	1999-2009	Διαφορά
ΑΥΣΤΡΙΑ	0.64	5.64	5
ΦΙΛΑΝΔΙΑ	0.98	3.13	2.15
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	0.26	2.46	2.20
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	2.06	7.82	5.76
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	2.41	7.18	4.77
ΒΟΡΡΑΣ(Μ.Ο.)	1.27	5.24	3.98
ΓΑΛΛΙΑ	0.97	2.99	2.03
ΕΛΛΑΔΑ	1.07	0.84	-0.23
ΙΤΑΛΙΑ	0.31	1.23	0.92
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	1.61	2.77	1.16
ΙΣΠΑΝΙΑ	1.62	3.63	2.02
ΝΟΤΟΣ (Μ.Ο.)	1.12	2.29	1.18

Πηγή : The Institute for Fiscal Studies (IFS), 2011

3.8 Συμπεράσματα

Εξετάζοντας, την θέση της χώρας μας στον ευρύτερο χώρο της ΟΝΕ, μπορούμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα (Αργυρίου, 2005) βάσει μιας σειράς μεταβλητών του ονομαστικού χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας όπως:

1. Οι επιπτώσεις της ένταξης στον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. Την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ την 1/1/2001 ακολούθησε μία αισθητή αύξηση στο επίπεδο του ελληνικού Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ). Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει στην διαμόρφωση μιας ευρέως αποδεκτής υπόθεσης σύμφωνα με την οποία η προσχώρηση στην ΟΝΕ ή/και η κυκλοφορία του Ευρώ σε φυσική μορφή την 1/1/2002 έχουν δημιουργήσει μια δομική

αύξηση στο ελληνικό επίπεδο τιμών. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην ύπαρξη ισχυρών πληθωριστικών πιέσεων που προϋπήρχαν της ένταξης στην ΟΝΕ. Στη δημιουργία των πιέσεων αυτών συντέλεσαν διοικητικά μέτρα που ελήφθησαν το διάστημα 1998-2000 όπως, π.χ., το πάγωμα τιμολογίων επιχειρήσεων κοινής ωφελείας και οι συμφωνίες κυρίων για συγκράτηση τιμών που επιτεύχθηκαν μεταξύ των οικονομικών αρχών και των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούσαν στην ικανοποίηση του κριτηρίου πληθωρισμού που είχε ορισθεί από την συνθήκη του Μάαστριχτ, προκειμένου να επιτευχθεί η είσοδος της χώρας στην ΟΝΕ τον Ιανουάριο του 2001. Ο στόχος αυτός πράγματι επιτεύχθηκε, όχι όμως αποκλειστικά μέσα από δυνάμεις της πραγματικής οικονομίας, αλλά και με την βοήθεια διοικητικών μέτρων που εξ ορισμού είχαν βραχυχρόνιο χαρακτήρα.

2. Η συμβατότητα της κοινής νομισματικής πολιτικής και οι ανάγκες της Ελληνικής οικονομίας. Μετά την αποκατάσταση των τιμών αγοράς στο επίπεδο ισορροπίας τους στα μέσα του 2002, ο ελληνικός ΔΤΚ συνέχισε να αυξάνεται με ρυθμούς τέτοιους ώστε στο τέλος του 2003 να έχει δημιουργηθεί σημαντική, θετική αυτή την φορά, απόκλιση μεταξύ των τιμών αγοράς και ισορροπίας. Η εξέλιξη αυτή και οι υψηλοί (σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο) ρυθμοί πληθωρισμού της διετίας 2002-2003, μπορεί να αποδοθούν σε τρεις (μη αμοιβαία αποκλειόμενες) πιθανές εξηγήσεις:

a) πρώτον, σε μια υπεραντίδραση των τιμών αγοράς στο επεισόδιο υποτιμολόγησης του διαστήματος 1998-2002,

b) σε απόκομιση υπερκανονικών κερδών από πλευράς Ελληνικών επιχειρήσεων, σε μια προσπάθεια των τελευταίων να τονώσουν την κερδοφορία τους μετά την μείωση που υπέστη κατά την διάρκεια του επεισοδίου υποτιμολόγησης της πενταετίας 1998-2002 και

c) σε ασυμβατότητα ανάμεσα στην κοινή νομισματική πολιτική και τις εσωτερικές ανάγκες της Ελληνικής οικονομίας (Αργυρού, 2005).

3. Οι επιπτώσεις της ένταξης στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και στην ανταγωνιστικότητα. Οι μέχρι τώρα εξελίξεις στον τομέα αυτό κάθε άλλο παρά ευχάριστες μπορούν να χαρακτηρισθούν. Από το 2000 και ύστερα, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διευρύνθηκε σημαντικά και σταθεροποιήθηκε στο ύψος του 6% του ΑΕΠ. Το ποσοστό αυτό αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέσο έλλειμμα που έχει καταγραφεί για την Ελληνική οικονομία σε διάστημα τριών ετών τις τελευταίες πέντε δεκαετίες. Η αρνητική αυτή εξέλιξη μπορεί να συνδεθεί άμεσα με την κοινή νομισματική πολιτική η

οποία δεν είναι συμβατή με τις ανάγκες της Ελληνικής οικονομίας. Πιο αναλυτικά, με δεδομένο το αμετάκλητο κλείδωμα της Ελληνικής ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας στο επίπεδο των 340,75 δραχμών ανά Ευρώ, η διατήρηση υψηλού, σε σχέση με τον μέσο όρο της ΟΝΕ, εγχώριου πληθωρισμού θα οδηγήσει σε ανατίμηση της πραγματικής Ελληνικής ισοτιμίας (της πραγματικής τιμής των Ελληνικών αγαθών και υπηρεσιών σε όρους ξένων), γεγονός που θα μειώσει την Ελληνική ανταγωνιστικότητα και τελικά θα καταλήξει σε διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (Paul De Grauwe, 2003).

Κεφάλαιο 4. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση και οι επιδράσεις της στην Ευρωζώνη και την Ελλάδα

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλυθεί διαχρονικά η εκδήλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008, η οποία ξεκίνησε στις ΗΠΑ, όταν το 9.2% των στεγαστικών δανείων βρίσκονταν σε καθυστέρηση πληρωμών ή σε διαδικασία πλειστηριασμού. Κανείς όμως δεν μπορούσε να προεξοφλήσει τότε τις αλυσιδωτές συνέπειές της στο ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα, όπως και τις δύσκολες συνθήκες που βιώνει σήμερα η ελληνική οικονομία και κοινωνία. Στο κεφάλαιο αυτό, παρουσιάζεται το ντόμινο των γεγονότων και της συνεχιζόμενης πολλαπλής κρίσης με χρονολογική σειρά και παρέχεται σφαιρική πληροφόρηση όχι μόνο για την αιτιατή διασύνδεση των επιμέρους ιστορικών γεγονότων, αλλά και για την αλληλουχία των πολλαπλών και επικαλυπτόμενων κρίσεων. Τέλος, πραγματοποιείται μια σύντομη περιγραφή των βασικών συμφωνιών μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των ευρωπαϊκών εταίρων σχετικά με την οικονομική βοήθεια, τα υποχρεωτικά μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής και τα βραχυπρόθεσμα αποτελέσματά τους, τα οποία αναφέρονται στο Μνημόνιο Συνεννόησης της 3ης Μαΐου 2010.

4.1 Το χρονικό της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008

Όσον αφορά τα χαρακτηριστικά της, η οικονομική κρίση του 2008 ξεκίνησε το 2006, όταν και ο τομέας των ακινήτων οδηγήθηκε σε μεγάλο αριθμό χρεοκοπιών των στεγαστικών δανείων κυμαινόμενου επιτοκίου. Η στρέβλωση αυτή μεταφέρθηκε, εν συνεχεία, στην αγορά των στεγαστικών δανείων μειωμένης εξασφάλισης. Τα πρώτα δείγματα μίας επικείμενης κρίσης

εμφανίζονταν σταδιακά και επικρύπτονταν σε στοιχεία του 2007, όταν 1,3 εκατομμύρια ακίνητα βρισκόνταν σε διαδικασία πλειστηριασμού, σημειώθηκε δηλαδή αύξηση 79% έναντι του 2006. Επίσης, σχεδόν 950.000 οικίες πάρθηκαν από τους ιδιοκτήτες τους μέσω πλειστηριασμού την περίοδο Αύγουστου-Νοεμβρίου 2008, ενώ η διαφαινόμενη κρίση αποτυπωνόταν και στους δείκτες των αμερικάνικων χρηματιστηρίων, όπου οι μετοχές εισηγμένων εταιρειών μειώθηκαν κατά 8 τρις δολάρια (μείωση 40%) μέσα σε 11 μήνες.

Προβαίνοντας σε έναν σύντομο απολογισμό της περιόδου 2000-2007, μπορεί να ειπωθεί ότι η παγκόσμια οικονομία *“λειτουργούσε σε ένα περιβάλλον απεριόριστης αισιοδοξίας...Μάλιστα, την περίοδο 2002-2007 σημειώθηκε η υψηλότερη μέση παγκόσμια ανάπτυξη των τελευταίων 40 ετών...Το μέγεθος της ετήσιας παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας το 2007 έφτασε τα 55,6 τρισεκατομμύρια δολάρια, 23,9% υψηλότερη σε σταθερές τιμές από το 2000. Το 2007, το 25,3% της συνολικής παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας παράγονταν στις Η.Π.Α., το 29,9% στην Ενωμένη Ευρώπη των 27 χωρών, το 7,8% στην Ιαπωνία, το 13,1% στις 4 μεγάλες αναδυόμενες χώρες, Βραζιλία, Ρωσία, Κίνα και Ινδία, και το υπόλοιπο 23,9% στις υπόλοιπες οικονομίες”* (Χαρδούβελης, σελ. 2, 2011).

Η αισιοδοξία ήταν ακόμα μεγαλύτερη στον χρηματοοικονομικό τομέα. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, στις αναπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης και των Η.Π.Α., ο χρηματοοικονομικός τομέας είχε εξελιχθεί σε ατμομηχανή της παγκόσμιας ανάπτυξης, με τεράστια έσοδα και αγοραία προστιθέμενη αξία, της οποίας το ειδικό βάρος στην οικονομία διαρκώς αυξάνονταν. Ο χρηματοοικονομικός τομέας μεγεθυνόταν και εμφανιζόταν ατρόμητος, έχοντας ξεπεράσει τα όρια λειτουργίας του ως απλού διαμεσολαβητικού μηχανισμού αλλά και τις δυνατότητες ουσιαστικού ελέγχου από εθνικές κυβερνήσεις, αρχές και τους υπάρχοντες διεθνείς οργανισμούς.

Η αισιοδοξία ήταν τόσο μεγάλη, που ακόμα και ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα της κρίσης, το ευρύτερο κοινό αλλά και οι ειδικοί δεν φαίνεται να είχαν πλήρως αντιληφθεί την κρισιμότητα της κατάστασης. Για παράδειγμα, όπως θα δούμε αργότερα, στη διάρκεια του 2007, τα διεθνή χρηματιστήρια είχαν πλήρως αποσυνδεθεί από την απαισιοδοξία που εξέπεμπε η αγορά ομολόγων μετά τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς. Οι ειδικοί αντιλαμβάνονταν τα ρίσκα, αλλά προφανώς αδυνατούσαν να κατανοήσουν ότι η κατάρρευση ήταν προ των πυλών. Γι' αυτό και στις Η.Π.Α. αποφάσισαν τον Σεπτέμβριο του 2008 να αφήσουν την επενδυτική τράπεζα τράπεζας Lehman Brothers να χρεοκοπήσει. Η εσπευσμένη διάσωση της πολυεθνικής

ασφαλιστικής εταιρίας AIG την επόμενη μέρα δείχνει και το μέγεθος της έκπληξης που ακολούθησε την απόφαση η Lehman να χρεοκοπήσει.

4.2 Οι αιτίες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης

Σύμφωνα με τον Χαρδούβελι (2011) : “...η κρίση προβλέφθηκε από πολύ λίγους επειδή δεν οφείλεται σε έναν μεμονωμένο παράγοντα αλλά σε συνδυασμό παραγόντων. Οι παράγοντες αυτοί επέδρασαν πολλαπλασιαστικά ο ένας στον άλλον, δημιουργώντας μια εκρηκτική αρνητική δυναμική και ένα φαύλο κύκλο χρεοκοπιών και πτώσεων των τιμών των περιουσιακών στοιχείων που ξεπέρασε τα όρια των Η.Π.Α. και επεκτάθηκε παγκοσμίως, κυρίως στην Ευρώπη.”. Παρακάτω, γίνεται μια περιληπτική ανάλυση ανά παράγοντα. Οι παράγοντες κατηγοριοποιούνται σε μακροοικονομικούς και χρηματοοικονομικούς (Χαρδούβελις, σελ. 4, 2009).

Στους μακροοικονομικούς παράγοντες εντάσσονται:

- Η ανισορροπία ανάμεσα στις χώρες του πλανήτη όσον αφορά το διαφορετικό βαθμό αποταμίευσης και επένδυσης, που εκδηλώθηκε με υψηλά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών των Η.Π.Α. και υψηλά πλεονάσματα των χωρών της Ασίας, ιδιαίτερα της Κίνας. Οι ανισορροπίες οδήγησαν σε μεταφορά κεφαλαίων από την Ασία προς τις Η.Π.Α., δηλαδή σε φτηνό χρήμα, μεγάλη ρευστότητα και χαμηλά πραγματικά επιτόκια στις Η.Π.Α.
- Η φούσκα των τιμών των ακινήτων στις Η.Π.Α. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι τιμές των ακινήτων ξεκίνησαν μια ανοδική πορεία, η οποία αν και προβλημάτισε πολλούς αναλυτές, αφέθηκε ελεύθερη να εξαπλωθεί (Χαρδούβελις, 2009). Η άνοδος των τιμών των κατοικιών σταμάτησε στα μέσα του 2006 και, έκτοτε, οι τιμές άρχισαν να πέφτουν. Η πτώση των τιμών των κατοικιών οδήγησε σε καθυστερήσεις των δόσεων των νοικοκυριών προς τις τράπεζες. Η χρεοκοπία των νοικοκυριών οδήγησε και σε μειωμένες εισροές στα ταμεία των τιτλοποιημένων δανείων.
- Η πολιτικοοικονομική ιδεολογία που επικρατούσε στις Η.Π.Α. και τις υπόλοιπες αναπτυγμένες χώρες, σύμφωνα με την οποία οι αγορές είναι αποτελεσματικές και οι πολίτες ορθολογικοί στην οικονομική συμπεριφορά τους.
- Οι εποπτικές αρχές και αυτές φαίνεται να είχαν πλήρως ενστερνιστεί την υπόθεση της αποτελεσματικής αγοράς, ιδιαίτερα ο πρώην επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των

Η.Π.Α. (Federal Reserve), Alan Greenspan, όπως φαίνεται από τις απαντήσεις που έδωσε στην εξέταση του αμερικανικού Κογκρέσου για την κρίση στις 23 Οκτωβρίου 2008. Συνέπεια αυτού ήταν η απορρύθμιση, δηλαδή η κατάργηση πολλών από τους περιορισμούς στη δράση του χρηματοπιστωτικού τομέα που είχαν επιβληθεί από την εμπειρία της κρίσης στη δεκαετία του '30.

Αντιθέτως, οι χρηματοοικονομικοί παράγοντες είναι οι ακόλουθοι:

- Η ραγδαία αύξηση των δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprime) χωρίς να επιδεικνύεται η ανάλογη τραπεζική εγκράτεια και ο έλεγχος για τον πιστωτικό κίνδυνο, που συνέβαλλαν στην αύξηση των τιμών των κατοικιών.
- Οι αξιολογικοί οίκοι, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για ανεπάρκεια ή/και για μεροληψία που πιθανόν να πήγαζε από το γεγονός οι εκδότες των τίτλων ήταν αυτοί που πλήρωναν για την αξιολόγηση. Οι οίκοι αυτοί άργησαν να καταλάβουν ή να ενστερνιστούν το μέγεθος του προβλήματος, προφανώς επηρεαζόμενοι από την κερδοφορία που έφερναν οι αξιολογήσεις των τιτλοποιήσεων (Χαρδούβελης, 2011).

4.3 Οι άμεσες συνέπειες της κρίσης

Στις 10 Σεπτεμβρίου η Lehman Brothers ανακοινώνει τεράστιες απώλειες για το τελευταίο τρίμηνο και, έπειτα από ένα πενήθημερο αγωνιώδους αναζήτησης αγοραστή, αναγκάζεται να κηρύξει πτώχευση τη Δευτέρα, 15 Σεπτεμβρίου. Ήταν η πρώτη μεγάλη τράπεζα που χρεοκοπούσε. Είχε προηγηθεί ένα Σαββατοκύριακο έντονων διαβουλεύσεων στο κεντρικό κτήριο της Ομοσπονδιακής Τράπεζας της Νέας Υόρκης στη Liberty Street, με παρουσία του επικεφαλής της New York Fed και μετέπειτα υπουργού οικονομικών Timothy Geithner, του Προέδρου της Fed Ben Bernanke, και του υπουργού Οικονομικών Henry Paulson. Δεν βρέθηκε αγοραστής για τη Lehman αφού ο επίδοξος αγοραστής, που ήταν η Barclays, επέμενε σε παρόμοιες εγγυήσεις με αυτές που είχαν δοθεί στην JP Morgan για την εξαγορά της Bear Stearns τον προηγούμενο Μάρτιο. Έτσι αποφασίστηκε να αφηθεί η Lehman να καταρρεύσει. Στις ίδιες διαβουλεύσεις, όμως, βρέθηκε αγοραστής για την Merrill Lynch, που αντιμετώπιζε και αυτή την απειλή της χρεοκοπίας, υπό το βάρος συνολικών ζημιών από την κρίση \$51,8 δισ. (σύμφωνα με το Bloomberg, Χαρδούβελης, 2011). Την ίδια μέρα, στις 15 Σεπτεμβρίου, η Merrill Lynch ανακοινώνει την εξαγορά της από την Bank of America για \$50 δισ. Μέσα σε ένα

Σαββατοκύριακο δύο από τις μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες του κόσμου έπαψαν να υπάρχουν.

Η απόφαση να αφεθεί η Lehman να καταρρεύσει είχε σκοπό να μειώσει τον ηθικό κίνδυνο (moral hazard), αλλά ξαφνικά δημιουργήθηκε ένα ντόμινο ανησυχιών. Η ανησυχία μεταφέρθηκε κυρίως στους ασφαλιστικούς οργανισμούς που είχαν πουλήσει ασφάλειες έναντι του κίνδυνου χρεοκοπίας οργανισμών όπως η Lehman, χρησιμοποιώντας παράγωγα προϊόντα (CDS- Credit Default Swaps). Μεγαλύτερος κίνδυνος υπήρχε για την αμερικανική AIG, τη μεγαλύτερη ασφαλιστική εταιρία του κόσμου, της οποίας ο κομβικός ρόλος απειλούσε να προκαλέσει την πλήρη κατάρρευση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Ο συστημικός κίνδυνος ήταν πλέον τεράστιος, αφού το κόστος της κατάρρευσής της ήταν πολύ μεγαλύτερο από ό,τι της διάσωσης της. Έτσι, την επόμενη μέρα μετά τη χρεοκοπία της Lehman, στις 16 Σεπτεμβρίου 2008, η αμερικανική κυβέρνηση ανακοινώνει ένα πακέτο σωτηρίας \$85 δισ. για την AIG με αντάλλαγμα το 80% της εταιρείας. Η AIG κρατικοποιείται, κάτι πρωτοφανές για την αμερικανική αγορά. Το ντόμινο συνεχίζεται στη Ευρώπη, καθώς η Fortis, ο πολυεθνικός τραπεζικός και ασφαλιστικός γίγαντας διασπάται και εν μέρει κρατικοποιείται τον Οκτώβριο του 2008. Το ίδιο συμβαίνει και με την αγγλική Bradford & Bingley και την βελγογαλλική Dexia. Καθώς η κατάσταση έβαινε εκτός ελέγχου, κυβερνήσεις και κεντρικές τράπεζες αποφάσισαν να παρέμβουν δυναμικά. Η σημαντικότερη προσπάθεια ήταν η δημιουργία ταμείου στις Η.Π.Α. του αποκαλούμενου TARP (Troubled Asset Relief Program), ύψους \$700 δισ. ή 5% του ΑΕΠ των Η.Π.Α., για την αγορά από το Υπουργείο Οικονομικών «τοξικών» προϊόντων από τις τράπεζες. Το σχέδιο εγκρίθηκε από το Κογκρέσο έπειτα από δύο δραματικές ψηφοφορίες στις 3 Οκτωβρίου.

Στις 8 Οκτωβρίου η Fed, η EKT, η Τράπεζα της Αγγλίας και οι κεντρικές τράπεζες του Καναδά, της Σουηδίας και της Ελβετίας μειώνουν εκτάκτως και συντονισμένα σε μία πρωτοφανή κίνηση τα επιτόκια κατά 0,5%. Είναι η πρώτη μείωση στην οποία προβαίνει η EKT από την αρχή της κρίσης. Οι πτωχεύσεις/διασώσεις τραπεζών συνεχίζονται σε όλο τον κόσμο το χειμώνα του 2008-2009. Αποδεικνύεται ότι με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως το ελληνικό τραπεζικό σύστημα, όλοι κινδυνεύουν. Στη Γερμανία, η Hypo Real Estate διασώζεται με κόστος €50 δισ. και με τη συμμετοχή άλλων ιδιωτικών τραπεζών. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, με κόστος £37 δισ. εθνικοποιείται η Royal Bank of Scotland (το 60% στην ιδιοκτησία του κράτους), ενώ

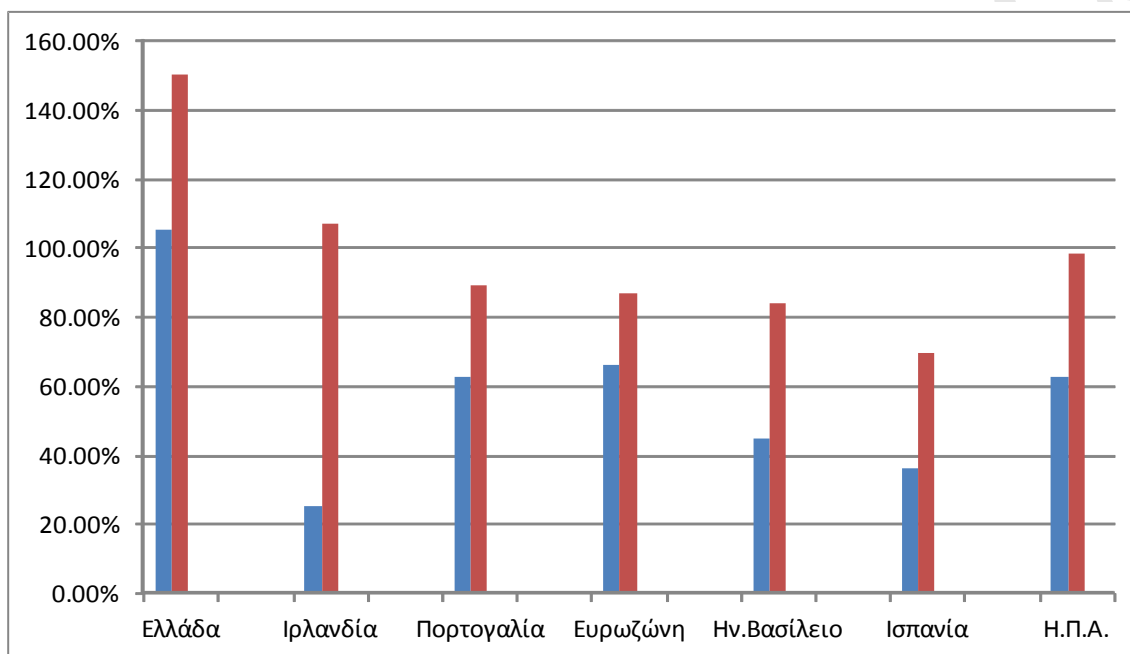
συγχωνεύονται και εθνικοποιούνται η Lloyds TSB και η HBOS (το 40% στην ιδιοκτησία του κράτους).

Παρά τα προηγούμενα μέτρα, η κρίση εντάθηκε τους πρώτους μήνες του 2009 και ο φόβος κατάρρευσης συνέχισε να υπάρχει, καθώς αμφισβητούνταν η βιωσιμότητα όλων των μεγάλων αμερικανικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Ταυτόχρονα, η χρηματοοικονομική κρίση περνούσε στη πραγματική οικονομία όλων των χωρών του πλανήτη, διαψεύδοντας έτσι τη θεωρία της αποσύνδεσης των οικονομιών (decoupling).

4.4 Οι συνέπειες μετά την εκδήλωση της κρίσης

Στην επαύριο της εκδήλωσής της, οι άμεσες αρνητικές συνέπειες της διεθνούς οικονομικής κρίσης αποτελούν παρελθόν. Η κρίση, όμως, όπως και όλες οι προηγούμενες, άφησε πίσω της βάρη για μια πιο μακροχρόνια στασιμότητα στη Δύση. Το κύριο βάρος είναι το υψηλό δημόσιο χρέος, δηλαδή το υφιστάμενο χρέος του δημόσιου τομέα. Αναλυτικότερα, στο παρακάτω διάγραμμα (3) περιγράφεται το δημόσιο χρέος ορισμένων κρατών, που επλήγησαν περισσότερο από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008. Παρατηρείται ότι σε τέσσερα μόνον χρόνια, από το τέλος του 2007 έως το τέλος του 2011, το χρέος στις Η.Π.Α. αυξάνεται κατά 37,2 μονάδες του ΑΕΠ, στο Ηνωμένο Βασίλειο 38,0 μονάδες και στην Ελλάδα 43,8 μονάδες. Η μεταβολή στο χρέος είναι μεγάλη σε διεθνές επίπεδο διότι η χρηματοοικονομική κρίση προξένησε την παρέμβαση των αρχών με πακέτα διάσωσης, μείωσε τα φορολογικά έσοδα, αλλά και ανάγκασε τις κυβερνήσεις σε επεκτατική δημοσιονομική πολιτική.

Διάγραμμα 3
 Χρέος Γενικής Κυβέρνησης
 (% ΑΕΠ & μεταβολή μεταξύ 2007 – 2011 σε π. μ. του ΑΕΠ)

Πηγή : Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011)

Στην Ευρωζώνη, η αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ δεν είναι συγκριτικά τόσο δραματική. Ούτε και το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή το χρέος του 2011 δεν είναι δραματικό σε σχέση με τον υπόλοιπο αναπτυγμένο κόσμο, τις Η.Π.Α. το Ηνωμένο Βασίλειο ή την Ιαπωνία. Μάλιστα, η Ευρωζώνη είναι μια νομισματική περιοχή με πλεόνασμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Γεννιέται ευλόγως τότε το ερώτημα γιατί στη διάρκεια του 2010 παρατηρήθηκε μια τόσο μεγάλη ένταση στην Ευρωζώνη. Η απάντηση είναι ότι η ένταση δεν αφορούσε το σύνολο της Ευρωζώνης, αλλά επιμέρους χώρες. Οι αμφιβολίες των αγορών επικεντρώθηκαν στην εσωτερική λειτουργία της. Η προηγούμενη χρηματοοικονομική κρίση ευαισθητοποίησε τις αγορές σε οτιδήποτε αρνητικό. Έτσι, ενώ έως την έλευσή της κρίσης οι αγορές δεν διαφοροποιούσαν σημαντικά τις χώρες της Ευρωζώνης μεταξύ τους, τώρα τις διαφοροποιούν αναφορικά με τον πιστωτικό κίνδυνο της καθεμίας.

Ο κίνδυνος χώρας, που αντικατοπτρίζεται στα περιθώρια επιτοκίων δανεισμού έκαστης ευρωπαϊκής χώρας σε σχέση με τα αντίστοιχα γερμανικά ή και στα επιτόκια ασφάλισης των δανειστών της χώρας (τα Credit Default Swap rates) είναι τώρα πλέον συνάρτηση του δημόσιου και ιδιωτικού χρέους της κάθε χώρας, αλλά και άλλων παραγόντων όπως οι πολιτικές εξελίξεις, η σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος κλπ. (Χαρδούβελης, 2011). Η διαφοροποίηση ανάμεσα στα επιτόκια δανεισμού των χωρών της Ευρωζώνης θέτει σε κίνδυνο τη σταθερότητα αλλά και την ύπαρξη της Ευρωζώνης, όπως τουλάχιστον την ξέρουμε σήμερα. Πηγάζει από τη βαθύτερη αμφιβολία των αγορών για την επάρκεια των υπαρχόντων δημοσιονομικών κανόνων που συγκροτούν τη λειτουργία της Ευρωζώνης και είναι ένα θέμα που αναλύεται στο επόμενο εδάφιο του άρθρου.

Η Ελλάδα ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες χώρες. Από τα μέσα Οκτωβρίου 2009, κάθε μέρα χωρίς εξαίρεση θεωρείται ως η χώρα με την μεγαλύτερη πιθανότητα πτώχευσης. Έως και τον Απρίλιο του 2010, η εικόνα των υπόλοιπων χωρών δεν επιδεινώνεται σημαντικά, παρά για λίγο στις αρχές Φεβρουαρίου, όταν μεταφέρθηκαν στο προσκήνιο ανησυχίες σχετικά με τη βιωσιμότητα του δημόσιου χρέους σε πολλές χώρες. Η μεγάλη επιδείνωση ξεκινάει από τα τέλη Απριλίου, όταν αποτελεί πλέον κοινή πεποίθηση ότι η Ελλάδα βαίνει προς χρεοκοπία και ότι ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα προκαλούσε αναταράξεις και σε πολλές άλλες χώρες της Ευρωζώνης, πιθανόν μέσω της έκθεσης των τραπεζών τους σε ελληνικά κρατικά ομόλογα. Παρατηρήσαμε, επίσης, ότι σε όλο το χρονικό διάστημα Σεπτεμβρίου 2009-Φεβρουαρίου 2011, αν και τα ελληνικά ασφάλιστρα είναι τα υψηλότερα και οι διακυμάνσεις τους μεγαλύτερες, η κατεύθυνση των αυξομειώσεών τους είναι ως επί το πλείστον κοινή με την κατεύθυνση των υπολοίπων. Αυτό σημαίνει ότι κοινοί παράγοντες επηρέαζαν τα ασφάλιστρα στις ευρωπαϊκές χώρες, αλλά με διαφορετική ένταση. Η τύχη της Ελλάδος είναι στο μυαλό των αγορών άμεσα συνδεδεμένη με την τύχη της Ευρωζώνης (Χαρδούβελης, 2011).

4.5 Ερωτήματα και απαντήσεις σχετικά με τις κρίσεις χρέους

Πολλά ερωτήματα έχουν εγερθεί σχετικά με τις κρίσεις χρέους και τις παράγωγες οικονομικές και χρηματοπιστωτικές έννοιες. Επειδή, όμως, σε περιόδους λιτότητας και κοινωνικής ένδειας, οι ορισμοί τους έχουν διαστρεβλωθεί εντέχνως, κρίνεται σκόπιμη η αποσαφήνιση ορισμένων όρων.

Αρχικά, το δημόσιο χρέος προέρχεται από τη σύναψη δανείων στο παρελθόν και τα οποία δεν έχουν ακόμη αποπληρωθεί. Έτσι, ο δανεισμός είναι συνέπεια της ανάγκης χρηματοδότησης καταναλωτικών και επενδυτικών δαπανών του δημοσίου τομέα και πραγματοποιείται όταν έχουν εξαντληθεί άλλες πηγές εσόδων όπως, για παράδειγμα, τα φορολογικά έσοδα.

Ο δανεισμός του δημοσίου τομέα διακρίνεται σε δύο κατηγορίες:

1. Αν έχει γίνει στο εσωτερικό της χώρας ονομάζεται εσωτερικός δανεισμός (σε εθνικό νόμισμα).
2. Αν έχει γίνει στο εξωτερικό ονομάζεται εξωτερικός δανεισμός (σε ξένο νόμισμα, συνάλλαγμα).

Εν συνεχεία, η κρίση χρέους προκύπτει είτε όταν ένα κράτος δεν έχει το απαιτούμενο ξένο συνάλλαγμα για την αποπληρωμή του κεφαλαίου, είτε όταν δεν είναι σε θέση να αποπληρώσει τους τόκους των υποχρεώσεων του χρέους. Αν η κρίση έχει προσωρινό χαρακτήρα, τότε, το κράτος αντιμετωπίζει πρόβλημα ρευστότητας, η οποία αντιμετωπίζεται με τη καθυστέρηση πληρωμών και την μεταχρονολογημένη αποπληρωμή ή με τη σύναψη νέου δανείου για την εξόφληση των ληξιπρόθεσμων οφειλών. Αντίθετα, στην περίπτωση όπου το χρέος είναι μη διατηρήσιμο το κράτος έχει πρόβλημα φερεγγυότητας, που αντιμετωπίζεται με τους πιστωτές να μειώνουν είτε τις πληρωμές για τους τόκους, είτε τις πληρωμές για το κεφάλαιο.

Όσον αφορά τους όρους αντιμετώπισης των κρίσεων χρέους, οι μεν συμφωνίες αναδιάρθρωσης χρέους αλλάζουν τους όρους για την εξυπηρέτηση του χρέους μεταξύ πιστωτή και χρεώστη, ενώ οι συμφωνίες ελάφρυνσης χρέους αναφέρονται σε μορφές αναδιάρθρωσης χρέους που μειώνει το συνολικό φορτίο χρέους, δηλαδή περιλαμβάνει ένα στοιχείο παραγραφής ή μείωσης του χρέους. Επίσης, οι συμφωνίες αναδιαπραγμάτευσης του χρέους αναβάλλουν τις προθεσμιακές πληρωμές και καθορίζουν μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα για τα ληξιπρόθεσμα χρέη, ενώ οι συμφωνίες παραγραφής ή μείωσης του χρέους υιοθετούνται όταν το κράτος χρεώστης έχει πρόβλημα φερεγγυότητας.

4.6 Ο ρόλος του ΔΝΤ

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ / IMF) είναι ένας διεθνής οργανισμός που επιβλέπει το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα παρακολουθώντας τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και τα ισοζύγια πληρωμών και προσφέροντας οικονομική και τεχνική βοήθεια όταν του ζητηθεί. Το

ΔΝΤ ιδρύθηκε στις 27 Δεκεμβρίου 1945 στην Ουάσιγκτον κατόπιν συνομολόγησης 39 χωρών που είχαν συμβάλλει στο 80% του κεφαλαίου. Έδρα του Οργανισμού ορίστηκε η Ουάσιγκτον ως πρωτεύουσα της χώρας με το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής.

Ως κύριος σκοπός του ΔΝΤ ορίζεται η προώθηση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών με ισόρροπη ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Για τον σκοπό αυτό προωθούνται συγκεκριμένα μέτρα, μεταξύ των οποίων είναι :

1. η ενιαία διαδικασία ομαλής προσαρμογής εκάστου κράτους μέλους στις συναλλαγματικές ισοτιμίες,
2. οι διεθνείς διαβουλεύσεις σε περιπτώσεις σημαντικών αλλαγών των ακολουθουμένων συναλλαγματικών πρακτικών,
3. οι επιβολές ορισμένων περιοριστικών συναλλαγματικών μέτρων και, τέλος,
4. η άρση των παραπάνω περιοριστικών μέτρων κατόπιν διαπιστωμένης βελτίωσης οικονομικής θέσης του συγκεκριμένου κράτους-μέλους.

Οποιαδήποτε χώρα μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος του ΔΝΤ. Η αίτηση θα εξεταστεί πρώτα από το Εκτελεστικό Συμβούλιο του ΔΝΤ, το οποίο θα υποβάλει έκθεση στο Διοικητικό Συμβούλιο του ΔΝΤ με εισηγήσεις. Οι εισηγήσεις αφορούν το μερίδιο που αναλογεί (quota) στο υποψήφιο μέλος, τον τρόπο πληρωμής της συνδρομής και άλλους όρους και προϋποθέσεις για ένταξη. Αφού το Διοικητικό Συμβούλιο εγκρίνει την έκθεση, η αιτούσα χώρα οφείλει να λάβει τα απαραίτητα νομικά μέτρα σύμφωνα με τη δική της νομοθεσία ώστε να μπορέσει να υπογράψει τη σχετική συμφωνία με το ΔΝΤ και να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της ως μέλος.

Η βασική αποστολή του ΔΝΤ είναι να παρέχει τεχνική και οικονομική βοήθεια σε χώρες που βρίσκονται σε πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση. Χώρες-μέλη που έχουν πρόβλημα με το ισοζύγιο πληρωμών μπορούν να ζητήσουν δάνεια και βοήθεια στη διαχείριση της εθνικής τους οικονομίας. Για να δοθεί η βοήθεια απαιτείται συνήθως από τις χώρες αυτές να προβούν σε μεταρρυθμίσεις γιατί χώρες με σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία μπορούν να δημιουργήσουν οικονομικές, νομισματικές και πολιτικές πρακτικές οι οποίες να οδηγήσουν οι ίδιες το σύστημα σε κρίση. Επιπροσθέτως, όταν η βοήθεια συνίσταται από δάνεια, αυτά συνήθως δίνονται σε δόσεις καθεμιά από τις οποίες δίνεται από την προϋπόθεση ότι έχουν επιτευχθεί συγκεκριμένοι στόχοι.

Όσον αφορά τις επικρίσεις προς το ΔΝΤ, αυτές δικαιολογούνται στη βάση της έλλειψης διαφάνειας εντός του οργανισμού, καθώς και στα μέτρα ενδυνάμωσης μίας εθνικής οικονομίας σε περίοδο αστάθειας.

Πιο συγκεκριμένα, από τη μία, αρκετοί οικονομολόγοι κατακρίνουν το γεγονός πως η οικονομική βοήθεια δίδεται πάντα υπό διάφορες προϋποθέσεις (conditionalities), περιλαμβανομένων των Προγραμμάτων Διαρθρωτικής Προσαρμογής (Structural Adjustment Programs- SAP). Υποστηρίζεται ότι οι προϋποθέσεις αυτές παρεμποδίζουν την κοινωνική σταθερότητα, ενώ τα εν λόγω προγράμματα οδηγούν σε αύξηση της φτώχειας στις χώρες που δέχονται τη βοήθεια. Γενικότερα, το ΔΝΤ είναι υπέρμαχο της μονεταριστικής προσέγγισης, υποστηρίζοντας συχνά την υποτίμηση νομισμάτων. Αντιθέτως, εκείνοι που ανήκουν στη σχολή σκέψης της προσφοράς (supply-side economics) διαφωνούν ανοικτά με το ΔΝΤ, θεωρώντας την υποτίμηση ως αίτιο αύξησης του πληθωρισμού και συνδέοντας την υψηλή φορολογία με τη συρρίκνωση της οικονομίας.

Από την άλλη, το ΔΝΤ μερικές φορές υποστηρίζει «προγράμματα λιτότητας», που συνεπάγονται αύξηση των φόρων ακόμη και όταν η οικονομία είναι αδύνατη, με στόχο να παρέχουν έσοδα στην κυβέρνηση για να αντιμετωπίσει το έλλειμμα προϋπολογισμού, κάτι φυσικά αντίθετο με την κενυσιανή θεωρία. Οι πολιτικές αυτές επικρίθηκαν από τον Joseph Stiglitz, πρώην οικονομολόγο και αντιπρόεδρο της Παγκόσμιας Τράπεζας, στο βιβλίο του, *Globalization and its Discontents* (2003). Σύμφωνα με τον Stiglitz : “...στρεφόμενο σε μία πιο νομισματική προσέγγιση, το ΔΝΤ δεν έχει πλέον έγκυρο στόχο, αφού σχηματίστηκε για να παρέχει κονδύλια σε χώρες για να υλοποιήσουν κενυσιανή αποκατάσταση των πληθωριστικών μεγεθών (Κεφ. 8, σελ 66).

Τέλος, η ιστορική αναδρομή στις παρεμβάσεις του ΔΝΤ σε διάφορες αδύναμες οικονομίες του πλανήτη καταδεικνύει εν μέρει την αποτυχία του οργανισμού και την καθολική αποτυχία των προγραμμάτων του. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της ασιατικής κρίσης (1997-98) και την ώρα που η εκχείλισή της απειλούσε έως και την Ιαπωνία, το Ταμείο δίνει δάνεια 55 δισ. δολ. στην Κορέα, 17 δισ. στην Ταϊλάνδη και 23 δισ. στην Ινδονησία. Είναι η μεγαλύτερη μέχρι στιγμής διάσωση του ΔΝΤ και συνοδεύεται από τα προγράμματα SAP, μέσω των οποίων επιβάλλονται μέτρα λιτότητας, όπως η περικοπή των κρατικών δαπανών, η αύξηση των επιτοκίων, η αναδιάρθρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η ανάκληση αποφάσεων για την προστασία του εμπορίου και η ρευστοποίηση αφερέγγυων επιχειρήσεων. Αποτέλεσμα αυτών

ήταν η δραματική απώλεια θέσεων εργασίας και η αύξηση των τιμών στα είδη καθημερινής χρήσης, πυροδοτώντας κοινωνική αναταραχή και βίαιες εκδηλώσεις. Η διφορούμενη συμπεριφορά του ΔΝΤ ακολουθείται και σε άλλες περιπτώσεις, όπως εκείνη της Ισλανδίας (2008), η πρώτη βιομηχανική χώρα που χρειάστηκε πακέτο διάσωσης μετά την Βρετανία (1976). Υπό την απειλή χρεοκοπίας, η χώρα έλαβε δάνειο 2,4 δισ. Δολ. Ο οργανισμός όμως καθυστέρησε την εκταμίευση των δόσεων σε μία εκβιαστική κίνηση που στόχευε να πείσει την Ισλανδία να αποζημιώσει τη Βρετανία και την Ολλανδία για τα χρήματα που έχασαν οι πολίτες τους στις ισλανδικές τράπεζες. Όμως, η πιο χαρακτηριστική και αξιομνημόνευτη παρέμβαση του ΔΝΤ ήταν εκείνη της Αργεντινής (1999-2001), η οποία εξασφαλίζει δάνειο 40 δισ. δολ. υπό την απειλή χρεοκοπίας. Η διαχείριση της κρίσης εκ μέρους του οργανισμού θεωρείται αποτυχημένη, κυρίως γιατί επέβαλε τους ίδιους όρους λιτότητας που είχαν χρησιμοποιηθεί και κατά την ασιατική κρίση. Όμως, το 2001 η χώρα δεν αποφεύγει τη χρεοκοπία και το τραπεζικό σύστημα καταρρέει, ακολουθώντας τρία χρόνια επώδυνης οικονομικής συρρίκνωσης και πολιτικής κρίσης. Παρ'όλα αυτά, το 2006, με την αποπληρωμή μεγάλου μέρους των δανείων της, η Αργεντινή κάνει το πρώτο βήμα για την ανάκτηση της οικονομικής της ανεξαρτησίας.

4.7 Η Ελληνική περίπτωση: Μνημόνιο και Κριτική

Στην επαύριο των εκλογών του Οκτωβρίου 2009, η νέα ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε αναθεώρηση των στοιχείων για το έλλειμμα, το οποίο προσδιόρισε στο 12.7% του ΑΕΠ έναντι του επισήμου 6%. Έκτοτε, άρχισε μια συνεχής επιτήρηση της ελληνικής οικονομίας, που ξεκίνησε επίσημα με την απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών Οικονομικών της ΕΕ (Ecofin) στις 2 Δεκεμβρίου 2010. Ακολούθησαν συνεχείς υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της ελληνικής οικονομίας, ενώ εντάθηκαν οι ανησυχίες για ενδεχόμενη πτώχευση της χώρας. Στις 16 Φεβρουαρίου 2010, η Ελλάδα με απόφαση του Ecofin τέθηκε και τυπικά σε στενή επιτήρηση, σύμφωνα με το άρθρο 126, παρ. 9 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ και κλήθηκε να λάβει μέτρα για τον περιορισμό του ελλείμματος μέχρι τις 15 Μαΐου. Τον Απρίλιο, ανακοινώθηκε ότι τελικά το έλλειμμα της χώρας διαμορφώθηκε στο 13.6% του ΑΕΠ. Στην συνέχεια, η Ελλάδα υπέβαλε αίτημα ενεργοποίησης του Μηχανισμού Δημοσιονομικής Σταθερότητας και οι υπουργοί Οικονομικών του Eurogroup εξέδωσαν την απόφασή τους για ένταξη της χώρας στο ΜΔΣ στις 11 Απριλίου. Το πακέτο στήριξης που τελικά εγκρίθηκε ήταν

δάνεια της τάξης των 110 δις. ευρώ από τα οποία 30 δις. προέρχονταν από το ΔΝΤ και τα υπόλοιπα 80 δις. από τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης με τη μορφή οργανωμένων δανείων. Προϋπόθεση χορήγησης των δανείων ήταν η εκπόνηση και εφαρμογή τριετούς προγράμματος εξυγίανσης της ελληνικής οικονομίας με βασικούς άξονες παρέμβασης την δημοσιονομική εξυγίανση, την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Τα πρώτα μέτρα εφαρμογής του Μνημονίου αλλά και οι αποφάσεις της Ευρωζώνης στις 25/03 και 11/04 κυρώθηκαν από τη Βουλή με το Ν. 3845/2010, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 06/05/2010. Κατόπιν, η ελληνική κυβέρνηση με τη καθοδήγηση της τρόικας ξεκίνησε το άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών, ενώ στη συνέχεια, με τη σύναψη ενός δεύτερου Μνημονίου, άνοιξε ο κύκλος των ιδιωτικοποιήσεων κρατικών οργανισμών, χωρίς θεαματικά αποτελέσματα.

Όσον αφορά τους όρους που διέπουν τη Δανειακή Σύμβαση, η τελευταία επιβάλλει ως εφαρμοστέο δίκαιο το αγγλικό (άρθρο 14(1), που εφαρμόζει το δίκαιο των αποφάσεων των αγγλικών δικαστηρίων, τα οποία έχουν διαμορφώσει μια νομολογία που είναι ιδιαίτερα σκληρή έναντι του οφειλέτη και υπερασπίζεται, κυρίως τα δικαιώματα του δανειστή. Επίσης, το άρθρο 8 της Δανειακής Σύμβασης αναφέρεται στην πιθανότητα καταγγελίας της Σύμβασης από τους δανειστές σε περίπτωση αδυναμίας της Ελλάδας καταβολής οποιουδήποτε ποσού σε κάποιον από τους δανειστές, αδυναμίας τήρησης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το Μνημόνιο Συνεννόησης και αδυναμία της Ελλάδας να αξιολογήσει εμπρόθεσμα τις οφειλές της προς το ΔΝΤ. Τέλος, ένας ακόμη επίπονος όρος του Μνημονίου είναι η παραίτηση του Δανειολήπτη από κάθε ασυλία που έχει ή πρόκειται να αποκτήσει όσον αφορά τον ίδιο ή τα περιουσιακά του στοιχεία από νομικές διαδικασίες (άρθρο 14.5), ενώ το επιτόκιο δανεισμού έχει ανέλθει ήδη στο 6%.

Τα μέτρα που προβλέπονται στο Μνημόνιο απευθύνονται άμεσα σε μία ευρεία κατηγορία Ελλήνων πολιτών, οι οποίοι καλούνται να δεχτούν μείωση στις αμοιβές ή συντάξεις, καθώς και να αντιμετωπίσουν το ακανθώδες πρόβλημα της ανεργίας που συνοδεύει τις οικονομικές κρίσεις. Πιο συγκεκριμένα, μέσω του Μνημονίου (Φεβρουάριος 2011), η κυβέρνηση *“εκπονεί ένα μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα διαχείρισης ανθρωπίνων πόρων για τη περίοδο μέχρι το 2014, σε συμφωνία με τον κανόνα της μίας πρόσληψης για κάθε πέντε αποχωρήσεις”*. Ο εν λόγω κανόνας τίθεται χωρίς κλαδικές εξαιρέσεις, άρα αφορά και την παιδεία και την υγεία και εφαρμόζεται και στο προσωπικό που μετατάσσεται από δημόσιες επιχειρήσεις σε άλλους κρατικούς φορείς. Το Μνημόνιο αναφέρει ακόμη επί λέξει ότι *“η κυβέρνηση υιοθετεί νομοθεσία που καθιερώνει ένα*

απλοποιημένο σύστημα αμοιβών, που καλύπτει το βασικό μισθό και τα επιδόματα και το οποίο εφαρμόζεται σε όλους τους υπαλλήλους του δημοσίου τομέα, εξασφαλίζοντας ότι οι αποδοχές αντανακλούν την παραγωγικότητα και τα καθήκοντα”. Επίσης, καταργείται ο δέκατος τρίτος και δέκατος τέταρτος μισθός, μειώνονται οι επικουρικές συντάξεις και οι μισθοί στον ιδιωτικό τομέα και προσδοκούνται έσοδα 1 δισ. ευρώ το 2011 από τη πώληση δημόσιων περιουσιακών στοιχείων (Μαριάς, 2011).

Στη συνέχεια αναφέρονται επιγραμματικά τα βασικά σημεία της Δανειακής Σύμβασης που αφορούν τις συντάξεις και τα εργασιακά :

- Συντάξεις: Νόμος πλαίσιο για τα επικουρικά ταμεία με στόχο τη μείωση της ασφαλιστικής δαπάνης κατά 0,4% του ΑΕΠ (600 εκ. ευρώ μείωση). Το μέτρο εξειδικεύεται σε μειώσεις 15% των κυρίων ταμείων ασφάλισης ΔΕΗ, ΟΤΕ, Τράπεζες και 7% μειώσεις στο ΝΑΤ. Έναρξη εφαρμογής μειώσεων 1.1.2012. Σύστημα συλλογής ασφαλιστικών εισφορών. Αναθεώρηση της μεθόδου συλλογής εισφορών. Ολοκλήρωση προγράμματος έως Σεπτέμβριο 2012. Από το Μάρτιο 2012 ενοποίηση εισπραξης ασφαλιστικών εισφορών και φόρων και ενοποίηση ελέγχου καταβολής φόρων και ασφαλιστικών εισφορών.

- Αγορά εργασίας :

1. Διαρθρωτικά μέτρα στον τομέα των συλλογικών διαπραγματεύσεων Μέγιστη διάρκεια συλλογικών συμβάσεων τρία χρόνια. Οι ισχύουσες συμβάσεις λήγουν ένα χρόνο μετά τη νομοθέτηση του προγράμματος. Μετενέργεια: μείωση του χρόνου της από έξι μήνες σε τρεις. Στο βαθμό που δεν υπάρξει νέα συλλογική σύμβαση εντός τριών μηνών ως βάση θεωρείται ο βασικός μισθός της ΕΓΣΣΕ. Επιπρόσθετα διατηρούνται γενικά επιδόματα όπως: θέσης, παιδιών, εκπαίδευσης, επικινδυνότητας. Αυτά διατηρούνται έως τη σύναψη νέας συμφωνίας (συλλογικής ή ατομικής). Κατάργηση μονιμότητας σε όλες τις εταιρίες (ΔΕΚΟ, τράπεζες). Πάγωμα ωριμάνσεων μέχρις ότου η ανεργία μειωθεί κάτω από 10%. Κατάργηση μονομερούς προσφυγής στη διαιτησία. Στη διαιτησία μπαίνουν μόνο οι βασικοί μισθοί. Λαμβάνεται υπόψη η οικονομική κατάσταση της εταιρίας.

2. Προσαρμογή βασικού μισθού. Μείωσή του κατά 22% σε όλα τα επίπεδα. Πάγωμα του κατώτατου στα επίπεδα που θα διαμορφωθούν μετά τη μείωση έως το πέρας της προγραμματικής περιόδου. Επιπρόσθετη μείωση κατά 10% για τους νέους (έως 25 ετών). Έως τέλος Ιουλίου 2012, σαφές χρονοδιάγραμμα για την αναθεώρηση της ΕΓΣΣΕ με σκοπό την ευθυγράμμιση αυτής με τις ανταγωνιστικές χώρες.

3. Μη μισθολογικό κόστος. Μείωση ασφαλιστικών εισφορών κατά 2% με την κατάργηση των εισφορών για ΟΕΚ-ΟΕΕ. Οι δύο αυτοί οργανισμοί κλείνουν. Περαιτέρω μείωση κατά 3% των εισφορών ΙΚΑ από 1.1.2013 χωρίς να επιβαρύνεται ο προϋπολογισμός. Ελπίζεται αύξηση αποτελεσματικότητας στην είσπραξη ασφαλιστικών εισφορών. Εάν από τη μείωση των εισφορών προκύψει επιπρόσθετο κόστος στον προϋπολογισμό προβλέπεται αναπροσαρμογή όλων των συντάξεων. Μετά από αναλογιστικές μελέτες και διάλογο τα ειδικά επικουρικά ταμεία εταιριών με ιδιαίτερο κόστος ασφαλιστικών εισφορών να εξομοιωθούν με τις εισφορές άλλων επιχειρήσεων που καλύπτει το ΙΚΑ. Σε κάθε περίπτωση δεν θα επιβαρυνθεί κρατικός προϋπολογισμός.

4.8 Συμπεράσματα

Σχεδόν δύο χρόνια υπό το καθεστώς και την επιτήρηση της Τριπλής Επίβλεψης (ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ), είναι καλά αναγνωρισμένο γεγονός ότι, μετά από το πρώτο σχέδιο διάσωσης του Μαΐου 2010, η ελληνική οικονομία συρρικνώνεται συνεχώς. Η έκθεση της τρόικας, ημερομηνίας 21 Οκτωβρίου 2011, και με τίτλο «Ανάλυση της βιωσιμότητας του χρέους», αναγνωρίζει ακριβώς αυτό το γεγονός. Στην πραγματικότητα, ήταν μια ανοικτή αποδοχή της κραυγαλέας αποτυχίας της συρρίκωσης της επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής και, κατ' επέκταση, των σκληρών μέτρων λιτότητας που έχουν τεθεί σε εφαρμογή (Πολυχρονίου, 2011).

Τα πρώτα δείγματα αποτυχίας του Μνημονίου άρχισαν να φαίνονται ήδη από τον Ιούλιο 2010. Σε πρώτη φάση ο πληθωρισμός αυξήθηκε στο 5.5 % από 5.2% τον Ιούνιο 2010 και 0.6% τον Ιούλιο 2009 (ΕΛΣΤΑΤ, 2011) και έτσι επανήλθε στα επίπεδα του 1997. Ταυτόχρονα, τα έσοδα τον Ιούλιο εμφανίστηκαν μειωμένα κατά 10% και ο ΦΠΑ κατα 5%, παρά την αύξηση όλων των έμμεσων φόρων.

Η αποτυχία της διαχείρισης της ελληνικής κρίσης οφείλεται, μεταξύ άλλων, σε αίτια, που σχετίζονται με τα δομικά χαρακτηριστικά και το σύστημα διακυβέρνησης της Ευρωζώνης (Κότιος, Γαλανός, Ρουκανάς, 2012) όπως :

- Στους περιορισμούς άσκησης εθνικής πολιτικής προσαρμογής εντός μιας νομισματικής ένωσης μεταξύ ανεξάρτητων κρατών. Το χρέος σε ευρώ είναι χρέος σε ξένο νόμισμα. Εάν οι αγορές αρνηθούν τη χρηματοδότηση ή απαιτήσουν υψηλά επιτόκια, η άτακτη χρεοκοπία είναι βεβαία, εκτός εάν υπάρξει εξωτερική δημόσια χρηματοδότηση. Αντιθέτως, εάν η χώρα

είχε εθνική νομισματική και συναλλαγματική πολιτική, θα λειτουργούσαν οι αυτόματοι σταθεροποιητές και θα ενεργοποιείτο ένα μίγμα εθνικής πολιτικής προσαρμογής.

- Στην αποτυχία αντιμετώπισης της κρίσης κατά την αρχική της φάση. Όπως αναφέρθηκε, ολιγορίες και ατολμίες από την πλευρά της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς και συνεχείς αναθεωρήσεις των δημοσιονομικών στοιχείων, προκάλεσαν την «αφύπνιση» των οίκων αξιολόγησης και των αγορών, οι οποίες με τη σειρά τους επέτειναν τη δημοσιονομική κρίση (Kotios et al 2011). Από την πλευρά τους οι θεσμοί της Ευρωζώνης και τα άλλα κράτη μέλη της, περιορίστηκαν επί μακρόν σε καταγγελίες και συστάσεις, αντί μιας αποτελεσματικής παρέμβασης.

- Στη συμφωνηθείσα πολιτική όπως αυτή εκφράζεται μέσω των Μνημονίων και των ενδιάμεσων παρεμβάσεων της Τρόικα, αποδείχθηκε αναποτελεσματική και αντί να επιλύσει χειροτέρευσε το πρόβλημα.

- Στη διαμάχη για την κατανομή του κόστους αντιμετώπισης της ελληνικής κρίσης. Για παράδειγμα, ενώ εξ αρχής κατέστη σαφές ότι το ελληνικό δημόσιο χρέος δεν ήταν βιώσιμο και ότι έπρεπε να υπάρξει μείωση αυτού μέσω ενός κουρέματος, δεν ελήφθησαν έγκαιρα αποφάσεις λόγω της προσπάθειας των δρώντων να αποφύγουν την ανάληψη του κόστους.

- Στη διαχείριση του ελληνικού χρέους, αντί μιας σοβαρής ευρωπαϊκής διπλωματίας, υπερίσχυσαν οι κριτικές δηλώσεις και οι απειλές περί εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη. Αυτό είχε σαν συνέπεια αφενός την περαιτέρω αποσταθεροποίηση της χώρας και αφετέρου την ενίσχυση των αντιδράσεων στο εσωτερικό των άλλων χωρών κατά της διάσωσης της χώρας.

- Στην ανεπαρκή παρέμβαση της ΕΚΤ (de Gruwe 2012, Cottarelli 2012). Στην κρίση της Ευρωζώνης, η ΕΚΤ προσπάθησε να αντιδράσει με διάφορα μέσα όπως με τη μείωση των κεντρικών της επιτοκίων, την παροχή ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα και την αποδοχή τίτλων με μειωμένη αξιολόγηση, καθώς και με την απόκτηση στη δευτερογενή αγορά ομολόγων των κρατών σε κρίση (Welfens 2012). Οι παρεμβάσεις της ΕΚΤ για τη στήριξη της Ελλάδας, όπως και των άλλων χωρών σε κρίση, λαμβάνονταν και υλοποιούνταν με μεγάλη καθυστέρηση, με αποτέλεσμα να μειώνεται η αποτελεσματικότητά τους (Hughes 2011).

- Στο πολιτικό μάνατζμεντ της κρίσης (Hughes 2011). Οι όροι για τη χορήγηση των δανείων που συμπεριλήφθηκαν στα Μνημόνια οδήγησαν στη μείωση της εθνικής

κυριαρχίας της Ελλάδας και προκάλεσαν ισχυρές αντιδράσεις. Η επιβολή μιας συγκεκριμένης πολιτικής από το εξωτερικό σε μια ανεξάρτητη χώρα, είναι δύσκολα αποδεκτή από τον πληθυσμό, ο οποίος τις πολιτικές προσαρμογής δεν τις θεωρεί δικές του (ζήτημα «ιδιοκτησίας» των μεταρρυθμίσεων).

Συνεπώς, οι διάλογοι διαμέσου των οποίων η οικονομική κρίση διαχέεται στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας είναι :

- Η ακολουθούμενη πολιτική δημοσιονομικής προσαρμογής παράγει υφεσιακά αποτελέσματα διότι αφαιρεί σημαντικούς πόρους από την οικονομία μέσω της φορολογικής πολιτικής και μειώνει έτσι την ζήτηση. Επιπλέον, η διαρθρωτική πολιτική δραστικής απελευθέρωσης της αγοράς εργασίας και αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων θα οδηγήσει αναμφίβολα σε επιδείνωση της διαπραγματευτικής θέσης των εργαζομένων και σε μείωση των πραγματικών μισθών (επομένως και της ιδιωτικής κατανάλωσης). Η ύφεση της οικονομίας που προκαλείται έτσι (από την οικονομική και την διαρθρωτική πολιτική) προστίθεται στην συστολή που είχε ήδη δημιουργήσει η περιορισμένη ρευστότητα των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών κατά το 2009 εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης.
- Η μείωση της ζήτησης που προκαλείται έτσι, οδηγεί σε περαιτέρω μείωση της παραγωγής, σε νέα αύξηση της ανεργίας και σε έναν φαύλο κύκλο αυτοσυντηρούμενης ύφεσης, όπου οι μειώσεις της ζήτησης αυξάνουν την ανεργία και μειώνουν τους μισθούς, και αντιστρόφως.
- Η μείωση της συνολικής ζήτησης έχει ήδη οδηγήσει σε μειωμένο βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και αυτός με την σειρά του σε μείωση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η συμβολή όλων των συνιστωσών της εσωτερικής ζήτησης θα μειωθεί, η ανεργία θα αυξηθεί και θα μειώσει και αυτή με την σειρά της την εσωτερική ζήτηση και ο φαύλος κύκλος της ύφεσης θα αυτοσυντηρείται.
- Επιπλέον, μια οικονομία που έχει υποστεί παρατεταμένη μείωση της ζήτησης δεν επανέρχεται στην αρχική της κατάσταση όταν αυξηθεί, κάποτε, η ζήτηση, διότι έχει εν τω μεταξύ υποστεί μια σειρά απαξιώσεων το παραγωγικό και το εργατικό δυναμικό της χώρας. Η παρατεταμένη μείωση της ζήτησης επιδρά στην πλευρά της προσφοράς: θα καταστρέψει ένα μέρος του κεφαλαιακού αποθέματος καθώς θα πτωχεύσουν σειρά επιχειρήσεων και ένα μέρος του εργατικού δυναμικού θα απολέσει τις γνώσεις του και τις δεξιότητές του εξαιτίας

της μακροχρόνιας παραμονής του στην ανεργία. Θα πρέπει, λοιπόν, να αναμένουμε μια μείωση του δυνητικού ρυθμού ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

- Οι προσδοκίες των νοικοκυριών έχουν επιδεινωθεί δραματικά και ως εκ τούτου προκαλούν μείωση των καταναλωτικών δαπανών των νοικοκυριών καθώς και των αγορών κατοικιών.
- Οι τράπεζες εφαρμόζουν αυστηρά κριτήρια στη χορήγηση πιστώσεων τόσο προς τις επιχειρήσεις όσο και προς τα νοικοκυριά (Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ, 2010).

Κεφάλαιο 5. Χαρακτηριστικά του υφιστάμενου οικονομικού περιβάλλοντος και δυνατότητες εξόδου από την κρίση της Ευρωζώνης και της Ελλάδας

Στο κεφάλαιο αυτό, αποτυπώνεται η γενικότερη εικόνα του σημερινού οικονομικού και πολιτικού περιβάλλοντος και καταγράφονται μια σειρά από συμπεράσματα, προερχόμενα από την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Οι θεσμοί και οι μηχανισμοί της ΕΕ έχουν προσκρούσει σε οικονομικούς και πολιτικούς φραγμούς, καταλήγοντας πολλές φορές στην επικίνδυνη υπόθεση της διάλυσης της ίδιας της Ένωσης. Ερωτήματα και διλήμματα, όπως αυτό της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και διεύρυνσης ή του ελλείμματος της λαϊκής αντιπροσώπευσης εντός των θεσμών, εγείρονται και προκαλούν τη κοινωνική και πολιτική αναταραχή, κυρίως, στις πληγείσες χώρες του ευρωπαϊκού Νότου. Εν συνέχεια, στο υποκεφάλαιο 5.3, προσφέρονται εναλλακτικές προτάσεις πολιτικής τόσο σε ευρωπαϊκό, όσο και σε εσωτερικό επίπεδο.

5.1 Τα βασικά ελλείμματα του διεθνούς συστήματος

Σύμφωνα με την έκθεση του ΔΝΤ (IMF, 2009), οι βασικές αιτίες για την αποτυχία των αγορών προσδιορίζονται από την υπερβολική αισιοδοξία για μακροχρόνια ανάπτυξη και την αποτυχία πολιτικών σε τομείς, όπως :

- Οικονομική νομοθεσία, η οποία δεν ήταν εξοπλισμένη με τα κατάλληλα εργαλεία πρόγνωσης του κινδύνου και των ελλειπών κινήτρων πίσω από την οικονομική άνθηση της καινοτομίας. Η περίμετρος του κανονισμού πρέπει να διευρυνθεί και να καταστεί πιο ευέλικτη και διαφανής για τον προσδιορισμό της συστημικής σημασίας των θεσμών και το

σχετικό βαθμό της απαιτούμενης εποπτείας. Η μακρο-προληπτική προσέγγιση του ρυθμιστικού πλαισίου πρέπει να μετριάξει τις κυκλικές επιπτώσεις, να προωθεί ένα άρτιο πλαίσιο «εκκαθάρισης» των αγορών και των λογιστικών κανόνων, να αναδεικνύει τη διαφάνεια σχετικά με τη φύση των κινδύνων για την ενίσχυση της πειθαρχίας της αγοράς και να διευκολυνθεί τη διαχείριση της ρευστότητας.

- Μακρο-οικονομική πολιτική, η οποία δεν έλαβε υπόψη τη συσσώρευση των συστημικών κινδύνων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στις αγορές κατοικιών. Οι κεντρικές τράπεζες πρέπει να υιοθετήσουν ευρύτερη μακροοικονομική πρόληψη, λαμβάνοντας υπόψη τη κίνηση των τιμών, τα όρια της πίστωσης και τη πιθανή δημιουργία ενός συστημικού κινδύνου. Ο χρόνος και η φύση των προληπτικών μέτρων κατά των μεγάλων ανισοροπιών και οι ανάγκες μεγάλης ροής κεφαλαίων πρέπει να επανεξετασθούν.

- Παγκόσμια αρχιτεκτονική, στο εσωτερικό της οποίας ένα κατακερματισμένο σύστημα εποπτείας επιδείνωσε την ανικανότητα πρόβλεψης των κινδύνων.

Στο επίπεδο της οικονομικής νομοθεσίας, οι αγορές και οι ρυθμιστικές αρχές απέτυχαν να αναγνωρίσουν τα προβλήματα επικίνδυνων κινήτρων, τα κενά πληροφόρησης, τον προ-κυκλικό δανεισμό και τις συγκεντρώσεις κινδύνου. Το σκιώδες τραπεζικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένων των επενδυτικών τραπεζών, των συμβούλων υποθηκών, των αμοιβαίων κεφαλαίων αντιστάθμισης κινδύνου και των τιτλοποιήσεων περιουσιακών στοιχείων, ρυθμίζονται από ένα συνονθύλευμα οργανισμών με μη συνετή εποπτεία. Το γεγονός αυτό αντανακλούσε μια φιλοσοφία ότι μόνο τα ιδρύματα αποδοχής καταθέσεων πρέπει να είναι αυστηρά ρυθμιζόμενα και να επιτηρούνται, ώστε οι χρηματοοικονομικές καινοτομίες να ευδοκιμούν κάτω από ένα καθεστώς πειθαρχίας της αγοράς. Αλλά απέτυχε όχι μόνο η πειθαρχία αλλά και η αποτελεσματικότητα της ρύθμισης, καθώς οι τράπεζες απέφυγαν τις κεφαλαιακές απαιτήσεις. Το αποτέλεσμα ήταν ένας τεράστιος ηθικός κίνδυνος εις βάρος των φορολογουμένων.

Όπως εξελίχθηκε η κρίση, οι κεντρικές τράπεζες ανταποκρίθηκαν με ευελιξία και επέκτειναν το πεδίο των δραστηριοτήτων τους, δίνοντας παράταση στη προθεσμία εξόφλησης, διευρύνοντας το φάσμα των ασφαλειών, αυξάνοντας τον αριθμό των αντισυμβαλλομένων και εισάγοντας το αμερικάνικο δολλάριο στις αντανταλλαγές. Ενώ, όμως, οι εν λόγω δράσεις ήταν προφανώς ζωτικής σημασίας για την παρεμπόδιση της κατάρρευσης, ο κατάλογος των ad hoc

καινοτομιών έδωσε, επίσης, αφορμή για μια σειρά από ανησυχίες, από τη στρέβλωση των κινήτρων της αγοράς έως το «φούσκωμα» των ισολογισμών των κεντρικών τραπεζών. Στις αναδύμενες αγορές, οι κεντρικές τράπεζες έπρεπε επίσης να πολεμήσουν την αντίστροφη σχέση μεταξύ της απαιτούμενης ενίσχυσης της ρευστότητας και του κινδύνου φυγής των κεφαλαίων.

Δεύτερον, στο επίπεδο της μακροοικονομικής πολιτικής και στη περίοδο προ κρίσης, υπήρχε μία αυξανόμενη δημοτικότητα του πληθωρισμού. Ορισμένες κεντρικές τράπεζες προσανατόλισαν τη νομισματική πολιτική σχεδόν αποκλειστικά ως προς τη σταθεροποίησή των πληθωριστικών τάσεων. Άλλες έδωσαν βάρος στη συνολική δραστηριότητα. Λίγες, όμως, έλαβαν επαρκώς υπόψη τους κινδύνους από τις αυξήσεις των τιμών των περιουσιακών στοιχείων.

Τέλος, όσον αφορά την παγκόσμια αρχιτεκτονική, που ορίζεται από τους επίσημους μηχανισμούς για τη διευκόλυνση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας και την ομαλή ροή αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων μεταξύ των χωρών (IMF, 2009), ένα βασικό ζήτημα αφορά τη δύναμη και την έμφαση των προειδοποιήσεων πριν από την κρίση. Αν και υπήρξε κάποια διορατική ανάλυση, σε γενικές γραμμές, οι προειδοποιήσεις ήταν πάρα πολύ διάσπαρτες και ακαθόριστες για να προσελκύσουν την εγχώρια ή την συλλογική πολιτική αντίδραση. Αλλά, ακόμα και όταν οι προειδοποιήσεις ανέφεραν τα συστημικά προβλήματα, οι μηχανισμοί και η δέσμευση για συντονισμένες δράσεις κρίθηκαν ανεπαρκείς. Για παράδειγμα, η άτακτη αποκλιμάκωση των παγκόσμιων ανισορροπιών αναγνωρίστηκε ως ένας σημαντικός συστημικός κίνδυνος για πολλά χρόνια, ακόμη και αν η ακριβής φύση της ενδεχόμενης κατάρρευσης ήταν ασαφής.

5.2 Ευρώπη, Ελλάδα, Κρίση – Χρήσιμα συμπεράσματα

Τα τελευταία χρόνια εγείρονται πολλές διαφορετικές απόψεις περί των κινδύνων του Ενιαίου Νομισματικού Συστήματος της Ευρώπης σχετικά με όρους διεύρυνσης και εμβάθυνσης της Ένωσης. Πολλοί υποστηρίζουν, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, την ύπαρξη μίας νέας κρίσης ταυτότητας για την ΕΕ, που εμφανίζεται μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ, τη Νομισματική Ένωση, την Ενιαία Κεντρική Τράπεζα και το ενιαίο νόμισμα (S.Hoffman, 1994).

Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτού του νέου περιβάλλοντος είναι :

- Η υπερεθνικοποίηση και αποπολιτικοποίηση της νομισματικής πολιτικής, δηλαδή η λήψη των νομισματικοπολιτικών αποφάσεων από τα κέντρα των ευρωπαϊκών θεσμών και από ανεξάρτητους τεχνοκράτες, με αποκλειστικό στόχο τη διασφάλιση της σταθερότητας των τιμών.

- Η δημοσιονομική και εισοδηματική πολιτική παραμένουν αποκεντρωμένες, δηλαδή στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Και αυτές όμως υφίστανται θεσμικούς και πραγματικούς περιορισμούς, π.χ. το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης περιορίζει σημαντικά την ευελιξία της δημοσιονομικής πολιτικής να επιδιώκει σε εθνικό επίπεδο τους στόχους της σταθεροποίησης, της ανακατανομής και ανάπτυξης.

- Η αύξηση του ενδοκοινοτικού εμπορικού ανταγωνισμού και η εξάλειψη της δυνατότητας επηρεασμού του μέσω αλλαγών στις πραγματικές συναλλαγματικές ισοτιμίες ή στη προσφορά χρήματος

- Η ανάδειξη της παραγωγικότητας και όσων παραγόντων την επηρεάζουν (π.χ. τεχνολογία, οργάνωση, υποδομές) και των τιμών σε καθοριστικά μεγέθη του ανταγωνισμού.

- Η αύξηση του ανταγωνισμού των εθνικών συστημάτων στους τομείς της φορολογίας, της κοινωνικής ασφάλισης, της περιβαλλοντικής προστασίας κλπ., δεδομένου ότι τα συστήματα αυτά έχουν άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στην οικονομική απόδοση, στις τιμές και στην κατανομή των επενδύσεων.

- Η τάση για περαιτέρω συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις ήδη αναπτυγμένες περιοχές της Ένωσης και διεύρυνση των περιφερειακών ανισοτήτων. Οι ήδη αναπτυγμένες περιοχές της Ένωσης, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μεγάλες οικονομικές συγκεντρώσεις, σύγχρονες υποδομές, τεχνολογικές βάσεις και τεχνολογικό δυναμισμό, υψηλού επιπέδου υποδομές, τεχνολογικές βάσεις και τεχνολογικό δυναμισμό κλπ., επωφελούνται περισσότερο από την ΟΝΕ σε σχέση με άλλες περιοχές της Ένωσης (Κότιος, 2000) .

Σήμερα, είκοσι χρόνια από τη διαπραγμάτευση του Μάαστριχτ και δέκα έτη από την εμφάνιση του Ευρώ, η Οικονομική και Νομισματική Ένωση στην Ευρώπη έχει περάσει πλέον από πολλά στάδια. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα είναι ένα καθιερωμένο ίδρυμα απολαμβάνοντας παρόμοια επίπεδα αξιοπιστίας στην χρηματοοικονομική κοινότητα ανάλογη με εκείνα των κεντρικών τραπεζών. Έχει αναπτύξει ένα ολοκληρωμένο σύστημα διαύλων επικοινωνίας και

πρακτικών υπευθυνότητας, ενώ το ευρώ έχει καθιερωθεί επιτυχώς και έχει κερδίσει έδαφος ως ένας από τα κορυφαία νομίσματα στον κόσμο.

Όμως, τα τεχνικά και θεσμικά επιτεύγματα της ONE είναι μόνο η αναγκαία προϋπόθεση για τη συνολική επιτυχία της. Η επαρκής συνθήκη συνεπάγεται την εκτεταμένη αποδοχή των συνεπειών που προκαλούνται από την ONE και σε άλλους τομείς της χάραξης οικονομικής πολιτικής στα κράτη μέλη. Λαμβάνοντας υπόψη τους στενούς λειτουργικούς δεσμούς μεταξύ διαφόρων οικονομικών μέσων, υπάρχουν σχεδόν αναπόφευκτα διάφορες επενέργειες διάχυσης από τη δημιουργία του ενιαίου νομίσματος και σε άλλους τομείς πολιτικής.

Κάθε νομισματική ένωση που δεν ανήκει στη λεγόμενη «βέλτιστη νομισματική περιοχή», πρόκειται να αντιμετωπίσει την πρόκληση των δικών της διανεμητικών συνεπειών, επιζητώντας ένα είδος εξισορρόπησης μέσω της ανακατανομής (Henrik Enderlein, 2006). Οι ιστορικοί της οικονομίας συνυπολογίζουν αρκετά πως ο μη συμβιβασμός μεταξύ της διατήρησης της νομισματικής ένωσης και της διαφύλαξης της εθνικής συνοχής μπορεί να αποτελέσει τον λόγο διάλυσης ενός προηγουμένως ενωμένου χώρου. Το 1997, ο Μάρτιν Φελντστάιν προέταξε το επιχείρημα αυτό για να δικαιολογήσει μια απαισιόδοξη εικόνα για τις προοπτικές της ONE και να προβλέψει «το μέλλον ενδοευρωπαϊκών συγκρούσεων» (Feldstein, 1997). Μια νομισματική ένωση πρέπει, συνεπώς, να επιτύχει μια ισορροπία μεταξύ των εκτιμήσεων αποτελεσματικότητας και της νομιμότητας πανευρωπαϊκά. Προφανώς, η ισορροπία είναι πιο εύκολα υλοποιήσιμη εντός μίας βέλτιστης νομισματικής ζώνης. Ωστόσο, μόλις η αυξανόμενη αποδοτικότητα των πολιτικών δημιουργούν αλυσιδωτές επιδράσεις στον αναδιανεμητικό χαρακτήρα της ένωσης, αμέσως γίνεται πιο δύσκολη η ισορροπία μεταξύ αποτελεσματικότητας και νομιμότητας.

Ο Scharpf (1988) υποστήριξε από καθαρά θεσμική άποψη ότι η σύγκρουση μεταξύ της αποτελεσματικότητας και της νομιμότητας σχετίζεται με το μέγεθος των βασικών πολιτικών μονάδων. Ενδείκνυται περισσότερο να μην επικεντρωνόμαστε στο μέγεθος ως το βασικό κριτήριο, αλλά στο βαθμό πολιτικής ολοκλήρωσης, όμως μία ολοκληρωμένη και έντονα συνεκτική πολιτική μονάδα (ακόμα και μεγάλου μεγέθους) θα αντιμετωπίζει λιγότερες δυσκολίες στο να αποδεχτεί τις αναδιανεμητικές επιπτώσεις σε σχέση με μία αντίστοιχα μικρότερη πολιτική αλλά λιγότερο ολοκληρωμένη μονάδα.

Η συζήτηση για το «δημοκρατικό έλλειμμα» της ONE ξεκίνησε αρκετά χρόνια πριν από την εισαγωγή του ενιαίου νομίσματος και επικεντρώθηκε, κυρίως, στο ζήτημα του εάν οι

αρχιτέκτονες της ONE ήταν σωστοί στην επίλυση των προβλημάτων συλλογικής δράσης σε μια νομισματική ένωση με τη δημιουργία ενός αυστηρά σχεδιασμένου συστήματος κανόνων. Ενώ προέκυψε ευρεία συμφωνία σχετικά με τη φύση του πραγματικού νομικού και θεσμικού πλαισίου, εξακολουθεί να υπάρχει διαφωνία σχετικά με την καταλληλότητα του πλαισίου αυτού.

Το κεφάλαιο της ONE στη Συνθήκη του Μάαστριχτ περιγράφει ότι αποσκοπεί σε ένα άκαμπτο νομικό οικοδόμημα προς την υλοποίηση συγκεκριμένων στόχων και αφού έχει επέλθει πραγματική σύγκλιση των κοινωνικών προτιμήσεων. Η σταθερότητα των τιμών και η αξιοπιστία των δημοσιονομικών πολιτικών θεωρείται ότι είναι η κύριο συστατικό του πλαισίου και κατοχυρώνεται λεπτομερώς στη Συνθήκη και το πρωτογενές δίκαιο. Η αποστολή της ΕΚΤ στοχεύει αποκλειστικά προς τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών (η υποστήριξη των γενικών οικονομικών πολιτικών της Κοινότητας απαιτείται, μόνον εάν πραγματοποιούνται «με την επιφύλαξη του στόχου της σταθερότητας των τιμών», της Συνθήκης και ως εκ τούτου δεν αφήνει πολλά περιθώρια πολιτικής ευχέρειας). Σε παρόμοιο πνεύμα, το νομικό πλαίσιο για το συντονισμό της φορολογικής πολιτικής, όπως ορίζεται στο Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης (ΣΣΑ) και στη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ), εστιάζεται σε θέματα αιεφόρου ανάπτυξης («σχεδόν ισοσκελισμένο ή πλεονασματικό», Κανονισμός 1466/97 και 1467/97) παρά στις συνέπειες της δημοσιονομικής πολιτικής και των διαχρονικών επιπτώσεών της. Πολλοί αναλυτές δικαιολογούν την προέλευση αυτής της προσέγγισης και την εξομοιώνουν με την γενικώς αποδεκτή γερμανική νομολογία και εννοιολογική συγγένεια της με την βιβλιογραφία των μονεταριστικών οικονομικών επιστημών.

Όταν όμως η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από την καταλληλότητα του πλαισίου αυτού, οι απόψεις διίστανται σε μεγάλο βαθμό. Κυρίως, υπάρχουν τρεις τύποι επιχειρημάτων. Οι διαφορές προέρχονται από τις διαφωνίες στις υποθέσεις σχετικά με τις επιπτώσεις της ONE, όσον αφορά την αύξηση πλούτου σε σχέση με την ανακατανομή του.

Πρώτον, υποστηρίζεται ότι η ανάθεση ορισμένων τμημάτων της οικονομικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι ένα απλό ζήτημα αύξησης της αποδοτικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η νομισματική πολιτική (συχνά αναφέρεται μαζί με την πολιτική ανταγωνισμού) ερμηνεύεται ως ένας τομέας της οικονομικής διακυβέρνησης.

Μια δεύτερη σειρά επιχειρημάτων συμφωνεί γενικώς με τη λειτουργική σημασία και τη δημοκρατική νομιμοποίηση εκχώρησης της νομισματικής πολιτικής σε μια ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα. Ωστόσο, λαμβάνει υπόψη τον έμμεσο αντίκτυπο της αντιπροσώπευσης μιας υπερ-

εθνικής κεντρικής τράπεζας και θεωρεί ότι έγκειται στην αρμοδιότητα των κρατών μελών να εξασφαλίσουν τα κατάλληλα επίπεδα της νομιμότητας στην ONE, κυρίως στον τομέα της πρόνοιας και της κοινωνικής πολιτικής. Το βασικό επιχείρημα είναι η ότι η «πολιτική αποσύνδεση ανάμεσα στην οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση από τη μία και οι κρατικές πολιτικές πλούτου σε εθνικό επίπεδο από την άλλη είναι ένα σε μεγάλο βαθμό κατασκευάσματα τεχνητής φύσεως, δημιουργώντας ασυμμετρίες» (Hodson and Maher, 2002) .

Τέλος, η τρίτη σειρά επιχειρημάτων επικεντρώνεται στην άμεση επίπτωση της ενιαίας νομισματικής πολιτικής στην οικονομική απόδοση των κρατών μελών. Το κύριο σημείο είναι ότι η ONE στοχεύει όχι μόνο στην αύξηση της αποδοτικότητας ή των κανονιστικών αποτελεσμάτων της διάχυσης (spillover), αλλά επίσης (και ίσως ακόμα περισσότερο) στις επιπτώσεις μεταξύ των κρατών μελών. Η λογική αυτή βασίζεται σε δύο στοιχεία:

- Πρώτον, η ONE δεν αποτελεί μια βέλτιστη νομισματική ζώνη (δηλαδή η ζώνη του ευρώ χαρακτηρίζεται από σημαντική ανομοιογένεια μεταξύ των θεμελιωδών οικονομικών μεταβλητών). Το ενιαίο επιτόκιο της ΕΚΤ είναι πιθανό να παράγει, ανά χώρα, διαφορετικά αποτελέσματα μέσω υψηλότερων ή χαμηλότερων ποσοστών ανάπτυξης (Enderlein, 2004a-2004b).
- Δεύτερον, η ONE στερείται μηχανισμών εσωτερικής προσαρμογής που θα μπορούσαν να αντιδράσουν σε αυτές τις ειδικές περιφερειακές επιπτώσεις της ενιαίας νομισματικής πολιτικής, όπως μία φορολογική ανακατανομή μέσω ενός συστήματος φορολογικού φεντεραλισμού.

Γίνεται σαφές ότι οι τρεις άνω τύποι προσεγγίσεων ορίζουν διαφορετικά τις οικονομικές επιπτώσεις της ONE. Η συζήτηση μπορεί εύκολα να ανατρέξει σε διαφορετικές υποθέσεις ως προς το κατά πόσον η ONE μπορεί να βελτιώσει τη συνολική κοινωνική πρόνοια, με βάση την αύξηση της αποδοτικότητας (π.χ. «βελτίωση κατά Pareto») ή αν είναι πιθανό να προκαλέσει διανεμητικές επιπτώσεις που δεν μπορούν να αντισταθμίζονται από αναδιανεμητικά μέτρα πολιτικής. Ως εκ τούτου, έχει μεγάλη σημασία για τη μελλοντική συζήτηση περί της νομιμότητας της ONE το να αποκτηθεί μια σαφέστερη κατανόηση των πραγματικών οικονομικών συνεπειών. Είναι καιρός να παρέλθει οριστικά η παραδοχή των επαρκών πολιτικών της Ευρωζώνης (Verdun, 1998), ώστε να κριθεί εμπειρικά ο συγκεκριμένος συλλογισμός.

Στη συνέχεια, όσον αφορά τα τελικά αποτελέσματα της ONE, ο βασικός μηχανισμός πίσω από την κατανομή πλούτου σε μια νομισματική ένωση, είναι η πρωτοκαθεδρία του πραγματικού

επιτοκίου έναντι της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Καθώς η ΕΚΤ δεν λαμβάνει υπόψη τις οικονομικές εξελίξεις στα κράτη μέλη ξεχωριστά, αλλά περισσότερο στοχεύει στη ζώνη του ευρώ, η νομισματική πολιτική ενδέχεται να αποσταθεροποιήσει τις εγχώριες αγορές, των οποίων τα βασικά οικονομικά μεγέθη δεν είναι σύμφωνα με το μέσο όρο της ευρωζώνης. Τα κράτη μέλη με υψηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού από τη ζώνη του ευρώ αντιμετωπίζουν χαμηλό μέσο όρο πραγματικών επιτοκίων δημιουργώντας υψηλότερα ποσοστά επενδύσεων και κατανάλωσης. Αυτά τα αποτελέσματα οδηγούν τον εγχώριο ρυθμό ανάπτυξης εκτός των μακροπρόθεσμων δυνατοτήτων του, δημιουργώντας έτσι ακόμη υψηλότερα ποσοστά πληθωρισμού, μειώνοντας περαιτέρω τα πραγματικά επιτόκια, και παράγοντας κυκλικές υπερβάσεις και υπερβολικές αυξήσεις των τιμών.

Από την άλλη πλευρά, ερωτήματα εγείρονται σχετικά με τα πραγματικά οφέλη της συμμετοχής της Ελλάδας στην Ευρωζώνη. Από το 2001, όταν και η χώρα εντάχθηκε στον ενιαίο οικονομικό χώρο της Ευρώπης, η πορεία της στην ΟΝΕ, παρά τις συχνές διαταραχές λόγω των περιοδικών αποκλίσεων από τις συμβατικές της υποχρεώσεις, φάνταζε διαχειρίσιμη. Όμως, η σφοδρότητα της κρίσης, που ξέσπασε το 2009 και κορυφώθηκε εντός του 2010, αποκάλυψε περίτρανα τις χρόνιες αδυναμίες του ελληνικού οικονομικού και πολιτικού συστήματος, να λειτουργήσει αρμονικά τόσο εντός της Ευρωζώνης, όσο και στο διεθνές περιβάλλον (Κότιος, 2011).

Όσον αφορά τα προσδοκώμενα οφέλη, στην αρχή, υπήρξε, πριν την ένταξη, ταύτιση εκτιμήσεων (De Gruwe, 2000 - Κίσιος, 2000). Συγκεκριμένα :

1. Η μείωση του κόστους των συναλλαγών και η εξάλειψη των συναλλαγματικών αβεβαιοτήτων θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αύξηση του εμπορίου και της παραγωγής.
2. Η μεταβίβαση της νομισματικοπολιτικής ευθύνης στους νέους κοινούς θεσμούς θα απελευθέρωνε την ελληνική νομισματική πολιτική από εσωτερικές πολιτικές πιέσεις, διασφαλίζοντας, έτσι, και στη χώρα μας την τόσο ταλαιπωρημένη στο παρελθόν σταθερότητα των τιμών.
3. Η νομισματική σταθερότητα αναμενόταν ότι θα ενίσχυε τη ροπή για επενδύσεις.
4. Στην ίδια κατεύθυνση θα μπορούσε να λειτουργήσει η πτώση και σταθεροποίηση σε χαμηλά επίπεδα των ονομαστικών και πραγματικών επιτοκίων, τα οποία κατά την περίοδο προ της εντάξεως εμπεριείχαν ένα σχετικά υψηλό ποσοστό κινδύνου.

5. Η εξωτερική ρευστότητα της ελληνικής οικονομίας θα διασφαλιζόνταν σε τεράστιο βαθμό, λόγω της υιοθέτησης ενός διεθνούς νομίσματος.

6. Επίσης, η κοινοτικοποίηση της νομισματικής πολιτικής αλλά και η απώλεια σημαντικού βαθμού αυτονομίας στα πεδία της δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής θα ανάγκαζαν τη χώρα, μετά την ένταξη, να προβεί, επιτέλους, στις αναγκαίες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, ώστε να αποκτήσει η ελληνική οικονομία σύγχρονους ευρωπαϊκούς μηχανισμούς (Κότιος, 2011).

Παρά τις άνω προσδοκώμενες ελπίδες για την ανάταση της ελληνικής οικονομίας, ρεαλιστικότερες φωνές σε Ελλάδα και εξωτερικό τόνιζαν πως η συμμετοχή της χώρας μας στο Ευρώ συνιστούσε και μια μεγάλη πρόκληση, η οποία εμπειρείχε σοβαρούς κινδύνους (Thygesen 1990, Κότιος 1997, Κότιος 2000). Η εμφάνιση ή η ένταση των κινδύνων αυτών είχαν να κάνουν, κυρίως, με την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας τη στιγμή της ένταξης και με το πως αυτή θα ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Στο περιβάλλον αυτό ο ανταγωνισμός μεταξύ των οικονομιών των μελών της ευρωζώνης αναμένονταν να είναι πολύ εντονότερος. Τα όποια ανταγωνιστικά μειονεκτήματα ή οι όποιες αρνητικές οικονομικές εξελίξεις σε εθνικό επίπεδο δε θα μπορούσαν πλέον να αντιμετωπίζονται μέσω συναλλαγματικών ή νομισματικών προσαρμογών. Ένα ειδικό ζήτημα σχετιζόνταν με την πιθανότητα εμφάνισης ασυμμετρικών διαταραχών στην Ευρωζώνη. Για παράδειγμα, σε περίπτωση εμφάνισης μιας εθνικής μακροοικονομικής διαταραχής τα κράτη μέλη της ΟΝΕ δεν θα διέθεταν πλέον επαρκές οικονομικοπολιτικό οπλοστάσιο. Συνεπώς, σε περίπτωση εθνικών διαταραχών, το βάρος θα έπρεπε να φέρει ένας περιορισμένος αριθμός πολιτικών όπως η εισοδηματική και η διαρθρωτική. Η ΟΝΕ δεν διέθετε κανέναν μηχανισμό εκ των υστέρων καταστολής μια εθνικής ή συλλογικής διαταραχής. Δημοσιονομικές διαταραχές όπως η υπερχρέωση μιας χώρας θεωρούνταν αδύνατες λόγω της προληπτικής εφαρμογής κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Εν τέλει, στην πράξη, η χώρα επωφελήθηκε από τα εξ' ορισμού πλεονεκτήματα ενός ενιαίου νομισματικού χώρου όπως είναι η εξάλειψη των συναλλαγματικών κινδύνων και αβεβαιοτήτων και η εξουδετέρωση του κόστους μετατροπής νομισμάτων στις συναλλαγές της με τις άλλες χώρες της ευρωζώνης. Επίσης, βελτιώθηκε η ρευστότητά της για εξωτερικές συναλλαγές, δεδομένου ότι το εμπόριό της εντός της Ευρωζώνης το διεκπεραιώνει σε ευρώ, ενώ και με τρίτες χώρες σημαντικό μέρος της τιμολόγησης και πληρωμής των εισαγωγών διεξάγεται σε ευρώ.

Αυτό είχε ως θετικό αποτέλεσμα την άρση της συναλλαγματικής στενότητας που χαρακτήριζε τη χώρα επί δεκαετίες. Στα αρνητικά, οι εισροές κεφαλαίων στη χώρα είχαν τη μορφή δανεισμού του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, γεγονός που προοδευτικά επιβάρυνε τα μέγιστα το ισοζύγιο εισοδημάτων λόγω των υψηλών πληρωμών για τόκους (Deutsche Bundesbank 2010a, Schrader και Laaser 2010, EEAG 2011a). Ως προς τη νομισματική σταθερότητα παρατηρείται καταρχάς ότι η χώρα κινήθηκε σε επίπεδα χαμηλότερα από τα επίπεδα των προηγούμενων δεκαετιών. Σημειώνεται, όμως, ότι ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ήταν σταθερά κατά περίπου 50% υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, γεγονός που σωρευτικά προκάλεσε μια αύξηση των ελληνικών τιμών κατά 32,8% την περίοδο 1999-2007 καθώς και μια συγκριτικά μεγάλη πραγματική ανατίμηση (ανάλογα με τους υπολογισμούς αυτή κυμαίνεται μεταξύ 15-20%) του ευρώ έναντι των άλλων εταίρων της (Mathes 2009, EEAG 2011a, Deutsche Bundesbank 2010b). Συνεπώς, σε σχέση με το παρελθόν η χώρα βελτίωσε τη νομισματική της σταθερότητα, όχι όμως σε σχέση με τις άλλες χώρες της ΟΝΕ, με αρνητικές συνέπειες για την ανταγωνιστικότητα τιμών και το εξωτερικό εμπόριό της.

Στο ζήτημα της δημοσιονομικής πειθαρχίας η χώρα απέτυχε παταγωδώς, όπως έδειξαν και οι δραματικές εξελίξεις μετά το 2008 (European Commission 2010d, Arghyrou και Tsoukalas 2010, EEAG 2011a). Καθ' όλη την περίοδο μετά την ένταξη τα δημοσιονομικά ελλείμματα της χώρας ήταν σταθερά πάνω από το επιτρεπόμενο όριο του 3% ως προς το ΑΕΠ, με αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση του δημόσιου χρέους. Παρόλο που η χώρα τέθηκε σε επιτήρηση τα έτη 2006-2007, εξήλθε αυτής με νέο μένος δημοσιονομικής σπατάλης, με αποκορύφωμα τα έτη 2008 και 2009. Υπό το βάρος αυτών των συσσωρευμένων χρεών νομοτελειακή ήταν η χρεοκοπία της χώρας.

Τέλος, ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει το ελληνικό παράδοξο (Mitsopoulos και Pelagidis, 2009): η χώρα παρόλο που δεν προχώρησε στις αναγκαίες προσαρμογές κατόρθωσε να επιδείξει σε σύγκριση με το μέσο όρο της ευρωζώνης υψηλούς ρυθμούς ετήσιας αύξησης του ΑΕΠ της και να συγκλίνει σε πραγματικούς όρους. Οι παράγοντες που συνέβαλαν σ' αυτήν την εξέλιξη ήταν, όμως, είτε συγκυριακοί, είτε βραχύβιοι, δηλαδή μακροχρόνια μη βιώσιμοι. Ειδικότερα, στην πρόσκαιρη οικονομική μεγέθυνση της χώρας κατά τα έτη 2001-2007 συνέβαλαν: η αύξηση της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας λόγω του εύκολου και φθηνού δανεισμού, τα υψηλά ελλείμματα του ελληνικού κράτους που ενίσχυσαν την εσωτερική δημόσια και ιδιωτική κατανάλωση, η αύξηση της παραγωγικότητας σε ορισμένους κλάδους της ελληνικής οικονομίας,

η απελευθέρωση ορισμένων αγορών, η αξιοποίηση της αγοράς των βαλκανικών χωρών για εξαγωγές και επενδύσεις, οι εισροές από τα Κοινοτικά διαρθρωτικά ταμεία, οι Ολυμπιακές υποδομές κ.α.

5.3 Ιδεολογικές διαφωνίες και οικονομική κρίση

Εκτός από τις διαφωνίες σχετικά με τα πραγματικά οφέλη της ONE, υφέρπει ακόμη μία ιδεολογική σύγκρουση των σχολών σκέψης της οικονομικής θεωρίας, ορμώμενη από τις δυσλειτουργίες του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, και κατ' επέκταση, του ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου.

Έτσι, οι ιδέες των κλασικών και κυρίως του Adam Smith προκάλεσαν την επανάσταση του οικονομικού φιλελευθερισμού και αντικατέστησαν τις ιδέες του μερκαντιλισμού. Ο μαρξισμός έθεσε σε αμφισβήτηση τη φιλελεύθερη προσέγγιση και δημιούργησε ένα νέο δόγμα μέσα από την κριτική στη λειτουργία του καπιταλισμού. Μετά το 1870, στο γερμανόφωνο χώρο, γνωστή είναι η οικονομολογική μεθοδολογική διαμάχη μεταξύ της ιστορικής σχολής του Gustav von Schmoller και της νέας Αυστριακής σχολής της οριακής χρησιμότητας και, εν συνεχεία, των οικονομικών διακυμάνσεων του Carl Menger και των βασικών διαδόχων του όπως οι Ludwig von Mises, Friedrich August von Hayek και Murray Rothbard στις ΗΠΑ. Η νεοκλασική μέθοδος του υποκειμενισμού, του οικονομικού ατομικισμού και της χρησιμότητας του Homo Economicus, καθώς και των διαχρονικά ισχυρότων οικονομικών νόμων (όπως π.χ. της προσφοράς και ζήτησης) στο πλαίσιο του τέλει ανταγωνισμού αναπτύχθηκε συγχρόνως και ανεξάρτητα και από άλλους στοχαστές όπως τους Hermann Heinrich Gossen, Léon Walras και William Stanley Jevons. Η οικονομική κρίση του 1929 προκάλεσε την έντονη αμφισβήτηση του νεοκλασικού υποδείγματος και την ανάδυση των ιδεών του John Maynard Keynes, του λεγόμενου κεϋνσιανισμού ως του κυρίαρχου ερμηνευτικού και οικονομικοπολιτικού υποδείγματος. Η πνευματική παράδοση του Keynes συνεχίστηκε από τους Μετα-κεϋνσιανούς στο Κέμπριτζ και τους Νέο-κεϋνσιανούς, κυρίως στις ΗΠΑ. Ο κεϋνσιανισμός υπήρξε το κυρίαρχο οικονομικό δόγμα πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Μετά την εμφάνιση του στασιμοπληθωρισμού και την αποτυχία της κεϋνσιανής οικονομικής πολιτικής στις αρχές της δεκαετίας του 1970 εκτοπίστηκε από μια νέα επανάσταση, αυτής του μονεταρισμού, με βασικό εκφραστή τον Milton Friedman και άλλων συνεχιστών της

συγγενικής νεοκλασικής παράδοσης. Ο μονεταρισμός και η φιλελεύθερη νεοκλασική προσέγγιση σφράγισαν σε μεγάλο βαθμό την οικονομική έρευνα και την οικονομική πολιτική για μια ολόκληρη τριακονταετία (Κότιος - Γαλανός, 2010).

Η διαμάχη μεταξύ της κεϋνσιανής, μονεταριστικής, αυστριακής, νεοκλασικής και μαρξιστικής σχολής συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να εκπλήσσει το γεγονός ότι και στην περίπτωση της σύγχρονης κρίσης, η οποία ξεκίνησε ως χρηματοπιστωτική κρίση μετά την κατάρρευση της φούσκας των ακινήτων στις ΗΠΑ, διαδόθηκε διεθνώς και είχε ως συνέπεια την μεγαλύτερη ύφεση στην παγκόσμια οικονομία μετά την κρίση του 1929, διατυπώθηκαν διαφορετικές απόψεις. εντονα αποκλίνουσες είναι οι απόψεις των οικονομολόγων στα ζητήματα της ερμηνείας των αιτιών και των επιπτώσεων της κρίσης, των μηχανισμών διάδοσής της αλλά και στο ζήτημα της αντιμετώπισής της. Για παράδειγμα όπως και στην περίπτωση της κρίσης του 1929, οι εκπρόσωποι της αυστριακής σχολής θεωρούν ως βασικό αίτιο της κρίσης την πολιτική φθηνού χρήματος της Αμερικάνικης Ομοσπονδιακής τράπεζας (FED), η οποία διευκόλυνε την κερδοσκοπία στα ακίνητα και θεωρούν ότι η ύφεση που ακολούθησε είναι φυσική συνέπεια και διορθωτική εξέλιξη (Tempelman, 2010). Η μαρξιστική σχολή θεωρεί ότι η κρίση είναι μια ακόμη απόδειξη για τις αστάθειες του καπιταλισμού, τη κερδοσκοπική λειτουργία των αγορών καθώς και της άνιση κατανομής των εισοδημάτων υπέρ των κερδών και κατά της κατανάλωσης (Kotz, 2009). Για τους κεϋνσιανούς η κρίση οφείλεται στην απουσία του ρυθμιστικού ρόλου του κράτους στις χρηματοπιστωτικές αγορές, στις ατέλειες των αγορών καθώς και στην πτώση της συνολικής ζήτησης, λόγω και των διεθνών ανισορροπιών (Krugman, 2009). Για τους εκπροσώπους της θεσμικής οικονομικής η κρίση δεν είχε προκύψει εάν λειτουργούσαν αποτελεσματικά οι οικονομικοί και πολιτικοί θεσμοί, ενώ για τη ψυχολογική-συμπεριφορική οικονομική οφείλεται πρωτίστως σε μη ορθολογικές, υπερβολικά ριψοκίνδυνες συμπεριφορές καθώς και στη συμπεριφορά «αγέλης» πολλών επενδυτών.

Η κυρίαρχη οικονομική θεωρία των τελευταίων ετών, ο νεο-φιλελευθερισμός, προέταξε την αυτορύθμιση και την ισορροπία των αγορών εκ των έσω, χωρίς τον κρατικό παρεμβατισμό σε οικονομία και κοινωνία (πολλαπλές ρυθμίσεις των αγορών, η υψηλή φορολογία, οι κρατικές δαπάνες, ο εξωτερικός προστατευτισμός κλπ). Κατά συνέπεια : *«...το κράτος θα πρέπει να αποσυρθεί από την οικονομία μέσω ενός ευρύτατου προγράμματος απορρυθμίσεων και να αφήσει στους μηχανισμούς της αγοράς, στην «αόρατο χείρα» να ρυθμίζει τον οικονομικό βίο.»* (Κότιος – Γαλανός, 2010). Εξάλλου, βαθιά ριζωμένη στους νεοφιλελεύθερους οικονομολόγους είναι η

πεποίθηση ότι οι κρίσεις οφείλονται στην αποτυχία της πολιτικής και όχι των αγορών (policy failure versus market failure). Σύμφωνα με την κυρίαρχη νεοκλασική ιδεολογία, η οικονομία της αγοράς μπορεί να λειτουργεί στο κενό, είναι ταυτόσημη με την αρρυθμιστη αγορά, χωρίς θεσμούς, με εμμονές στον ιδεολογικό πουριτανισμό (Acemoglu, 2009). Με άλλα λόγια, πολλοί θεωρούν ότι η εξιδανίκευση των αγορών και ο νεοφιλελεύθερος φανατισμός επέτρεψαν την υπερδιόγκωση του χρηματοπιστωτικού τομέα (financialization) και τη δημιουργία πλασματικού οικονομικού πλούτου.

Επίσης, μια σημαντική πτυχή της κρίσης αναφέρεται στους λεγόμενους «ηθικούς κινδύνους» (Enste, 2009). Ένα μείζον πρόβλημα έχει να κάνει με τη συμπεριφορά του μανάτζμεντ πολλών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και κεφαλαίων υψηλού κινδύνου (Hedge funds). Τα υψηλά κίνητρα για αποδόσεις, σε συνδυασμό με τη διχοτόμηση αυτού που λαμβάνει τις αποφάσεις (μανάτζερ) και αυτού που φέρει τον κίνδυνο (μέτοχος, επενδυτής, φορολογούμενος) επέτρεψε την ανάληψη υψηλών κινδύνων όπως ήταν οι επισφαλείς στεγαστικές πιστώσεις και οι επενδύσεις σε «τοξικά» χρεόγραφα, αλλά και σε κρατικούς τίτλους χωρών με σημαντικό ύψος δημόσιου χρέους. Επενδυτικοί κίνδυνοι που αποδίδουν άμεσα υψηλά boni και όχι μακροπρόθεσμες αποδόσεις, προκάλεσαν την κατάρρευση πολλών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων (Eichengreen, 2009). Επιπροσθέτως, η μηχανική εκτίμησης κινδύνων έγινε τόσο πολύπλοκη, ώστε οι ρυθμιστικές και εποπτικές αρχές να μην τα κατανοούν και να αποδέχονται τις εκτιμήσεις κινδύνου που διενήργησαν και παρουσίασαν οι τράπεζες.

Η σημερινή κρίση αποκάλυψε ακόμη και άλλες δομικές δυσλειτουργίες του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Καταρχάς διατυπώθηκε η άποψη ότι η κρίση δεν ήταν δυνατό να αναλυθεί επαρκώς επειδή δεν υπάρχουν τα κατάλληλα ερμηνευτικά εργαλεία, καθώς οι νεοκλασικοί δεν σκέφτονται σε συνολικές συστημικές κατηγορίες, δηλαδή δεν λαμβάνουν υπόψη άλλες διαστάσεις (πολιτικές, κοινωνικές, ψυχολογικές) του οικονομικού συστήματος. Επίσης, δεν υπάρχουν αναλυτικά υποδείγματα για την πρόβλεψη και ερμηνεία της σύγχρονης κρίσης, δεν υπήρξαν υποδείγματα που να ενσωματώνουν επαρκώς πραγματικές ανθρώπινες συμπεριφορές, το κατά τον Keynes και τους Akerlof και Shiller «ζωικό ένστικτο», όπως εμπιστοσύνη ή έλλειψη αυτής, διαφθορά ή κακή πίστη, νομισματική πλάνη, συμπεριφορά «αγέλης», απληστία, αλτρουισμός κ.α., δηλαδή ανορθολογικές συμπεριφορές και μη οικονομικά κίνητρα που ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση στις οικονομικές αποφάσεις (Akerlof και Shiller, 2009). Ακόμη, η έντονη μαθηματικοποίηση της οικονομικής επιστήμης προκάλεσε την

παραμέληση της πολυπλοκότητας των οικονομικών φαινομένων, και της αλληλεπίδρασης μεταξύ οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων. Άλλωστε, με την καθιέρωση του πλασματικού προτύπου του Homo Economicus, αγνοήθηκε η πραγματική ανθρώπινη φύση.

Όμως, παρά τις άνω διχογνωμίες και ευθύνες της οικονομικής επιστήμης και των ερμηνευτών της, δεν πρέπει να παραλειφθούν οι δυσοίωνες προβλέψεις διάφορων οικονομολόγων σχετικά με την εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας. Ο Bezemer (2009) αναφέρει 12 οικονομολόγους, στην πλειοψηφία τους καθηγητές πανεπιστημίου, οι οποίοι προειδοποίησαν στο διάστημα 2005-2007 για τους κινδύνους από μια πιθανή κατάρρευση της αγοράς ακινήτων στις ΗΠΑ. Μεταξύ αυτών εξέχουσα θέση έχουν οι Roubini (2006) και Shiller (2005), ενώ θα πρέπει να προστεθούν οι οικονομολόγοι της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών (BIS), του μόνου διεθνούς οργανισμού που σε πολλές δημοσιεύσεις τους αναφέρθηκαν στους κινδύνους κατάρρευσης των χρηματοπιστωτικών αγορών. Το ίδιο ισχύει και για τους οικονομολόγους του Ινστιτούτου Ludwig von Mises στις ΗΠΑ, οι οποίοι διείδαν στην νομισματική επέκταση των ΗΠΑ το αίτιο του υπερδανεισμού στον ιδιωτικό τομέα και τον κίνδυνο μιας φούσκας (Lehmann - Waffenschmidt και Kompe, 2010). Όλες οι προβλέψεις, όμως, αναφέρονταν στους κινδύνους για την οικονομία των ΗΠΑ. Ουδείς δεν αναφέρθηκε στους κινδύνους για την παγκόσμια οικονομία.

Όσον αφορά την μαθηματικοποίηση των οικονομικών, υπάρχουν υπέρ και κατά. Στα κατά συμπεριλαμβάνονται ο συχνά υπερβολικός βαθμός αφαίρεσης από την πραγματικότητα, η κατασκευή ιδεατών κόσμων που δεν έχουν σχέση με την πραγματική οικονομία, οι γενικευμένες συνεπαγωγές, η αδυναμία κατανόησής τους από τους φορείς λήψης αποφάσεων, η αδυναμία μέτρησης πολιτικών, κοινωνικών, θεσμικών και ψυχολογικών παραμέτρων, που επηρεάζουν τις οικονομικές διεργασίες. Από την άλλη, όμως, δεν είναι δυνατή η εγκατάλειψη των μαθηματικών από την οικονομική ανάλυση. Τα μαθηματικά, συνιστούν ένα απολύτως αναγκαίο διαγνωστικό εργαλείο, χωρίς το οποίο είναι αδύνατη η επαλήθευση ή η διάψευση θεωρητικών υποθέσεων και η κατανόηση της οικονομίας. Η αφαιρετική μέθοδος ανάλυσης είναι αναγκαία δεδομένου ότι η ολιστική ανάλυση δεν είναι εφικτή με καμία μέθοδο. Η οικονομική δεν διαθέτει το πείραμα ή τη δυνατότητα κατασκευής ενός αντι-κόσμου. Για το λόγο αυτό είναι χρήσιμες οι στατιστικές και οικονομετρικές μέθοδοι στην μακροοικονομική ανάλυση και στην ανάλυση επιπτώσεων μέτρων οικονομικής πολιτικής (Kirchgassner, 2009).

Η οικονομική θεωρία διαθέτει εργαλεία για την ανάλυση και διαχείριση των κρίσεων. Καταρχάς, παρά την όποια διχογνωμία για τα αίτια των κρίσεων, υπάρχουν πολλαπλές

επιστημονικές συμβολές στην έρευνα όλων των μορφών κρίσεων (Kindleberger 2005, Κότιος 1999). Νεότερες θεωρίες, όπως του εντολέα - εντολοδόχου, των κινήτρων, της ασυμμετρικής πληροφόρησης και της οικονομικής της συμπεριφοράς προσφέρουν σημαντικά εργαλεία ανάλυσης. Ιδιαίτερα, η συμπεριφορική-ψυχολογική οικονομική, έχει αποδείξει ότι οι άνθρωποι συχνά είναι υπερβολικά σίγουροι για τις ικανότητές τους και τείνουν να προεκτείνουν στο μέλλον πρόσφατες τάσεις, προκαλώντας έτσι υπερβολικές αποκλίσεις στις τιμές συναλλάγματος, μετοχών και χρεογράφων (Kahneman και Tversky, 1979), Shleiffer και Summers 1990). Ασφαλώς, λείπει μια συνολική προσέγγιση που να τα ενσωματώνει, χωρίς δογματισμούς, στην ανάλυση των χρηματοπιστωτικών αγορών.

5.4 Εναλλακτικές λύσεις και άμεσες προτάσεις πολιτικής

Στην Ευρωζώνη, κατά τα δέκα έτη λειτουργίας της, διαμορφώθηκαν σημαντικές μακροοικονομικές ανισορροπίες (Deutsche Bundesbank 2010a) και αποκλίνουσες ανταγωνιστικότητες (European Commission 2010b). Στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της περιφέρειας παρατηρήθηκαν ισχυρή ανάπτυξη της εσωτερικής ζήτησης, συγκριτικά υψηλότερες τιμές, διάβρωση της ανταγωνιστικότητας τιμών και κατ' επέκταση ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (Arghyrou και Chortareas 2008, Schrader και Laaser 2010). Αυτές οι χρόνιες ανισορροπίες αντικατοπτρίζουν στο μεγαλύτερο βαθμό τις εσωτερικές. Η σύγχρονη χρηματοπιστωτική κρίση αποκάλυψε και το άλλο μεγάλο έλλειμμα, αυτό των εξωτερικών συναλλαγών και της ανταγωνιστικότητας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των διπλών ελλειμμάτων και μια στενή αλληλεπίδραση: μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα προκαλούν αύξηση της εσωτερικής ζήτησης, αύξηση τιμών και εν κατακλείδι αύξηση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (Κότιος, 2011).

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας, θα παρουσιαστεί συνοπτικά ένα σύμπλεγμα προτάσεων οικονομικής πολιτικής για την Ευρωζώνη και την Ελλάδα. Σύμφωνα με την άποψη του γράφοντα, οι συγκεκριμένες προτάσεις δεν υφίστανται στο επίπεδο επιλογής καθορισμένου οικονομικού δόγματος, αλλά στη βάση επιλογής του οικονομικά και πολιτικά ορθού. Η επιλογή των εναλλακτικών προτάσεων έγινε με γνώμονα την σταθεροποίηση του κλίματος πανευρωπαϊκά, την διάσωση της Ευρωζώνης και την επαναλειτουργία της ελληνικής οικονομίας.

5.4.1 Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ακολουθώντας την παράθεση των προβλημάτων στην αρχή του κεφαλαίου, η περίμετρος της ρύθμισης και της εποπτείας πρέπει να επεκταθεί ώστε να διασφαλίζεται ότι όλες οι δραστηριότητες, που αποτελούν στο σύνολο τους τους συστημικούς κινδύνους, θα προβλεφθούν νωρίτερα. Όλα τα θεσμικά όργανα εντός της διευρυμένης περιμέτρου οφείλουν να επιτρέπουν στις αρχές να καθορίζουν τη συμβολή τους στον συστημικό κίνδυνο και να διαφοροποιούν την ένταση της προληπτικής εποπτείας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όλα τα συστημικά ιδρύματα πρέπει να λειτουργούν σύμφωνα με τους κανόνες προληπτικής εποπτείας, η οποία θα καλύπτει το κεφάλαιο, τη ρευστότητα, την ομαλή ανάλυση και την έγκαιρη παρέμβαση.

Σε μακροοικονομικό επίπεδο, όσον αφορά την νομισματική πολιτική, στο βαθμό που η δημιουργία ενός συστημικού κινδύνου μπορεί να προμηνύει μια έντονη οικονομική ύφεση, και στο βαθμό που η νομοθεσία δεν μπορεί να αποτρέψει πλήρως μια τέτοια συσσώρευση, είναι πλέον σαφές ότι οι υπεύθυνοι χάραξης της πολιτικής πρέπει να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους τις διακυμάνσεις των τιμών, τις εκρήξεις των πιστώσεων, την επιρροή και τη δημιουργία ενός συστημικού κινδύνου. Αντίθετα, η δημοσιονομική πολιτική δεν διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πορεία προς την κρίση. Ενώ σε πολλές χώρες οι κυβερνήσεις θα έπρεπε να αξιοποιήσουν την περίοδο υψηλής ανάπτυξης για τη μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων και του χρέους, η κρίση ξέσπασε στον ιδιωτικό τομέα. Αλλά η κρίση φέρνει ακόμα δύο σημαντικά διδάγματα. Το πρώτο είναι ότι, σε πολλές χώρες, τα δημοσιονομικά ελλείμματα δεν μειώθηκαν επαρκώς κατά τη διάρκεια των ετών αλματώδους ανάπτυξης, όταν τα έσοδα ήταν υψηλά, γεγονός που περιορίζει το δημοσιονομικό περιθώριο που απαιτείται για την αντιμετώπιση της κρίσης. Το δεύτερο έχει να κάνει με τη δομή της φορολογίας. Στις περισσότερες χώρες, το φορολογικό σύστημα κλίνει περισσότερο προς τη χρηματοδότηση του χρέους μέσω της έκπτωσης των τόκων. Αυτό αυξάνει την ευπάθεια του ιδιωτικού τομέα στις στρεβλώσεις των οικονομικών κρίσεων. Τέλος, κρίνεται αναγκαία η επανασύσταση του ΔΝΤ και των δομών του, ενώ η ανάγκη για ευρεία ασφάλεια της ρευστότητας έχει αποδειχθεί ότι είναι πραγματική και όχι υποθετική. Μια σημαντική κίνηση θα ήταν το Ταμείο να παρέχει υψηλής ταχύτητας πρόσβαση προληπτικών πιστώσεων για τις χώρες με ισχυρά πλαίσια πολιτικής (IMF, 2009).

5.4.2 Σε εθνικό επίπεδο

Από την άλλη πλευρά, σε εθνικό επίπεδο, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ήταν φυσικό να μην αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Όμως οι αρχικές συνέπειες της κρίσης ήταν συγκριτικά ήπιες για τη χώρα μας. Πρώτον, δεν προκάλεσε ανυπέβλητα προβλήματα στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα λόγω του χαμηλού βαθμού διασύνδεσής του με το αμερικανικό και το βρετανικό σύστημα και επειδή δεν κατείχε σημαντικό ποσοστό «τοξικών» τίτλων. Δεύτερον, οι επιδράσεις στην πραγματική οικονομία, με εξαίρεση τον τουρισμό και τη ναυτιλία, ήταν σχετικά ήπιες δεδομένου του χαμηλού βαθμού ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας. Εν συνεχεία, μια σειρά από αρνητικά γεγονότα όπως οι συνεχείς αρνητικές δηλώσεις για την κατάσταση της χώρας, οι παλινωδίες της οικονομικής πολιτικής, οι διαδοχικές υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας από του οίκους «αξιολόγησης» κ.α. εκτίνασαν σταδιακά τα περιθώρια δανεισμού και καθιστούσαν τη χρηματοδότηση του ελληνικού δημοσίου ιδιαίτερα δυσχερή. Την κατάσταση αυτή την εκμεταλλεύτηκαν οι κερδοσκόποι τίτλων και συναλλάγματος. Με τη χορήγηση δανείου στη χώρα και την προσφυγή στο Μνημόνιο, κλήθηκε η ΟΝΕ να διαχειριστεί μια κρίση. Λόγω της απουσίας θεσμοθετημένων μηχανισμών διαχείρισης κρίσεων, λόγω της απαγόρευσης από τη Συνθήκη ανάληψης των υποχρεώσεων ενός κράτους της ΟΝΕ από άλλα κράτη μέλη, λόγω του φόβου δημιουργίας ενός προηγούμενου, αλλά και λόγω της αντίδρασης των πολιτών τους τα κράτη μέλη καθυστέρησαν σημαντικά να αντιμετωπίσουν το ελληνικό ζήτημα. Φόβοι όμως για διάδοση της κρίσης και σε άλλες υπερχρεωμένες χώρες, φόβοι για τις συνέπειες μιας πτώχευσης στα εθνικά τραπεζικά συστήματα, κυρίως της Γαλλίας και Γερμανίας καθώς και ανησυχίες για την εικόνα της Ευρωζώνης και της συνολικής ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οδήγησαν τις χώρες της ΟΝΕ να υιοθετήσουν το χρηματοδοτικό σχήμα υπέρ της Ελλάδος. Εν συνεχεία, και με αφορμή τους φόβους για κατάρρευσης και άλλων χωρών της Κοινοτικής περιφέρειας η Ευρωζώνη ανέπτυξε και άλλα μέσα αντιμετώπισης κρίσεων, που θα ισχύσουν ως το 2013, όπως τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης (European Financial Stabilization Mechanism) και την Ευρωπαϊκή Διευκόλυνση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility).

Το πρόβλημα της Ελλάδας δεν είναι μόνο η απουσία των ευρωπαϊκών θεσμών και μηχανισμών, αλλά και οι εν γένει παθογένειες του πολιτικού και οικονομικού συστήματός της. Κατ' αρχήν, το Μνημόνιο περιέχει ορισμένες σωστές μεταρρυθμίσεις προς τη σωστή

κατεύθυνση. Δεν πρέπει όμως να αποτελούν τον αυτοσκοπό αλλά τα εργαλεία ανοικοδόμησης της ελληνικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, καλείται η ίδια η χώρα να διαχειριστεί, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, τους πόρους και τα μέσα που διαθέτει.

Τα δυσβάσταχτα κοινωνικά μέτρα των όρων του Μνημονίου, και σε συνδυασμό με την παραδοχή αποτυχίας τους με στόχο την μείωση του δημοσίου χρέους, πρέπει να αντικατασταθούν με ένα από ισχυρότατο πρόγραμμα αναπτυξιακής πολιτικής. Τέτοια βελτίωση της παραγωγικότητας απαιτεί μαζικές επαναστατικές παρεμβάσεις σε τέσσερες στυλοβάτες της εθνικής οικονομίας:

- a) Διαφθορά και δημόσια διοίκηση
- b) υποδομές και ανθρώπινοι πόροι
- c) αγορές και ανταγωνισμός και
- d) ασφαλιστικό, φορολογία και δημόσιο χρέος.

Η διαφθορά είναι απανταχού στην δημόσια διοίκηση και χειροτερεύει συνεχώς. Η Παγκόσμια Τράπεζα κατατάσσει την Ελλάδα 81η από 202 χώρες στην παταξη της διαφθορας. Η Διεθνής Διαφάνεια την ταξινομεί σαν χειρότερη μεταξύ των ΕΕ-27 το 2009, με δείκτη 3,8 - και άριστα το 10 (World Bank, 2010). Οι συνέπειες για την Ελληνική οικονομία είναι καταστρεπτικές. Σύμφωνα με μελέτες της Διεθνούς Τράπεζας και από τους Mauro (1995) και Kaufmann (2010), η διαφθορά διπλασιάζει το δημοσιονομικό έλλειμμα, επιτρέπει το 25% των φόρων να διαφεύγει, αποθαρρύνει τις επενδύσεις, αυξάνει την ανισότητα, και επιβραδύνει την οικονομική ανάπτυξη (Kaufmann 2010, Mauro 1995). Συνεπώς, προτείνεται διαφανής και αξιοκρατική επιλογή του προσωπικού των δημοσίων υπαλλήλων, αποκρατικοποίηση κάποιων ελλειμματικών δημοσίων οργανισμών, καθώς και αναγκαστική συνταξιοδότηση των υπαλλήλων που πλεονάζουν.

Η Ελλάδα, επίσης, υστερεί σε κάθε είδους υποδομές, δηλαδή σιδηροδρόμους, αυτοκινητοδρόμους, λιμένες και αεροδρόμια. Το δημόσιο κεφάλαιο υστερεί έναντι των ΕΕ-27 και είναι συγκρίσιμο με αυτό του τρίτου κόσμου. Η χώρα μας, με 2,9% της έκτασης και 2,2% του πληθυσμού της ΕΕ έχει απηρχαιωμένο σιδηροδρομικό δίκτυο με μήκος στο 1% της ΕΕ, το ήμισυ των αυτοκινητοδρόμων της Πορτογαλίας, 0,8% των αεροπορικών μεταφορών της ΕΕ και λιγότερο από 5% των θαλασσιών μεταφορών της Ευρώπης. Όλες οι μελέτες δείχνουν ότι επενδύσεις σε μεταφορές και επικοινωνίες είναι απαραίτητες για την οικονομική ανάπτυξη.

Στην εκπαίδευση, είναι γνωστή η ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού συστήματος και την αδυναμία του να προετοιμάσει τους Έλληνες για τις απαιτήσεις των αναπτυγμένων οικονομιών, ιδιαίτερα

αυτών που βασίζονται σε τεχνολογικά προηγμένες υπηρεσίες. Τα στοιχεία είναι σαρωτικά: χαμηλή παραγωγικότητα του Ελληνικού εργατικού δυναμικού (στο 80% της ΕΕ-27), απογοητευτική επίδοση των Ελλήνων 15 ετών στις εξετάσεις PISA (28οι από 30 χώρες του ΟΟΣΑ), οξύτατη ανεπάρκεια τεχνολογικών εφευρέσεων και ευρισιτεχνιών (0,2% των διπλωμάτων ευρισιτεχνείας στην ΕΕ απονέμονται σε Έλληνες, 10 φορές λιγότερα από ότι αναλογούν στο πληθυσμό). Και το πλέον συντριπτικό από όλα τα στοιχεία είναι η συγκλονιστική ανεπάρκεια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο να προετοιμάζει τους νέους για απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα. Απαιτείται, λοιπόν, η άμεση αξιολόγηση των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων από επιτροπές Ελλήνων πανεπιστημιακών.

Οι κρατικές παρεμβάσεις στις αγορές εργασίας, προϊόντων και υπηρεσιών επιδιώκουν τον περιορισμό του ανταγωνισμού, τη διατήρηση των υψηλών τιμών και των περιθωρίων κέρδους, και τη προστασία προνομίων και συμφερόντων όσων συνεργάζονται με τον πολιτικό κόσμο. Για να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των αγορών και να εναρμονισθούν οι εργασιακές σχέσεις με αυτές στην ΕΕ προτείνεται η απελευθέρωση μέχρι το 2015 όλων των αγορών εργασίας, αγαθών και υπηρεσιών καθώς και όλων των κλειστών επαγγελμάτων, η ακύρωση όλων των νόμων που ρυθμίζουν περιθώρια κέρδους, τιμές και ελάχιστο ωρομίσθιο, η άρση κάθε περιορισμού δημιουργίας ή λειτουργίας συγκοινωνιακών επιχειρήσεων και η δημιουργία μίας ανεξάρτητης και επαρκώς στελεχωμένης Επιτροπής Ανταγωνισμού για την επίβλεψη όλων των αγορών. Επίσης, στο εργασιακό καθεστώς, προτείνεται η αναδιοργάνωση του εθνικού πλαισίου συλλογικών συμβάσεων εργασίας, ώστε να επιτρέπονται για μεμονωμένες επιχειρήσεις και βιομηχανικούς κλάδους και να ρυθμίζουν τις αμοιβές και τους όρους εργασίας, καθώς και την αποζημίωση για τους απολυμένους. Τέλος, ορίζεται ένα διαφορετικό καθεστώς απεργιακών κινητοποιήσεων, το οποίο θα χαίρει μεν της δικαστικής νομιμοποίησης, θα προστατεύει δε το δημόσιο συμφέρον και τη δημόσια τάξη.

Εν συνεχεία, για να μειωθεί το βάρος που επιβάλλει το ασφαλιστικό σύστημα στα οικονομικά του κράτους, προτείνεται ο περιορισμός της φοροδιαφυγής και η βελτίωση της ποιότητας της περίθαλψης, η οργάνωση των συντάξεων και της κοινωνικής ασφάλισης σε σύστημα εν μέρει βασιζόμενο σε ατομικούς συνταξιοδοτικούς λογαριασμούς και οι αντίστοιχοι πόροι να επενδύονται σε κάθε μορφής χρηματιστηριακές και τραπεζικές αξίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό, η αναγωγή της σοβαρής φοροδιαφυγής σε αδίκημα τιμωρητέο με πρόστιμα και φυλάκιση, ο συστηματικός έλεγχος των φορολογικών δηλώσεων των ελεύθερων επαγγελματιών

και η εξ' ολοκλήρου αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος προς την διευκόλυνση των άμεσων ξένων επιχειρήσεων.

Συνοπτικά, απαιτείται τολμηρό μεταρρυθμιστικό πνεύμα, αντίστοιχο εκείνου που επέτρεψε στον Ελευθέριο Βενιζέλο, στις αρχές του εικοστού αιώνα, να αλλάξει την πορεία της Ελλάδας και στον Κωνσταντίνο Καραμανλή, μετέπειτα, να εξασφαλίσει με διορατικό τρόπο την σταδιακή είσοδο της χώρας στην Ενωμένη Ευρώπη (Αζαριάδης, Ιωαννίδης, Πισσαρίδης, 2010). Απαιτούνται δηλαδή σοβαρές προσπάθειες για την ανασυγκρότηση της χώρας, μέσα από ένα ευρύτατο πλέγμα μεταρρυθμίσεων σχεδόν σε όλα τα επίπεδα της οικονομίας, της πολιτικής και της κοινωνίας. Η χώρα δεν θα εξέλθει ποτέ από την κρίση εάν δεν θεραπεύσει τα δομικά αίτια που την οδήγησαν σε κατάρρευση (Κότιος, Γαλανός, Ρουκανάς, 2012).

Βιβλιογραφία:

Ξενογλώσση :

- ACEMOGLOU D. 2009, *The crisis of 2008: structural lessons for and from economics*, CEPR, Policy Insight no. 28
- AKERLOF G.A. and SHILLER R. 2009, *Animal Spirits. How Human Psychology Drives The Economy, And Why It Matters For Global Capitalism*, Princeton University Press.
- ARGHYROU M. G. and CHORTAREAS G. 2008, *Current account imbalances and real exchange rates in the euro area*, Review of International Economics, 16: 747-64
- ARGHYROU M.G. and TSOUKALAS J. D. 2010, *The Greek Debt Crisis: Likely Causes, Mechanics and Outcomes*, Cardiff Business School Working Papers Series, E2010/3
- BLANCHARD O. and GIAVAZZI F. 2002, *Current Account Deficits in the Euro Area. The End of the Feldstein Horioka Puzzle?*, Brookings Papers on Economic Activity
- COTTARELLI C. 2012, *Sovereign Debt Crisis: Why in Europe and not Elsewhere?*, Intereconomics 1/2012, pp. 74-75
- DE GRAUWE P. 2000, *The Economics of Monetary Integration*, 4th ed., Oxford
- DE GRAUWE P. 2003, *Economics of monetary Integration*, Oxford University Press 5th edition
- DE GRAUWE P. 2012, *A self-inflicted crisis*, CEPS Commentary, 31 May 2012
- DEUTSCHE BUNDESBANK 2010a, *Zur Problematik makroökonomischer Ungleichgewichte im Euro-Raum*, Monatsbericht Juli, pp. 17-40
- DEUTSCHE BUNDESBANK 2010b, *Nominale und reale Wechselkursentwicklung während der Finanzkrise*, Monatsbericht, s. 41-58
- EEAG 2011a, *The EEAG Report on the European Economy, "Greece"*, CESifo, pp. 97-125
- ENDERLEIN H. 2004a, *Break it, don't fix it*, Journal of Common Market Studies
- ENDERLEIN H. 2004b, *Wirtschaftspolitik in der Währungsunion*, Frankfurt

- ENDERLEIN H. 2006, *The euro and political union: do economic spillovers from monetary integration affect the legitimacy of EMU?*, Journal of European Public Policy
- ENSTE D. 2009, *Die Krise: Ethik und Vertrauen*, WISU 6/2009, pp. 808-812.
- EUROPEAN COMMISSION 2010b, *Surveillance of the euro area-Competitiveness and imbalances*, European Economy, Nr.1-2010c, Quarterly Report on the euro area, Special issue: The impact of the global crisis on competitiveness and current account divergences in the euro area
- EUROPEAN COMMISSION 2010d, *The Economic Adjustment Programme for Greece*, European Economy, Occasional Papers 61
- FELDSTEIN M.S. 1997, *The Political Economy of the European Economic and Monetary Union: Political Sources of an Economic Liability*, NBER Working Paper No. W6150
- GIBSON, H. 2010, *Ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας Κατά Τομέα την Περίοδο 1995-2003, στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος
- HODSON D. and MAHER, I. 2002, *Economic and monetary union: balancing credibility and legitimacy in an asymmetric policy-mix*, Journal European Public Policy
- HOFFMAN S. 1994, *Europe's Crisis Revisited*, Daedalus
- HUGHES K. 2011, *European Politics and the Euro Crisis: Ten Failures*, Friends of Europe, Policy Paper, November.
- HYGESSEN N. 1990, *The Benefits and Costs of Currency Unification*, στο H. SIEBERT (Ed.): *The Completion of the Internal Market*, Kiel Institute of World Economics, Tübingen: Mohr-Siebeck, σελ. 347-385
- IMF 2009, *Initial Lessons of the Crisis Prepared by the Research, Monetary and Capital Markets, and Strategy, Policy, and Review Departments*, Washington
- IMF 2009, *Initials Lessons Of The Crisis*, Washington
- KAHNEMAN, D. and TVERSKY A. 1979, *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, Econometrica, Vol. 47, (2), pp. 263-292.
- KINDLEBERGER, C. 2005, *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, Wiley, 5th edition

- KIRCHSASSNER G. 2009, *Die Krise der Wirtschaft: Auch eine Krise der Wirtschaftswissenschaften?* Discussion Paper no. 2009-18, Department of Economics, University of St. Gallen.
- KOTIOS A. 1999, *Währungskrisen in globalisierten Finanzmärkten und internationale Währungspolitik*, Aktuelle Probleme der Weltwirtschaft
- KOTZ D.M. 2009, *The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism*, Review of Radical Political Economics
- LEHMANN-WAFFENSCHMIDT M. and KOMPE K. 2010, *Die Wirtschaftswissenschaften und die Krise*, WISU 7/10, pp. 964-969
- MAURO P. 1995, *Corruption and Growth*, The Quarterly Journal of Economics
- MITSOPOULOS M. and PELAGIDIS T. 2009, *Economic and Social Turbulence in Greece: the Product Markets are a No-Brainer, the Labour Market is Not*, Intereconomics, pp. 246-254
- MONGELLI F. 2002, *New views of OCA theory : What is EMU telling us?*, ECB Working Paper 138
- MATHEΣ J. 2009, *Ten Years EMU – Reality Test for the OCA Endogeneity Hypothesis, Economic Divergences and Future Challenges*, Intereconomics, pp. 114-128
- ROUBINI N. 2006, *International Monetary Fund Book Forums and International Seminars: Lecture and Discussion With Nouriel Roubini*, Washington
- SCHARPF F.W. 1988, *The joint-decision trap: lessons from German federalism and European integration*, Public Administration 66: 239–78
- SCHRADER K. and LAASER C. F. 2010, *Den Anschluss nie gefunden: Die Ursachen der griechischen Tragödie*, Wirtschaftsdienst, pp. 540-547
- SCHRADER K. and LAASER C.F. 2010, *Den Anschluss nie gefunden: Die Ursachen der griechischen Tragödie*, Wirtschaftsdienst, pp. 540-547
- SHILLER R. 1996, *Irrational Exuberance*, Princeton University Press.
- SHLEIFER A. and SUMMERS L. H. 1990, *The Noise Trader Approach to Finance*, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 4 (2), pp. 19-33.
- STIGLITZ J. 2003, *Globalization and its Discontents*, W.W. Norton & Company

- TEMPELMAN J. H. 2010, *Austrian Business Cycle Theory and the Global Financial Crisis: Confessions of a Mainstream Economist*, The Quarterly Journal of Austrian Economics, Vol. 13
- VERDUM A. 1998, *The institutional design of EMU: a democratic deficit?*, Journal of Public Policy

Ελληνόφωνη :

- ΑΖΑΡΙΑΔΗΣ Κ., ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Γ.Μ., ΠΙΣΣΑΡΙΔΗΣ Χ.Α., 2010, *Ανάπτυξη είναι η μόνη λύση, Δεκαεπτά Προτάσεις για μία Νέα Αναπτυξιακή Στρατηγική*, Αθήνα
- ΑΝΑΣΤΑΣΑΤΟΣ Α. 2010, *Η εξωτερική ανισορροπία της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα
- ΑΡΓΥΡΙΟΥ Μ. 2005, *Οι επιπτώσεις από την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ: Αρχικές Εκτιμήσεις*, Αθήνα
- ΑΡΓΥΡΟΥ Μ. 2005, *Η Ελληνική Οικονομία στην ΟΝΕ, Οικονομικές Εξελίξεις*, Αθήνα
- ΒΥΘΟΥΛΚΑ Ε. 2009, *Η οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας τα τελευταία 10 χρόνια*, Αθήνα
- ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Θ. 1997, *Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*, Αθήνα, Εκδόσεις Ευγ. Μπένου
- ΓΚΑΡΓΚΑΝΑΣ Ν. και ΤΑΒΛΑΣ Γ. 2002, *Νομισματικά καθεστάτα & επιδόσεις ως προς τον πληθωρισμό, Οικ. Επιδόσεις & προοπτικές της Ελλάδος*, Αθήνα
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, *Η Ελληνική Οικονομία*, 2011, Αθήνα
- ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, *Ετήσια Έκθεση*, ΑΔΕΔΥ, 2010, Αθήνα
- ΚΟΤΙΟΣ Α. 2000, *Η Ελλάδα στον Ευρωχώρο, Από την ονομαστική στην πραγματική σύγκλιση*, Βόλος
- ΚΟΤΙΟΣ Α., ΓΑΛΑΝΟΣ Γ. 2010, *Κρίση της Οικονομίας ή Κρίση της Οικονομικής Επιστήμης; Μύθοι και Πραγματικότητα ενός Δογματικού Διαλόγου*, Αθήνα
- ΚΟΤΙΟΣ Α, ΓΑΛΑΝΟΣ Γ., ΡΟΥΚΑΝΑΣ Σ. 2012, *Η Ελληνική Κρίση και η κρίση του συστήματος διακυβέρνησης της ευρωζώνης*, Αθήνα
- ΚΟΤΙΟΣ Α. 1997, *Οι δύο όψεις της ΟΝΕ, Ευρωπαϊκή Παρουσία, Μηνιαία Έκδοση για την Ευρώπη*, Αθήνα

- ΚΟΤΙΟΣ Α. 2000, *Η Ελλάδα στον 'Ευρωχώρο' - Από την ονομαστική στην πραγματική σύγκλιση*, στο Χωροταξία, Πολεοδομία και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Βόλος, σελ. 341-365
- ΚΟΤΙΟΣ Α. 2011, *Η Ελλάδα, η ΟΝΕ και η Κρίση*, Αθήνα
- ΚΥΡΚΙΛΗΣ Δ. 2002, *Άμεσες Ξένες Επενδύσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική
- ΜΑΡΙΑΣ Ν. 2011, *Το Μνημόνιο της χρεοκοπίας και ο άλλος δρόμος*, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη
- ΜΟΥΣΗΣ Ν. 2008, *Ευρωπαϊκή Ένωση - Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΟΥ Χ. 2011, *Η Ελλάδα Μετά το Κόρυφο Χρέους- Επιπλέον Λιτότητα, Βαθύτερο Κατρακύλισμα της Οικονομίας και Παράδοση της Εθνικής Κυριαρχίας*, Αθήνα
- ΡΑΠΑΝΟΣ Β. 2009, *Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*, Ίδρυμα, Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Κείμενο Εργασίας, Αθήνα
- ΣΑΧΙΝΙΔΗΣ Φ. 2006, *Το συναλλαγματικό καθεστώς της Ελλάδας: Από την πρόσδεση της δραχμής στο δολάριο μέχρι την ΟΝΕ*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
- ΤΑΤΣΟΣ Ν. 1991, *Τα δημόσια οικονομικά στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδόσεις Σμπίλια
- ΤΣΑΚΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ Π. 2000, *Νομισματικές κρίσεις & επιστροφή στην ΟΝΕ, Ευρώ & Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα
- ΧΑΛΙΚΙΑΣ, 1995, *Νομισματική Πολιτική: συνεχώς σε σύγκρουση με τη Δημοσιονομική Πολιτική*, Οικονομικός Ταχυδρόμος
- ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΗΣ Γ. 2008, *Η Ελλάδα στην ΟΝΕ και ο φόβος ανώμαλης προσγείωσης*, Αθήνα
- ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΗΣ Γ. 2009, *Η κρίση του 2007-2009: τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές*, Αθήνα
- ΧΑΡΔΟΥΒΕΛΗΣ Γ. 2011, *Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική*, Αθήνα
- ΨΑΛΛΙΔΑΣ Δ. 2010, *Δοκίμια πάνω στην επίδραση του ευρώ στο διεθνές εμπόριο των χωρών της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης*, Πάτρα
- DE GRAUWE P. 2003, *Η θεωρία των άριστων νομισματικών Περιοχών, Τα οικονομικά της Νομ. Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα

Διαδικτυακές αναφορές :

- BEZEMER, D. 2009, *No One Saw This Coming: Understanding Financial Crisis through Accounting Models*, MPRA Paper No.15892,
http://mpa.ub.uni-muenchen.de/15892/1/MPRA_paper_15892.pdf
- EICHENGREEN, B. 2009, *The Last Temptation of Risk*, The National Interest, May-June,
<http://nationalinterest.org/article/the-last-temptation-of-risk-3091>
- KAUFMANN D. 2010, *Can Corruption Adversely Affect Public Finances in Industrialized Countries?*, Brookings Institution,
http://www.brookings.edu/opinions/2010/0419_corruption_kaufmann.aspx
- KRUGMAN P. 2009, *How Did Economists Get It So Wrong?*, New York Times Magazine,
http://www.nytimes.com/2009/09/06/magazine/06Economic-t.html?_r=1
- WELFENS P. J. J. 2012, *Overcoming the Euro Crisis*, American Institute for Contemporary German Studies,
<http://pdf.openbox9.com/render.php?URL=http://www.aicgs.org/publication/overcoming-the-euro-crisis/>
- WORLD BANK 2010, *Worldwide Governance Indicators*
<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>